

PHILOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

32. SOFIA. 2017. СОФИЯ

Journal's scope

Philologia is an international academic publication in the field of philology – linguistics, literary studies, translation, cultural studies. It was established by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski in 1977.

The materials published in the journal (scholarly articles, reviews, etc.) are blindly reviewed by two anonymous reviewers before acceptance for publication. The manuscripts can be in English, French, German, Spanish, Portuguese, Italian, Russian and Bulgarian.

Frequency: Two issues per year.

Профил на списанието

„Филология“ е научно списание, което публикува материали в областта на всички филологически дисциплини – езикознание, литературознание, превод, културологични аспекти на филологическите изследвания, чуждоезиково обучение. Основано е през 1977 г. от Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Материалите, които списанието публикува (статии, обзори, научни съобщения, рецензии, хроники), се рецензират анонимно от двама независими рецензенти преди публикация. Приемат се ръкописи на английски, френски, немски, испански, португалски, италиански, руски и български език.

Периодичност: списанието излиза два пъти годишно.

Главен редактор / Editor-in-Chief

Мадлен Данова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Madeleine Danova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Редакционна колегия / Editorial Board

Агнеш Бирталан – *Университет*
„Лоранд Йотвош“ (Унгария)

Agnes Birtalan – *Eötvös Loránd University*
(Hungary)

Айгул Бижкенова – *Евразийски национален*
университет „Л. Н. Гумильов“ (Казахстан)

Aigul Bizhkenova – *Eurasian National*
University (Kazakhstan)

Александра Багашева – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Alexandra Bagasheva – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Александър Сторожук – *Санкт-*
Петербургски държавен университет
(Русия)

Alexander Storozhuk – *Saint Petersburg*
University (Russia)

Александър Федотов – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Alexander Fedotoff – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Ана Паула Коутиньо Мендеш –
Университет на Порто (Португалия)

Ana Paula Coutinho Mendes – *University*
of Porto (Portugal)

Анастас Герджиков – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Anastas Gerdjikov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Барбара Хлибовицка-Вегларш –
Университет „Мария Склодовска-Кюри“
(Полша)

Barbara Hlibowicka-Węglarz – *Maria*
Curie-Sklodowska University (Poland)

Венсан Ренер –
Университет Люмиер Лион 2 (Франция)

Vincent Renner –
Lumière University Lyon 2 (France)

Георг Шупенер – *Университет*
„Ян Евангелиста Пуркине“ (Чехия)

Georg Schuppener – *Jan Evangelista*
Purkyně University (Czech Republic)

Детелина Мец – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Detelina Metz – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Димитър Веселинов – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Dimitar Vesselinov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Маргарита Руски – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Margarita Ruski – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Марио Брдар – *Университет „Йосип Юрай*
Шросмайер“, Осиек (Хърватия)

Mario Brdar – *The Josip Juraj Strossmayer*
University of Osijek (Croatia)

Милена Попова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Ник Норууд – *Щатски университет Колъмбъс, Джорджия* (САЩ)

Осман Сенемоглу – *Университетът Галатасарай* (Турция)

Райнер Дормелс – *Виенски университет* (Австрия)

Сурен Золян – *Арменска национална академия на науките* (Армения)

Яна Андреева – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Popova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Nick Norwood – *Columbus State University, Georgia* (USA)

Osman Senemoğlu – *Galatasaray University* (Turkey)

Rainer Dormels – *University of Vienna* (Austria)

Suren Zolyan – *National Academy of Sciences of Armenia* (Armenia)

Yana Andreeva – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Научен секретар / Associate Editor

Милена Йорданова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Yordanova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Администратор на сайта / Web Administrator

Симеон Хинковски – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Simeon Hinkovski – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Редактор / Language Editor

Гергана Борисова

Gergana Borisova

Предпечат / Layout Editor

Албена Абаджиева

Albena Abadzhieva

Преводач / Translator

Александър Костов

Alexander Kostov

Технически сътрудник / Administrative Assistant

Десислава Стефанова

Desislava Stefanova

PHILOLOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

32. SOFIA. 2017. СОФИЯ

*Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*

*Факултет по класически и нови филологии
при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*

София • 2017

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ ∞ CONTENTS

ЕЗИКОЗНАНИЕ ∞ LINGUISTICS

Jan Hricsina. Expressão da futuridade na história da língua portuguesa . . .	11
Jan Hricsina. Ways of Expressing Future Time in the History of Portuguese Language	11
Ивайло Буров. Фонетични и фонологични универсалии при взаимните асимилации	33
Ivaylo Burov. Phonetic and Phonological Univerisals in Reciprocal Assimilations.	33
Мирена Пацева. В търсене на регулярни тенденции при акцентуването в българския език.	48
Mirena Patseva. The Search for Regular Stress Tendencies in Bulgarian . .	48
Жана Кръстева. За концептите <i>свое</i> и <i>чуждо</i> , отразени в българските и френските устойчиви сравнения	64
Zhana Krasteva. About the Concepts of <i>Self</i> and <i>Other</i> , Expressed in Bulgarian and French Fixed Comparisons	64
Мери Лакова. Генеративно представяне на строежа на съществителните имена в съвременния български книжовен език . . .	75
Meri Lakova. Generative Presentation of the Structure of Nouns in Contemporary Bulgarian	75
Нели Тинчева. Evoking Discourse Worlds in Political Speeches: A Study of Audience-Addressing Expressions.	88
Neli Tincheva. Evoking Discourse Worlds in Political Speeches: A Study of Audience-Addressing Expressions	88

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ∞ LITERATURE AND CULTURE

Палмира Легурска, Иля Златанов. Даровете на Колумб	105
Palmira Legurska, Ilya Zlatanov. The Gifts of Columb	105

ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ ∞ FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Iona Sarieva. Dynamics of Computer-Mediated Communication in Pair Interactions: ESL Pre-Writing Collaboration	113
--	-----

РЕЦЕНЗИИ ∞ REVIEWS

Силвия Георгиева. Модерно за българския модернизъм	129
Silvia Georgieva. The Modern about Bulgarian Modernism.	129
Димитър Веселинов. Проучване на факторите, влияещи на успешното учене на втори език	133
Dimitar Vesselinov. A Study of the Factors Influencing Successful Second Language Learning	133

ХРОНИКА ∞ EVENTS

Стоянка Кендерова. Научна конференция по случай юбилейна годишнина на специалност Тюркология в Софийския университет . . .	143
Stoyanka Kenderova. Jubilee Conference on the Occasion of 65 th Anniversary of the Department of Turkic studies in Sofia University	143
Милена Йорданова. Епиграфиката като съдба – доц. Катерина Венедикова на 75 години.	147
Milena Yordanova. Epigraphy as a Destiny – Assoc. Prof. Katerina Venedikova's 75th Anniversary.	147
Милена Йорданова. Библиография на доц. Катерина Венедикова	151
Milena Yordanova. Assoc. Prof. Katerina Venedikova's Bibliography	151

ЕЗИКОВЕЗНАНИЕ

LINGUISTICS

Expressão da futuridade na história da língua portuguesa¹

Jan Hricsina

Universidade Carolina (Praga)

Jan Hricsina. EXPRESSÃO DA FUTURIDADE NA HISTÓRIA DA LÍNGUA PORTUGUESA

Resumo. O artigo ocupa-se da análise diacrónica dos paradigmas verbais portugueses que exprimem o tempo futuro: *farei, faço, vai fazer e irei fazer*. O objetivo principal do texto é analisar e comparar a frequência e as funções modo-temporais dos paradigmas em questão na evolução da língua portuguesa. A pesquisa baseia-se no corpus linguístico www.corpusdoportugues.org.

Palavras-chave: língua portuguesa; linguística diacrónica; linguística corporal; tempo futuro; paradigmas *farei, faço, vou fazer e irei fazer*.

Jan Hricsina. WAYS OF EXPRESSING FUTURE TIME IN THE HISTORY OF PORTUGUESE LANGUAGE

Abstract. The paper focuses on the diachronic analysis of the Portuguese verbal paradigms that express the future tense: *farei, faço, vou fazer* and *irei fazer*. The principal objective of this study is to analyze and to compare the modotemporal functions of these paradigms in the evolution of the Portuguese language. The research is based on the linguistic corpus www.corpusdoportugues.org.

Keywords: Portuguese language; diachronic linguistics; corpus linguistics; future tense; paradigms *farei, faço, vou fazer* and *irei fazer*.

Ян Хричина. СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ В ИСТОРИЯТА НА ПОРТУГАЛСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Настоящата статия е посветена на диахронния анализ на португалските глаголни парадигми за изразяване на бъдеще време: *farei, faço, vou fazer* и *irei fazer*. Основна цел на изследването е да разгледа в съпоставителен план честотата на употреба и модално-темпоралните функции на посочените парадигми от гледна точка на еволюцията на португалския език. Разработката се основава на езиковия корпус www.corpusdoportugues.org.

Ключови думи: португалски език; диахронна лингвистика; корпусна лингвистика; бъдеще време; парадигма *farei, faço, vou fazer* и *irei fazer*.

1. Introdução

O futuro é um tempo específico no conjunto dos outros tempos gramaticais. Diferentemente dos tempos pretéritos ou do presente pelos quais se expressam nomeadamente ações que se produziram ou se realizam, ou seja, reais, pelo tempo futuro anuncia-se sempre um processo que deve produzir-se num período posterior ao momento da fala². Porém, a sua realização nunca é certa. Do ponto de vista da perspectiva presente, os acontecimentos futuros são sempre considerados possíveis, eventuais ou dependentes de uma condição (Oliveira 1985: 354–355). A nosso ver, esta característica está na origem de muitos paradigmas³ que expressam o futuro. Consideremos os paradigmas da futuridade no Português Contemporâneo: P-farei formou-se a partir da perífrase latina *habeo facere* com um significado original de obrigação. P-vou fazer exprimia originalmente uma ação orientada a um fim ou simplesmente uma intenção a realizar. Para exprimir ações posteriores ao momento da fala, emprega-se também P-faço. Recentemente surgiu uma nova forma: P-irei fazer que pode ter também uma leitura modal (probabilidade). A multiplicação de formas susceptíveis de exprimir a futuridade pode ser explicada pela teoria do dualismo assimétrico do signo linguístico que foi elaborada pelo linguista russo Sergej Karcevskij (Karcevskij 1974). A sua teoria baseia-se na tendência geral comum a todas as línguas vivas. Cada significado (signifié) tende a ser exprimido por cada vez mais formas (signifiants) e ao mesmo tempo, cada forma (signifiant) tende a exprimir cada vez mais significados (signifiés). Ao aplicarmos esta teoria ao sistema verbal do Português Contemporâneo, podemos constatar que o valor do futuro é exprimido por quatro paradigmas: P-farei, P-vou fazer, P-irei fazer e P-faço. Por outro lado, P-farei, que servia originalmente para exprimir ações posteriores ao momento da fala, adquiriu novos significados: expressão de processos prováveis no presente (*Serão cinco horas.*)⁴ e imperativo (*Tu não farás isso!*).

Olhando para a história do tempo futuro na língua portuguesa, podemos constatar que a sua evolução pode ser considerada até cíclica. O futuro do latim clássico *laudabo* foi substituído pela perífrase modal *habeo facere* que seguidamente perdeu o seu significado modal. E este paradigma (*farei*) está a ser substituído, nomeadamente, pela perífrase *vou fazer* que originalmente tinha também um significado modal. No Português Contemporâneo, P-vou fazer quase perdeu o seu valor modal primitivo. Ao mesmo tempo, têm surgido outros paradigmas capazes de exprimir a futuridade: P-faço e P-irei fazer (com um significado modal) (Hricsina 2011).

O objetivo do presente artigo é analisar a expressão do tempo futuro através da história da língua portuguesa⁵, ou seja, desde o século XIII até ao século XX. Vamos analisar a frequência e o comportamento semântico de todas as formas usadas na expressão da futuridade no período delimitado. A pesquisa será efetuada no corpus linguístico www.corpusdoportugues.org⁶ que permite fazer análises diacrónicas.

2. Expressão da futuridade na história da língua portuguesa

Acima foi mencionado que, no Português Contemporâneo, existem quatro paradigmas que exprimem ações posteriores ao momento da fala: P-farei, P-faço, P-vou fazer e P-irei fazer⁷. Nesta secção, vamos analisar o seu emprego na história da língua portuguesa, consultando as gramáticas de Português e artigos dedicados a este tema.

2.1. P-farei

Este paradigma provém da construção perifrástica de origem modal (obrigação) que se formou no Latim Vulgar – *facere habeo*. O significado modal de obrigação perdeu-se e a forma sintetizou-se (*cantare habeo* > *cantare hei* > *cantarei*). O paradigma começou a expressar, assim, ações posteriores ao momento da fala. Porém, no Português Contemporâneo, P-farei denota quase sempre um processo futuro cuja realização é encarada como possível ou dependente de uma condição – *Farei a comida (se acontecer alguma coisa...)* (Oliveira 1985: 356–357, Tláškal 1978: 206–207). Esta é a função mais frequente deste paradigma e por isso pode ser considerada função central (cf. Tláškal 1984). Usando os conceitos saussurianos, podemos dizer que esta função pertence ao centro do sistema de uma língua. Enquanto que na língua escrita e formal, este paradigma continua a ser relativamente frequente, no Português falado, a sua frequência vai diminuindo⁸ (Oliveira 2006: 252, Raposo 2013 I: 525). Além do valor do futuro, esta forma exprime também ações prováveis ou possíveis no presente (*O telefone tocou. – Será o meu pai.*). Em certos contextos, pode expressar também uma ordem ou um desejo (imperativo) – *Tu farás o trabalho!* (Cunha-Cintra 1999: 457–458, Svobodová 2014: 87, Chergova 2012). Estas duas funções podem ser consideradas periféricas visto que não são tão frequentes e não pertencem ao centro do sistema da língua portuguesa. Porém, a primeira função (probabilitivo) vai passando da periferia do sistema linguístico ao seu centro.

Na expressão da futuridade P-farei é atualmente muitas vezes substituído por outras formas, nomeadamente por P-vou fazer e P-faço. Entre os motivos desta substituição são mencionadas expressividade e relação direta ao presente que tem a perífrase *vou fazer*, e a tendência a eliminar a forma longa do P-farei (Tláškal 1978: 207). Outro motivo pode ser representado também pela mesóclise dos pronomes oblíquos átonos que é obrigatória nesta forma no Português Contemporâneo – *fá-lo-ei*.

Há atestações que nas fases arcaicas do Português, este paradigma se empregava também para exprimir ações prováveis no presente (Said Ali 2001: 235).

2.2. P-faço

No Português Contemporâneo, P-faço pode exprimir também acontecimentos posteriores ao momento da fala. Tal acontece caso este paradigma venha acompanhado por uma expressão adverbial de futuridade e o predicado denote um evento ou um estado episódico – *Na próxima semana preparamos o almoço juntos. Amanhã,*

o José está em casa. (Raposo 2013 I: 516). No caso da ausência de uma expressão adverbial de futuro, P-faço pode denotar uma ação futura quando a noção de futuridade é deduzível do contexto discursivo – *Prometido. Compramos-te um novo carro.* (Raposo 2013 I: 525). Diferentemente do P-farei, esta forma expressa acontecimentos futuros quase certos sem modalização nenhuma (Oliveira 1985: 357, Tláškal 1978: 210). Jaromír Tláškal, lusitanista checo, acha que P-faço é uma forma semanticamente não-marcada e neutra, e este facto confere-lhe a possibilidade de exprimir outros valores temporais (passado e futuro) (Tláškal 1978: 209).

Segundo alguns especialistas da história da língua portuguesa, também nas fases mais remotas do Português P-faço empregava-se com o valor de futuro (Mattos e Silva 2008 II: 86, Silveira Bueno 1955: 171).

2.3. P-vou fazer

No Português Contemporâneo falado, P-vou fazer é a forma mais frequente de expressão do futuro (Oliveira 1985: 357–358) e invade cada vez mais a língua escrita (Oliveira 2006: 252). Este paradigma serve para anunciar um plano concreto de um acontecimento que se vai realizar no período posterior ao momento da fala. Este plano pode ser alterado só se advierem acontecimentos independentes do locutor os quais impeçam a realização do plano (Oliveira 1985: 357).

P-vou fazer exprimia originalmente ações imediatamente posteriores ao momento da fala (futuro próximo)⁹, mas perdeu o seu sema de proximidade temporal e começou a denotar acontecimentos futuros. Dantes, esta forma empregava-se em oposição com P-farei (futuro próximo/futuro), mas depois a oposição temporal foi neutralizada (Tláškal 1978: 208–209).

Esta perífrase formou-se provavelmente no Português Antigo¹⁰. A seleção do verbo *ir* pode ser explicada pela sua polissemia. É o motivo principal por que este verbo é facilmente „gramaticalizável“. Segundo José Pinto de Lima, a gramaticalização do verbo *ir* nesta perífrase envolve processos de metáfora: o sentido locativo passa ao sentido temporal. Atualmente a sua gramaticalização ainda não está concluída visto que neste verbo ainda persiste a ideia de movimento – *Vamos ver os amigos. = Visitaremos os amigos.* (Oliveira 2006: 74–85). Por isso, o verbo *ir* deve ser considerado verbo semi-auxiliar e não auxiliar (Tláškal 1978: 205).

Este paradigma existia já no Português Antigo, mas ainda não se usava com o sentido de futuridade. Segundo a linguista brasileira Rosa Virgínia Mattos e Silva, a perífrase denotava uma intenção a realizar-se (Mattos e Silva 2008 I: 444).

2.4. P-irei fazer

Nos últimos tempos tem-se registado uma frequência crescente do P-irei fazer. A forma expressa habitualmente processos posteriores ao momento da fala, mas pode também denotar ações futuras consideradas pouco certas ou prováveis. Na oração subordinada, este paradigma tem o mesmo valor do futuro como P-vou fa-

zer – *A Maria diz que vai/irá preparar o almoço.* (Raposo 2013 II: 1 263). A origem desta construção explica-se pelo reforço da futuridade do P-vou fazer (mudança do tempo do verbo semi-auxiliar) e pela tentativa dos falantes de tornar P-vou fazer mais correto (Tláškal 1978: 210, Svobodová 2014: 88–89). Os mesmos autores acrescentam que o emprego desta forma se limita quase exclusivamente à língua formal, nomeadamente ao estilo jornalístico.

3. Métodos de análise

Para analisar a frequência e o valor semântico dos paradigmas da futuridade na evolução da língua portuguesa, aproveitámos o corpus linguístico disponível em *www.corpusdoportugues.org* que permite fazer pesquisas diacrónicas. Quanto aos paradigmas *farei* e *faço*, procurámos todas as suas ocorrências (_vp*, respetivamente _vf*) entre os séculos XIII e XX¹¹. No que diz respeito aos paradigmas *vou fazer* e *irei fazer*, procurámos todas as ocorrências dos sintagmas, compostas pela terceira pessoa do singular do verbo *ir* nos respetivos tempos e pelo infinitivo (*vai* _vr*; *irá* _vr*) entre os séculos XIII e XX. De todas as ocorrências encontradas no corpus analisámos 100 casos de cada tipo de paradigma para cada século, sempre que tal número de exemplos esteve à disposição. A seleção dos casos analisados foi aleatória.

4. Análise *in corpora*

4.1. Século XIII

A pesquisa efetuada no subcorpus do século XIII mostrou que neste século havia só dois paradigmas capazes de exprimir ações posteriores ao momento da fala, ou seja, processos futuros. Eram P-*farei* e a perífrase *irei fazer*. No entanto, o primeiro paradigma era muito mais usado visto que, no subcorpus, a perífrase *irei fazer* apareceu apenas três vezes. Os dois paradigmas exprimiam exclusivamente processos futuros. Seguem-se dois exemplos dos paradigmas mencionados usados nesta função.

(1) *Desta razon vos direi un miragre que achei escrito, e mui ben sei que farei del cantiga saborosa.* (Cantigas de Santa Maria 2)

(2) *Este sangrador, amiga, traz ûa nova sangria: V10 onde m'eu nom percebia, filhou-me pela barriga, começou a sofaldrar: al fodido irá sangrar sangrador em tal logar!* (Cantigas de Escárnio e Maldizer)

No conjunto de 100 ocorrências analisadas do P-*faço*, encontramos só casos em que este paradigma exprimia processos simultâneos ao momento da fala¹² (ex. 3).

(3) *Queredes que vos retraia quando vos eu vi em saia?* (Cantigas de Escárnio e Maldizer – 1201–1300)

A perífrase *vai fazer* foi encontrada em 12 casos. Da análise de todas as ocorrências resulta que esta construção exprime sempre uma ação orientada a um fim (com o verbo *ir* no seu próprio sentido) (ex. 4).

(4) *E cada que el vem a Santarém, sempre aló vai fazer romaria;* (Cantigas de Escárnio e Maldizer)

4.2. Século XIV

Analisando os resultados da pesquisa realizada no subcorpus do século XIV, podemos constatar que, neste século, a única forma a expressar ações posteriores ao momento da fala é P-farei. Em todos os 100 casos analisados, este paradigma tinha exclusivamente o valor do futuro (ex. 5 e 6).

(5) *Sen falla, aquí ha pleito moy mao et moyto escarnido et moy uil; et, sse uós esta obra queredes mâtëer, o mûdo será destroydo et cofondudo pera senpre.* (Cronica Troyana)

(6) *Depois de mia morte ficará o meu señorío a meu fillo, cõmo dereyto be.* (Cronica Troyana)

No que diz respeito ao P-faço, em todas as 100 ocorrências analisadas exprimia sempre processos simultâneos ao momento da fala, ou seja, ações presentes (ex. 7 e 8).

(7) *Arcebispo, eu, por honrra de meu Senhor Jhesu Cristo e por que ey conpaixon de vos, poren salvovos as vidas; pero con esta condiçõn: que se saibha per minha corte a pena que merecen os que taaes cousas fazem.* (Crónica Geral de Espanha de 1344)

(8) *E assy se mostra Deus maravilhoso nas suas obras.* (Crónica Geral de Espanha de 1344)

As perífrases *vou fazer* e *irei fazer* não foram encontradas no subcorpus deste século.

4.3. Século XV

A análise das ocorrências encontradas no subcorpus do século XV mostrou os resultados idênticos aos constatados para o século anterior. P-farei exprimia só processos futuros (ex. 9 e 10).

(9) *E assy a alma sãã dá saydade a cada hũa parte do corpo. E depois ëna outra uida lhe dara tal saude, que ya mais nõ podera padecer.* (Orto do Esposo)

(10) *Galvam, disse el-rei, o preito jáé assi que, mentre eu viva, por cousa que Lançalot possa fazer nem dizer, já mais nom haverá paz comigo.* (A Demanda do Santo Graal – cópia do século XV)

Em 100 casos analisados, P-faço tinha exclusivamente o valor de presente (ex. 11 e 12).

(11) *E esto acõtece quando o homë pode fazer algû bem nom no faz mas alomgao de sy per pecado e o desejo que deus põe no seu coração para este bem fazer.* (Tratado de confissom)

(12) *Parece-me que eu **vejo** correr o rio do seu sangue e que vos **vejo** matar e derribar reis e duques e senadores.* (Vida e feitos de Júlio Cesar)

A perífrase *vai fazer* encontra-se representada por apenas 3 ocorrências. Em nenhum caso tinha o valor de futuro. A sua função era sempre a de exprimir uma ação orientada a um fim (ex. 13).

(13) *Pollo qual te rogo que tomes quanta parte de meus tisouros quizeres e **vai tomar** e ganhar a maior honra e empresa do mundo“.* (Coronica troiana em linguagem portuguesa)

P-irei fazer não foi encontrado no subcorpus do século XV.

4.4. Século XVI

Da análise do subcorpus do século XVI resulta ainda a verificação da existência de três paradigmas da expressão do futuro: P-farei, P-vou fazer e P-irei fazer. Porém, a frequência dos dois últimos nesta função é muito baixa.

Analisando 100 ocorrências do P-farei, constatamos que, em 85 casos, a estrutura exprimia processos posteriores ao momento da fala (ex. 14 e 15). Nos restantes 15 casos este paradigma denotava ações prováveis que ocorreram no momento da fala (ex. 16 e 17). É a primeira vez que aparece P-farei com este valor na evolução da língua portuguesa. Este emprego é típico nomeadamente dos verbos *ser* (7 casos) e *haver* (6 casos).

(14) *Que do que antre o mouro e portuguez ouuer alguma differença assi no siuel como crime, o tanadar o mandara ao capitão pera que faça justica delle, e se o portuguez for cullpado o capitão o castigará, e **fará** pagar o que deuer ao mouro, e se o mouro for culpado o capitão o mandará ao tanadar pera que o castigue e lhe pagar ao cristão o que deuer.* (O Tombo de Diu)

(15) *E asym se tornou o Antonio Mendes, e o idalxá ficou muito grandioso com o caualo mas não lhe durou muito o gosto porque dahy a poucos dias lho **matarão** com hũa bombardas, que sintio tanto que se igoalou a dor ao gosto, que teue de lho darem.* (Diogo de Couto, Década oitava)

(16) *... e diz que o lugar donde Mosés passou da parte do Egipto à outra de Arábia, é um chamado Corondolo, que **será** de Suez quinze léguas, e vinte cinco do Tor.* (João de Barros, Décadas da Asia – Década Segunda, Livros I-X)

(17) ***Haverá** obra de 20 annos pouco mais ou menos que, estando de cerco Daijodono naquella rica fortaleza que atraz fica referida pelo Irmão Luíz de Almeida, poucos annos depois de elle ser tomado para o Ximo...* (Frois, Historia do Japam 2)

Os resultados da pesquisa de P-faço são idênticos aos obtidos para o século anterior, ou seja, este paradigma denotava só processos simultâneos ao momento da fala (ex. 18 e 19).

(18) *E pareceo-lhe que seria desasocego de moças, que as vezes por mocidade fazem cousas que nam fariam em outra idade, ainda que nisso lhe fosse todo seu desejo.* (Bernardim Ribeiro, Menina e moça)

(19) *Vem quatro Cavaleiros cantando, os quais trazem cada um a cruz de Cristo, pelo qual senhor e acrecentamento de sua santa fê católica morreram em poder dos mouros...* (Gil Vicente, Obra Completa)

No que diz respeito à perífrase *vai fazer*, registámos 96 ocorrências. Analisando estes casos, constatámos que é muito difícil interpretá-los com exatidão. Por isso, não fizemos estatística exata. De qualquer modo, a análise de todas as ocorrências revelou que esta perífrase denota um leque de vários significados: em algumas ocorrências, a construção exprimia um processo orientado a um fim (ex. 20). Neste tipo de casos, a construção encontra-se, por vezes, no modo imperativo (ex. 21).

(20) *...porque como cada hum trabalha de enganar por todas as vias que pode ao outro, nenhum se fia das balanças e pesos do outro, e todo ho que vai comprar aa praça leva balança e prata quebrada...* (Enformação das cousas da China)

(21) *Se de tua porfia não desistes, vai repastar teu gado a outra parte;* (Luís de Camões, Obras)

Em outro tipo de exemplos, a perífrase funciona como uma paráfrase do presente do indicativo (*faz*) (ex. 22 e 23).

(22) *E caminhando deste fim do Nilo pela parte do Ocidente, que descrevemos, fazendo ûa maneira de arco não mui curvo, que vai fenecer contra o Sul, chega ao reino Adeá, que é a mais austral terra que ele tem; nas serras do qual nasce o rio Obi, a que Ptolomeu chama Raptus, que vai sair ao Oceano, na povoação Quilmance, junto de Melinde.* (João de Barros, Décadas da Asia – Década Terceira, Livros I-X)

(23) *Fogem as vacas para a agoa porque a mosca as vai seguir eu soo, triste em minha magoa, nam tenho onde fugir.* (Bernardim Ribeiro, Menina e moça)

Acrescente-se que registámos também um número reduzido de casos em que a perífrase analisada exprimia uma ação posterior ao momento da fala, ou seja, o futuro ou futuro próximo (ex. 24 e 25). No entanto, dada a escassez de exemplos, achamos que, no século XVI, este emprego estava longe de se encontrar gramaticalizado.

(24) *Mas ele de tençoeiro sem ganhar nisso ceartil vai dar chuvas em Janeiro e geadas em Abril e calmas em Fevereiro e névoas no mês de Maio e meado Julho pedra eu trabalho atás que caio pardeos ele que é meu aio cada vez mais me desmedra.* (Gil Vicente, Obra completa)

(25) *A dos Fonccenxum: estes adoram o Sol, e dizem, que depois que um morre, vai viver lá outra vida em outro Mundo.* (Diogo do Couto, Quinta década (livros 8–10), vol. 1, Décadas)

Encontrámos só dois casos da perífrase *irei fazer* e em ambos os casos, o paradigma denotava processos posteriores ao momento da fala (ex. 26).

(26) *Lucifer Aperta-o bem que nunca Satam o pôde enganar porque ele irá pousar no lugar onde pera sempre nam verá ninguém senam outros tais.* (Gil Vicente, *Obra completa* – A–M)

4.5. Século XVII

Tendo feito a pesquisa no subcorpus XVII, ficámos a saber que neste século havia principalmente dois paradigmas da expressão da futuridade: P-farei e P-vou fazer. Enquanto que o valor do futuro era a função principal do primeiro paradigma mencionado, a perífrase *vou fazer* exprimia ações futuras apenas em alguns casos, tratando-se, assim, neste paradigma, de uma função periférica. Vejamos os resultados da nossa pesquisa.

Como já foi mencionado, a função principal e mais frequente do P-farei era sempre a de expressar ações posteriores ao momento da fala. No conjunto de 100 ocorrências analisadas do respetivo subcorpus, registámos 89 casos em que este paradigma tinha este valor (ex. 27 e 28).

(27) *V. M. me ha de prometer, segundo a vontade que tem de me fâzer mercê; e me há de faltar, segundo a confiança que pode fazer, de que nao espero que me falte. Desta maneira terá cada um o que lhe toca.* (Francisco Manuel de Mello, *Cartas familiares*)

(28) *A mi me parece (respondeu Leonardo) que vós tinheis mui boa razão se a não guardáreis para tão tarde; porém, em a noite de àmenhã se lhe fará justiça, que nesta é razão que se dê ao hóspede lugar conveniente para o repouso, pois há-de ir à Cidade e voltar no mesmo dia.* (Francisco Rodrigues Lobo, *Côrte na Aldeia e Noites de Inverno*)

Assim como no século anterior, encontrámos também algumas ocorrências (11) deste paradigma com o valor do probabilitivo do presente, ou seja, expressão de processos eventuais ou prováveis realizados simultaneamente ao momento da fala (ex. 29 e 30). Este papel era denotado pelos verbos *haver* (6 casos), *saber* (3) e *estar* (2).

(29) *Se houve um profeta que foi mais que profeta, porque não haverá também algumas profecias que sejam mais que profecias?* (Padre António Vieira, *Historia do Futuro*)

(30) *Conheço que a duvida estará no que eu escrevesse, nao no que V. M. haja lido.* (Francisco Manuel de Melo, *Cartas familiares*)

O P-faço exprimia quase exclusivamente processos simultâneos ao momento da fala (ex. 31 e 32).

(31) *O Mouro que hia comigo, que se chamaua Çapetuu me disse então, pareceme que será bom com conselho yrmos dar conta disto a meu pay que está na*

praya fazendo a amarra, para que mande logo rodear esta ilha... (Fernão Mendes Pinto, Peregrinação)

(32) *Mas porque posso menos deixar de vos fazer a vontade nisto em que tanto vai, quero sacrificar a minha ao vosso gosto, porque **faço** officio de verdadeiro amigo.* (Fernão d'Alvares do Oriente, Lusitania Transformada)

Pela primeira vez na evolução do Português, registámos uma ocorrência em que este paradigma denotava um processo posterior ao momento da fala (ex. 33).

(33) *Pois, em se descuidando, tal vez com a idade lhe **chega** sua hora de velhice, contra quem nao valem todos os estofos e badulaques que inventou a vaidade e a incontinência;* (Francisco Manuel de Melo, Apólogos dialogais)

A perífrase *vai fazer* apareceu no subcorpus do Português do século XVII em 54 ocorrências. Esta construção exprimia alguns significados. Os casos mais frequentes encontravam-se representados pelos exemplos em que exprimia quer o tempo presente (ex. 34), quer uma ação orientada a um fim (ex. 35).

(34) *Lava-lhe os muros o rio Adige, chamado Athesis dos Latinos, que corre contra Itália, crecido já de águas, e navegável, e **vai entrar** no Mar Adriático.* (Luis de Sousa, A vida de Frei Bertolameu dos Mártires)

(35) *Quem abrolhos semea, espinhos colhe. Quem çea, & se vai deitar, má noite há de passar.* (Antonio Delicado, Adagios)

No entanto, registámos também alguns casos em que esta perífrase exprimia uma ação posterior ao momento da fala ou tinha um sentido dispositivo. Vejam-se os exemplos 36 e 37.

(36) *Holanda dizem que aparelha nova e mais poderosa armada, e que França se tem declarado por sua parte; que os príncipes de Alemanha se armam, sem se saber o fim; que em Polónia começam grandes revoluções, e que se temem em Europa mais universais guerras que nunca; que Carracena, feito grande, **vai governar** Nápoles; e que a conquista de Potugal se torna a entregar a D. João de Áustria.* (Padre António Vieira, Cartas)

(37) *Também dizem que há-de chegar a essa corte, onde foi bem aceito, e que **vai estabelecer** certos intentos em ordem ao futuro conclave.* (Padre António Vieira, Cartas)

No que diz respeito à perífrase *irei fazer*, encontrámos 9 ocorrências. Da análise dos exemplos encontrados resulta o facto de, provavelmente em todos os casos, este paradigma exprimir processos prováveis, temporalmente posteriores ao momento da fala (ex. 38 e 39).

(38) *De França hei recebido uma carta de el-Rei Cristianíssimo, em recomendação de minha causa. Provavelmente **irá ter** a mãos de Vossa Mercê e provavelmente não perderá sua força na tradução.* (F. Manuel de Melo, Letters)

(39) *Não se deu até agora resposta ao nuncio, e se entende que vai a Roma neste correio, e ordem ao embaixador que com ela se despida. É verosímil que lhe irá suceder, em carácter de residente ou enviado, o bispo do Rio de Janeiro, bem visto de S. A., do duque de Fronteira e do confessor; e cuida que tem ordem para renunciar.* (Padre António Vieira, Cartas)

4.6. Século XVIII

A análise do subcorpus do século XVIII mostrou resultados quase idênticos aos observados para o século anterior, ou seja, o valor de futuro era denotado nomeadamente por dois paradigmas: P-farei e P-vou fazer. Acrescente-se que a função da expressão de ações futuras representava o papel central de P-farei. Ao contrário, a perífrase *vou fazer* expressava processos futuros apenas em alguns casos, estando este valor longe de se tornar a função central deste paradigma.

Em 100 ocorrências analisadas, o P-farei exprimia ações posteriores ao momento da fala em 91 casos (ex. 40 e 41).

(40) *Toda a sua consolação é a esperança que tem de que a posteridade lhe fará justiça, e que se presentemente se acha, como os mais heróis e sábios, desatendido do século, será com eles famoso nos séculos futuros, e tao nomeado como os Alexandres, Aristóteles e Césares.* (Francisco Xavier de Oliveira, Cartas familiares)

(41) *Verá Vossa Mercê muita obra nova em Lisboa, e algumas que lhe não desagradarão; e provavelmente achará esta casa com o contentamento de ouvir chorar uma criança, que os primeiros três dias se fará estimável pela novidade.* (Alexandre de Gusmão, Cartas)

Em 9 casos este paradigma denotava processos prováveis simultâneos ao momento da fala, ou seja, desempenhava o papel do probabilístico do presente (ex. 42 e 43).

(42) *Eu creio que Vossa Mercê **estará** muito picado por eu sair do Pôrto segunda vez sem me despedir de Vossa Mercê com tôdas as cerimónias, mas bem pode ter a consolação que agora inda o fiz com mais razão, porque o meu caso assim o pedia.* (Antonio da Costa, Cartas do Abade António da Costa)

(43) ***Haverá** duzentos anos, pouco mais ou menos, que havia em Florença um cidadão de bom nascimento, rico, e suficientemente discreto.* (Francisco Xavier de Oliveira, Cartas familiares)

Como já foi referido, registámos também algumas ocorrências da perífrase *vai fazer* nas quais podemos constatar que exprime ações posteriores ao momento da fala (ex. 44).

(44) *Se morrem ou vivem é só por sua conta, nem dão que fazer à liberalidade, nem à compaixão. **Êsse Parlamento vai estabelecer** um fixo equilibrio na Europa para conservar uma paz segura, mas, se as coisas da Alemanha, pela separação de Baviera, correrem como até agora, temo que percam o trabalho dêste santo e glorioso projecto.* (J. Cunha Brochado, Cartas)

Em alguns casos, não é evidente se esta perífrase exprime uma ação futura ou um processo orientado a um fim (união livre do verbo *ir* e infinitivo). Veja-se o exemplo 45.

(45) *...porque o pobre, que só tem o seu braço, enquanto pode ganhar para a sua sustentação à sombra e sentado, ou vendendo contrabandos ou fazendo trapças e promovendo a chicana do fôro, ou trepado na traseira de uma sege, não vai trabalhar de pé ou curvado ao sol e à chuva, exposto a todas as inclemências do tempo.* (J. J. da Cunha Azeredo Coutinho, Obras econômicas)

No que diz respeito a P-irei fazer, encontrámos apenas uma ocorrência. Neste caso, não funciona como uma perífrase verbal, mas como união livre do verbo de movimento *ir* e infinitivo, expressando, assim, uma ação orientada a um fim (ex. 46).

(46) *Acabadas estas Oraçoens, lavarás as mãos, e o rosto, penteará o cabelo, e irá tomar a benção a seus Pais, ou Mestre, aos quaes com grande submissãõ darás os bons dias.* (Leonor Thomasia de Souza e Silva, Escolla Nova Christã e Política...)

4.7. Século XIX

Os resultados da análise dos paradigmas estudados no subcorpus do século XIX apontam para uma tendência em progressão observada nos séculos anteriores. Registámos um número crescente de casos da expressão do probabilitivo do presente de P-farei, ao mesmo tempo um número crescente da expressão do futuro do P-faço e também uma centralização do valor do futuro próximo expresso pela perífrase *vou fazer*. Podemos constatar que, no Português do século XIX, já existem quatro paradigmas capazes de exprimir o valor do futuro ou futuro próximo: P-farei (função central), P-vou fazer (função central), P-faço (função periférica) e P-irei fazer cuja frequência é, porém, mínima. Vejamos agora os resultados da pesquisa mais pormenorizadamente.

Em 100 ocorrências analisadas, P-farei exprimia ações futuras em 78 casos, sendo sempre esta a função dominante (ex. 47).

(47) *Duas horas só, em que lhe seja permitido adornar aquela segura e aquela simplicidade com todos os recursos do léxico e todas as exuberâncias da eloquência – e de uma obra incomparavelmente bela, sairá, ao fim dessas duas horas, uma pastelada balofa e terrivelmente indigesta!* (Eça de Queirós, Correspondência de Fradique Mendes)

Em comparação com os resultados obtidos para o século anterior, registámos um número crescente de exemplos em que este paradigma expressava processos prováveis simultâneos ao momento da fala. Os verbos com este valor são: *ser* (5 casos), *dizer* (5), *haver* (4) e *estar* (3). Vejam-se alguns exemplos deste emprego.

(48) *Que idade terá ele? Sessenta? – Sessenta e cinco.* (Eça de Queirós, A Ilustre Casa de Ramires)

(49) *Talvez mesmo um dos mais ricos proprietários de Portugal.. o mais rico, direi..* (Eça de Queirós, A Relíquia)

(50) *Eu não me atrevo.. tenho repugnância.. mas é forçoso perguntar-te por alguém mais. Onde está ele.. e o que fará..* (Almeida Garrett, Frei Luís de Sousa)

No que diz respeito ao P-faço, constatámos que a sua função mais frequente era sempre a expressão de processos presentes (90 casos de 100 analisados) (ex. 51 e 52), mas diferentemente dos séculos anteriores, no subcorpus do século XIX, registámos 10 ocorrências em que este paradigma denotava processos posteriores ou imediatamente posteriores ao momento da fala (ex. 53 e 54).

(51) *Pois a casa não tem buracos – dizia a mãe Vilaça. – Sumiço assim! – resmungava o beneficiado.* (Eça de Queirós, Singularidades de uma rapariga loura)

(52) *Eu vejo perfeitamente. Vejo que as paixões, a vingança o vão levando por um caminho fatal..* (Eça de Queirós, O Crime do Padre Amaro)

(53) *Vamos nós amanhã à Torre? no faeton?» – Além disso precisava falar contigo, Gonçalo.. Tenho andado aborrecido.* (Eça de Queirós, A Ilustre Casa de Ramires)

(54) *E tu esta semana – acrescentou – nem apareceste! Pois olha que te cortaram na pele – Não pude, filha. O Jorge chega amanhã, sabias? – Ah, sua brejeira! Viva! Está esse coraçãozinho aos pulos!* (Eça de Queirós, O Primo Basílio)

A perífrase *vai fazer* encontra-se representada por 1 372 ocorrências. Do conjunto de 100 casos analisados constata-se que a expressão do futuro próximo é de longe a mais frequente (ex. 55 e 56).

(55) *Em todo o caso, creio que cumpri. Ouço que vai ser nomeado cónego. Larguissimamente o merece.* (Eça de Queirós, Correspondência de Fradique Mendes)

(56) *Falava-lhe como a uma criancinha pequena, dizia-lhe: «Isso vai passar, amanhã estás boa, vamos passear»* (Eça de Queirós, O Primo Basílio)

Em alguns casos, esta perífrase exprimia o imperativo (ex. 57) ou uma exclamação orientada para o futuro (ex. 58 e 59).

(57) *Telmo, vai fazer o que te mandei.* (Almeida Garrett, Frei Luís de Sousa)

(58) *E vós, senhores, recuai para a lomba do cerro, como para palanque, que vai ser grande a vista!* (Eça de Queirós, A Ilustre Casa de Ramires)

(59) *Coitada! Não tem má cruz, ir aturar a velha! E depois naturalmente vai dar o seu passeio! Faz ela muito bem!* (Eça de Queirós, O Primo Basílio)

A construção *vai fazer* pode exprimir excecionalmente também uma ação orientada a um fim (significado frequente nos séculos anteriores). Veja-se o exemplo 60.

(60) *Além disso Sarah deixa Paris amanhã. Vai descansar dois dias para o campo em casa dos filhos e parte no Domingo para Londres onde vai representar*

todas as noites até o fim da season, para voltar em setembro a representar todas as noites em Paris, como representa agora. (Ramalho Ortigão, Cartas a Emília)

No subcorpus do século XIX apareceram apenas 10 ocorrências da perífrase *irei fazer*¹³. Em 6 casos, este paradigma exprimia uma ação futura (ex. 61).

(61) *Estamos numa época de corrupção e de imoralidades, e ninguém sabe onde isto irá parar.* (Júlio Dinis, A Morgadinha dos Canaviais)

Em 3 casos, esta perífrase denotava uma ação provável temporalmente posterior ao momento da fala (ex. 62 e 63).

(62) *Olha o velho pinheiro, campeando Entre as neves alpinas: Quem irá derribar o rei dos bosques Do trono das colinas? Ninguém!* (Alexandre Herculano, A Harpa do Crente)

(63) *Agora é que eu o digo. – É para que veja – disse Joana, custando-lhe a manter a serenidade. – Ó Joana, você irá casar-se? – Olhem, olhem.. ela aí vem com as suas tolices! Tenha juízo.* (Júlio Dinis, As Pupilas do Senhor Reitor)

Em um dos casos, esta construção representou uma união livre do verbo *ir* e infinitivo, denotando, assim, uma ação orientada a um fim (ex. 64).

(64) *Veja o que o seu parente lhe quer, e peça-lhe licença depois para se retirar imediatamente. Irá fazer as suas orações àquele oratório.* (Rebello da Silva, A mocidade de D. João V)

4.8. Século XX

Visto que para o século XX o corpus está dividido em duas opções: língua escrita (ficção) e falada, decidimos fazer duas pesquisas para verificarmos se o emprego dos paradigmas estudados difere em cada tipo de língua.

4.8.1. Língua escrita

A análise do subcorpus do século XX mostrou que, neste século, os quatro paradigmas estudados são capazes de exprimir ações posteriores ao momento da fala. Para os paradigmas *farei*, *vou fazer* e *irei fazer* este papel é dominante (central) enquanto que para o P-faço a expressão da futuridade é menos frequente que a expressão do tempo presente e, por isso, o valor do futuro pode ser considerado como periférico.

Em 100 ocorrências analisadas, P-farei exprimia ações posteriores ao momento da fala em 65 casos (ex. 65).

(65) *Casarei contigo, serei teu marido. Dizia o médico, e para brindar ao projecto, corria à cozinha onde guardava as grades de whisky e preparava-se para ensopar o corpo de álcool, todos os dias.* (Lídia Jorge, O vale da paixão)

No que diz respeito ao papel do probabilitivo do presente, registámos um número crescente de casos (35) em comparação com os resultados obtidos para o século

anterior (22). Os verbos que se prestam a esta interpretação, são nomeadamente *ser* (7 casos), *estar* (5), *saber* (5), *ter* (5) e *ser* (5) (ex. 66, 67 e 68).

(66) *E não **será** esta a razão profunda do uso de fardas, librés, uniformes?* (José Régio, Os Avisos do Destino)

(67) *Vândalo desinteressou-se do taoísta que compunha poses, imaginando in-esgotada a comunicação. – **Haverá** diferença entre o bem e o mal? – recomeçou ele. – Diferença entre o sim e o não? Deverei temer o mesmo que os outros?* (Luísa Costa Gomes, O Fosso e o Pêndulo)

(68) *Aquelas tranças de ouro, como amarras de navio, prendem-no ali manhãs inteiras de esperanças e delícias sem nome. **Saberá** ela quanto lhe ele quer?* (José Rodrigues Miguéis, A Escola do Paraíso)

Também para o P-faço obtivemos resultados diferentes aos observados para o século anterior. Este paradigma denotava ações presentes em 83 casos (ex. 69), enquanto em 17 casos registámos o valor de futuro ou futuro próximo (ex. 70 e 71).

(69) *E eu preciso de casar, doutor. Isto não é vida, o velho já tem dado os seus remoques. É duma coisa assim que eu gosto: mansa, um cordeiro. Vou casar. **Estou** farto dessas cabras de mão dada.* (Carlos de Oliveira, Uma Abelha na Chuva)

(70) *Onde moras tu, Carolino? – Na Rua da Mouraria. – **Vou** contigo. Damos uma volta aqui por baixo. Gostava de percorrer as ruas silenciosas, emaranhadas como uma alucinação.* (Vergílio Ferreira, Aparição)

(71) *Não quero disso. Intimou, já quase fora de si: – Coma, que lhe **faz** bem. – Não me apetece. Passou à frente.* (Miguel Torga, A Criação do Mundo: O Terceiro Dia)

Diferentemente dos resultados observados para o século anterior, P-vou fazer exprimia exclusivamente ações posteriores ao momento da fala (ex. 72 e 73). Nenhuma outra função foi encontrada.

(72) *Nariga-lhe uma cavatina! Abusaste, já que abusaste, agora **vai fazer** queixinhas à tua ditosa e inteligente mamã, que tanto gosto faz em ti!* (Tomas Figueiredo, Noite das Oliveiras)

(73) *Embora em todas as cartas que escrevia, continuasse a dizer que, estivesse onde estivesse, iria voltar. Até que ele mesmo percebe que não **vai voltar**.* (Lídia Jorge, O vale da paixão)

No subcorpus do Português escrito do século XX, a perífrase *irei fazer* apareceu em 32 casos¹⁴. Em 18 ocorrências, este paradigma expressava ações posteriores ao momento da fala (ex. 74).

(74) *Fica à espera de que o senhor Quirino lhe indique a casa onde **irá dormir**.* (Fernando Namora, Minas de San Francisco)

Em 11 casos, a perífrase em questão denotava processos prováveis temporalmente posteriores ao momento da fala (ex. 75 e 76).

(75) *O robusto e valente barqueiro tem agora um medo imenso!.. Que irá suceder? Constantino desafiou a morte, descendo essa noite o rio.* (António Guedes de Amorim, A Máscara e o Destino)

(76) *O que ao senhor Lord nem lhe passa pela ideia é que pouco irá caçar, que talvez nem cace...* (Tomas Figueiredo, Noite das Oliveiras)

Três casos estavam representados pela expressão fixa *ir ter a alguma coisa* (levar a alg. c.) (ex. 77).

(77) *Tudo quanto possui, propriedades rústicas, urbanas e depósitos no Banco, se fechar de um momento para o outro os olhos, irá ter às mãos duns primos muito afastados.* (António Guedes de Amorim, A Máscara e o Destino)

4.8.2. Língua falada

A pesquisa efetuada no subcorpus do Português falado do século XX não trouxe resultados muito diferentes dos observados para o Português escrito. Registámos apenas uma diferença que merece ser mencionada. A função do probabilitivo do futuro expressa pelo P-irei fazer parece ser menos frequente no Português falado que na escrita.

No que diz respeito ao P-farei, em 100 ocorrências analisadas registámos 70 casos em que denotava ações posteriores ao momento da fala (ex. 78).

(78) *Historicamente não, não representam coisíssima nenhuma, nem movimentos de massas, nem nada, quer dizer; são indivíduos que, daqui a uns anos estarão esquecidos.* (Corpus-Ref-Port-Contemp: 1292)

Em 30 casos, este paradigma expressava processos prováveis temporalmente simultâneos ao momento da fala. Entre os verbos mais frequentes destacam-se *haver* (10 casos), *poder* (5), *ser* (4) e *saber* (3) (ex. 79, 80 e 81).

(79) *A acentuação deste devir nas últimas décadas fez da Teoria da Literatura uma disciplina anglófona e norte-americana. Como explica tal devir? Será o Go West a máxima reguladora da disciplina?* (Miguel Tamen – entrevista)

(80) *JL – Mas há sempre livros que resistem ao tempo? L.J. – E quem sabe quais são? JL – E a Literatura hoje hão poderá ser «útil» em termos de reflexão e intervenção social e política?* (Lídia Jorge – entrevista)

(81) *Que dizer, então, do pão? Haverá coisa mais extraordinária que o pão?* (José Saramago – entrevista)

A função mais frequente de P-faço era sempre a expressão de ações simultâneas ao momento da fala. Em 100 ocorrências analisadas, encontramos 87 casos deste paradigma com este valor (ex. 82)

(82) *Badaui: É, mas vamos explicando pra todo mundo até todos saberem a história... Portoga: Mas é pouca gente que faz isto e tem uns moleques que... Sim... tem o lance da inveja...* (Badaui (CPM22 band)

Em 13 casos, este paradigma denotava ações posteriores ou imediatamente posteriores ao momento da fala, expressando, assim, seja o futuro, seja o futuro próximo (ex. 83 e 84).

(83) *X: Bem, poderá ser. É, é quase catastrófico, porque as pessoas, repare, uma pessoa está doente, eu, se ficar doente em casa, nem ninguém dá conta que eu estou doente, nem tenho sitio para onde ir para me tratar, não tenho dinheiro, porque o meu ordenado não, não dá para, ora...* (Corpus-Ref-Port-Contemp: 1367)

(84) *A política da Comissão passa, em primeiro lugar, pela adaptação de regulamentos e, depois, por não haver uma mudança súbita de uma situação de financiamento para uma situação de não financiamento.* (João de Deus Pinheiro, 97-06-09-13)

Quanto à perífrase *vou fazer*, constatámos que se comporta da mesma maneira que no Português escrito. Em 100 exemplos analisados, esta construção exprimia exclusivamente ações posteriores ao momento da fala, ou seja, futuras. Vejam-se os exemplos 85 e 86.

(85) *O que é que o PSD vai fazer, em termos distritais, com vista às próximas autárquicas?* (Alvaro Amaro, 96-09-12)

(86) *Sei que em Novembro próximo vai sair o vosso primeiro “single”.* (A música “rap”, 97-08-24-4)

No subcorpus do Português falado do século XX, registámos 55 casos de *P-irei fazer*¹⁵. Em 39 casos, esta perífrase denotava processos posteriores ao momento da fala (ex. 87 e 88).

(87) *De certeza que o IP5, no eixo Guarda Vilar Formoso, irá ter as quatro faixas.* (Armando Reis – entrevista)

(88) *Finalmente, a abertura do túnel do Campo da Vinha irá permitir o acesso a partir da Avenida de António Macedo à Avenida da Liberdade.* (Vítor de Sousa – entrevista)

Em 15 casos, *P-irei fazer* denotava processos prováveis no futuro (ex. 89 e 90).

(89) *Será que o Banco de Portugal, ou seja, o tesouro português irá financiar o défice da balança comercial de Cabo Verde?* (Pedro Pires – entrevista)

(90) *Que reportório irá representar no seu espectáculo em Lisboa? Com que músicos?* (Manolo Sanlúcar – entrevista)

Além dos valores modo-temporais tradicionais, encontrámos também um emprego específico: em um dos casos, este paradigma expressava uma ação ocorrida posteriormente ao ponto de referência¹⁶ situado no futuro (ex. 91). Analisando morfológicamente este paradigma, poderíamos constatar que esta deve ser a sua função mais apropriada (mais sistemática). Porém, a língua ou os seus falantes não precisam, na comunicação do dia-a-dia, tal diferenciação temporal pormenorizada. Por isso, esta perífrase serve para denotar funções diferentes.

(91) *Os trabalhos ainda não estão completados, as negociações só vão começar seis meses depois da Conferência e só depois disso é que a Comissão irá fazer um juízo formal.* (João de Deus Pinheiro – entrevista)

5. Expressão da futuridade na história da língua portuguesa

Nesta parte vamos resumir a evolução dos paradigmas analisados no Português Europeu.

No Português antigo¹⁷, P-farei servia para exprimir apenas ações posteriores ao momento da fala. Desde o início do Português clássico¹⁸, começou a denotar também processos prováveis no presente. Porém, esta função era expressa por aproximadamente 10% dos casos analisados. Este estado durou até ao início do século XIX, em que o número dos paradigmas com este papel começou a crescer. No século XX, a função do probabilitivo representa mais de 30% de todas as ocorrências analisadas. No entanto, o papel do futuro continua a ser predominante. O gráfico seguinte mostra a evolução da frequência (expressa em %) dos valores modo-temporais observados neste paradigma na história do Português Europeu (o valor do futuro é representado a azul e o probabilitivo a vermelho).

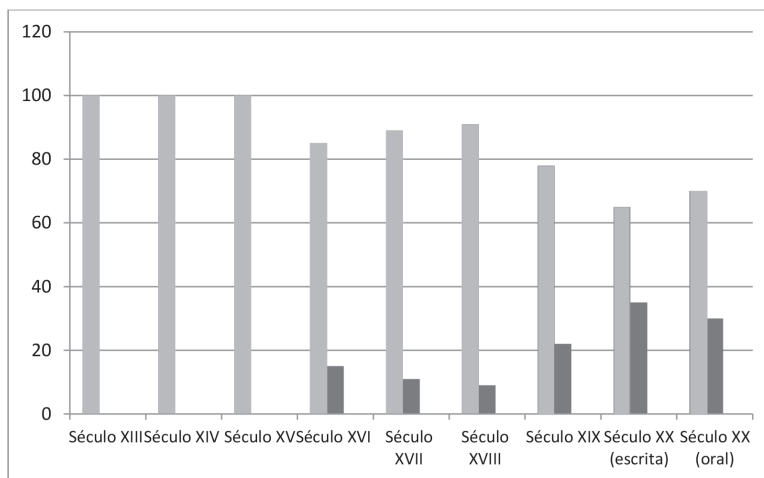

Gráfico 1. Valores modo-temporais do P-farei na história da língua portuguesa

Desde o século XIII até ao século XVIII, P-farei tinha uma única função: a expressão de ações simultâneas ao momento da fala. A partir do século XIX, começou a denotar também acontecimentos posteriores ao momento da fala. Apesar de a frequência dos paradigmas com o valor de futuro crescer no século XX, não atingiu nem 20% de todos os casos analisados. Podemos, assim, constatar que a função central deste paradigma permanece como sendo a expressão de acontecimentos presentes. O gráfico seguinte mostra a evolução da frequência dos valores mo-

do-temporais observados neste paradigma na história do Português Europeu (o valor do presente é representado a azul e o do futuro a vermelho).

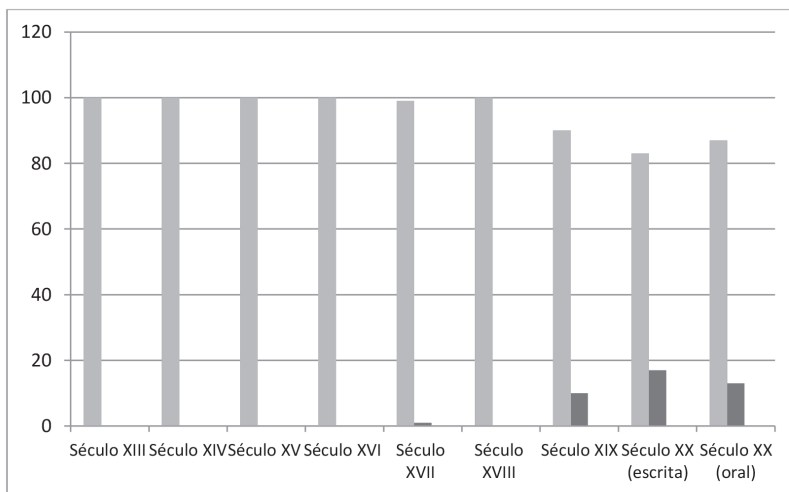

Gráfico 2. Valores modo-temporais do P-faço na história da língua portuguesa

Do século XIII até ao século XVIII, a perífrase *vou fazer* funcionava como uma paráfrase do presente do indicativo ou denotava processos orientados a um fim. No século XIX, começou a exprimir o futuro próximo e, no século XX, as ações futuras. A sua frequência subiu de uma maneira considerável nos séculos XIX e XX.

A perífrase *irei fazer* começou a aparecer regularmente apenas no século XIX, subindo a sua frequência no século XX. Podemos constatar que a sua função central é a expressão de ações futuras. A frequência de casos em que este paradigma denota um acontecimento provável ocorrido no futuro não ultrapassa 35%.

Finalmente vamos comparar a frequência dos paradigmas estudados no corpus www.corpusdoportugues.org em cada século¹⁹. Na tabela, apresentamos os valores i.p.m. (item por milhão) de cada perífrase em cada século.

	séc. XIII	séc. XIV	séc. XV	séc. XVI	séc. XVII	séc.XVIII	séc. XIX	séc. XX
<i>farei</i>	3 052,81	1 854,55	2 721,63	3 837,14	3 325,94	2 680,17	2 548,65	2 558,26
<i>faço</i>	36 437,69	35 526,04	41 105,62	39 570,75	39 501,72	52 854,76	47 427,35	45 195,17
<i>vou fazer</i>	25,41	0,78	1,76	23,77	16,81	19,18	206,95	535,48
<i>irei fazer</i>	5,44	0	0	0,69	3,06	0,46	7,39	46,44

Tabela 1. A frequência relativa dos paradigmas *farei*, *faço*, *vou fazer* e *irei fazer* na evolução da língua portuguesa (valores i. p. m.)

6. Conclusões

Sumarizando os resultados da nossa pesquisa no corpus linguístico *www.corpusdoportugues.org*, podemos concluir que, na história do Português Europeu, o tempo futuro se podia expressar por quatro paradigmas: P-farei tem uma frequência muito alta e exprime, nomeadamente, ações posteriores ao momento da fala em toda a história da língua portuguesa: a perífrase *vou fazer* começa a ser empregue sistematicamente para expressar acontecimentos posteriores ao momento da fala desde o século XIX, altura em que exprimia, nomeadamente, o futuro próximo, e no século XX, quando passou a denotar ações puramente futuras. P-faço começou a exprimir ações posteriores ao momento da fala apenas no século XIX, subindo a frequência deste valor no século XX. Porém, neste paradigma, a expressão da futuridade representa uma função periférica. A perífrase *irei fazer* começou a ser usada regularmente só no século XIX e o seu valor principal é a expressão de acontecimentos posteriores ao momento da fala

Notas

¹ Este artigo teve o apoio do projeto da Universidade Carolina *Progres 4, A Língua nas mudanças de tempo, espaço e cultura*.

² O momento da fala representa o segmento temporal em que o discurso está proferido.

³ Pelo termo paradigma entendemos o conjunto de todas as formas gramaticais de um verbo que têm o mesmo valor modo-temporal.

⁴ Caso não seja indicada a fonte, os exemplos são do autor.

⁵ A nossa pesquisa limita-se ao Português Europeu, deixando de parte a evolução destes paradigmas no Português do Brasil.

⁶ O corpus elaborado por Mark Davies (BYU) e Michael J. Ferreira (Georgetown University) contém mais de 45 milhões de palavras nos textos provenientes dos séculos XIII-XX escritos em ambas as variantes principais do Português, respetivamente no Português Europeu e no do Brasil.

⁷ Na nossa pesquisa não está incluído P-hei de fazer visto que esta construção exprime ações futuras com uma modalização forte (valor de obrigação, promessa ou compromisso). Por isso, nunca funcionou como forma do futuro. Segundo os linguistas diacrónicos, a forma correspondia à perífrase *tenho de fazer* (Mattos e Silva 2008 I: 444, Huber 2006: 231). O seu significado modal de obrigação é provado também pelo facto de no período do Português Antigo, nas cópias de manuscritos muitos copistas corrigirem esta forma pelo verbo *dever* (Hricsina 2011: 175).

⁸ A romanista checa Iva Svobodová opina que o emprego do P-farei no Português falado no sentido do futuro é marcado e pode ser considerado hipercorreto (Svobodová 2014: 88).

⁹ Ainda em meados dos anos oitenta, os autores da Nova Gramática do Português Contemporâneo Luís Filipe Lindley Cintra e Celso Cunha afirmaram que o futuro perifrástico (P-vou fazer) indica uma ação futura imediata (Cunha-Cintra 1999: 459).

¹⁰ As primeiras atestações desta perífrase remontam ao século XIII (Oliveira 2006: 74).

¹¹ A análise *in corpora* foi feita entre agosto e novembro de 2017.

¹² P-faço nem sempre denota ações puramente simultâneas ao momento da fala. Pode exprimir também acontecimentos ou estados durativos que se estendem além da fronteira temporal do momento da fala. Porém, esta diferenciação não é objetivo deste artigo. Por isso, não vamos distinguir estes subtipos do presente.

¹³ O número total de ocorrências desta perífrase encontradas no subcorpus do século XIX é 72. No Português do Brasil, este paradigma era, assim, muito mais frequente do que na variante europeia.

¹⁴ Registámos 62 ocorrências deste paradigma na totalidade (em ambas as variantes do Português).

¹⁵ Em ambas as variantes do Português, encontrámos 84 casos desta perífrase.

¹⁶ O ponto de referência é representado por um ponto intermédio a partir do qual se pode localizar temporalmente o processo descrito (cf. Raposo 2013 I: 510).

¹⁷ Por Português antigo entendemos a língua usada no Reino de Portugal dos finais do século XII até meados do século XVI.

¹⁸ O período do Português clássico estende-se desde meados do século XVI e termina em finais do século XVII em que a língua portuguesa entra na época moderna.

¹⁹ Nos séculos XIX e XX, na análise estão incluídas as ocorrências tanto do Português Europeu quanto do Português do Brasil.

Bibliografia

- Chergova, Vesela. “Os Futuros do Indicativo: valores modais complementares”. *Ecos da Lusofonia*. Editora universitária Sveti Kliment Ohridski, 2012, pp. 225–232.
- Cunha, Celso; Cintra, Luís Filipe Lindley. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. João Sá da Costa, 1999¹⁵.
- Hricsina, Jan. “A Evolução do tempo futuro em português é cíclica?.” *Études romanes de Brno*, vol. 32, 2011/1, pp. 171–180.
- Huber, Joseph. *Gramática do Português Antigo*. Fundação Calouste Gulbenkian, 2006².
- Karcevskij, Sergej. “Asymetrický dualismus jazykového znaku.” *Principy strukturální syntaxe I*. SPN, 1974.
- Mattos e Silva, Rosa Virgínia. *O Português Arcaico – Volume I – Léxico e morfologia*. Imprensa nacional-casa da moeda, 2008.
- Mattos e Silva, Rosa Virgínia. *O Português Arcaico – Volume II – Sintaxe e fonologia*. Imprensa nacional-casa da moeda, 2008.
- Oliveira, Fátima. “O futuro em português, alguns aspectos temporais e/ou modais.” *Actas do 1º encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. 1985, pp. 353–373.
- Oliveira, Josane Moreira de. *O Futuro da língua portuguesa ontem e hoje: variação e mudança*. Faculdade de Letras da Universidade Federal do Rio de Janeiro, 2006 (tese de doutorado) Disponível em: <http://www.letas.ufrj.br/posverna/doutorado/OliveiraJM.pdf>.
- Raposo, Eduardo Paiva (Eds.). *Gramática do Português – Volume I*. Fundação Calouste Gulbenkian, 2013.
- Raposo, Eduardo Paiva (Eds.). *Gramática do Português – Volume II*. Fundação Calouste Gulbenkian, 2013.
- Said Ali, Manuel. *Gramática Histórica da Língua Portuguesa*. Editora Melhoramentos, 2001.

- Silveira Bueno, Francisco da. *A Formação histórica da língua portuguesa*. Livraria Acadêmica, 1955.
- Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka II. Sloveso*. Masarykova univerzita, 2014.
- Tláškal, Jaromír. “Remarques sur le futur en portugais contemporain.” *Philologica pragensia*, vol. 21(4), 1978, pp. 204–213.
- Tláškal, Jaromír. “Observações sobre tempos e modos em português.” *Estudos de linguística portuguesa*, 1984, pp. 237–255.

Гл. ас. д-р Ян Хричина
Катедра по романистика
Филологически факултет
Чешки университет, Прага
Адрес: Прага, Чешка република
✉ jan.hricsina@ff.cuni.cz

Assist. Prof. Jan Hricsina, PhD
Department of Romance Studies
Faculty of Arts
Charles University
Address: nam. Jana Palacha 2, Praha 1, CZ-116 38, Czech Republic
✉ jan.hricsina@ff.cuni.cz

Фонетични и фонологични универсалии при взаимните асимилации

Ивайло Буров

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Ivaylo Burov. PHONETIC AND PHONOLOGICAL UNIVERSALS IN RECIPROCAL ASSIMILATIONS

Abstract. Reciprocal assimilation is a phonological process in which two adjacent segments, or the two components of a consonant with a secondary articulation, fuse together to form an intermediate segment which receives some features from the first and some others from the second. This paper investigates the phonological parameters of reciprocal assimilation in consonants and vowels by pointing out some typological tendencies observed in this phenomenon. These tendencies are related to articulatory, perceptual or aerodynamic parameters of the vocal tract and speech production to find a logical phonetic explanation for them.

Keywords. phonetics, phonology, reciprocal assimilation, language universals.

Ивайло Буров. ФОНЕТИЧНИ И ФОНОЛОГИЧНИ УНИВЕРСАЛИИ ПРИ ВЗАИМНИТЕ АСИМИЛАЦИИ

Резюме. Взаимната асимилация е фонологичен процес, при който два съседни сегмента или двата компонента на съгласна с вторична артикулация се сливат, образувайки междинен сегмент, приемащ някои признаци на първия и част от тези на втория. Настоящата статия изследва фонологичните параметри на взаимната асимилация при съгласните и при гласните, като откроява някои типологически закономерности при това явление. Всяка от тези закономерности е съотнесена към определени учленителни, слухови или аеродинамични параметри на вокалния тракт или на речевата продукция, с цел да се потърси логично фонетично обяснение за нея.

Ключови думи. фонетика, фонология, взаимна асимилация, езикови универсалии.

Взаимната асимилация е процес, при който два съседни сегмента или двата компонента на съгласна с вторична артикулация се сливат, образувайки междинен сегмент, приемащ някои признаци на първия и част от тези на втория. Настоящата статия си поставя за цел да проследи по какви параметри взаимната асимилация се проявява при съгласните и при гласните, както и да открие някои универсалии в типологически план при този фонологичен процес. Същите следва да бъдат разбирани не като абсолютни явления, а по-скоро като общи закономерности и широко разпространени тенденции в езиците по света. А когато са налице данни за проявлението на даден асимилационен модел в широк географски ареал или в критичен брой генетично несвързани езици, логично може да се направи изводът, че същият е обусловен от определени универсални и естествени свойства на човешкия говорен апарат. Тези свойства могат да се проявяват на артикулаторно, акустично или перцептивно ниво и тяхното откриване и съотнасяне към параметрите на определена взаимна асимилация е основна цел на настоящата статия.

1. Взаимни консонантни асимилации

В предишно по-машабно изследване върху фонетиката, фонологията и типологията на асимилационните процеси достигнахме до извода, че при съгласните взаимната асимилация действа предимно по признаци за място на учленение и глотална активност (Буров 2017: 466), като интересното в случая е, че именно по тези параметри контактните консонантни асимилации са типологически най-разпространени (Бакович 2007: 348). Затова тази първа част на статията ще разгледа поотделно и последователно проявлението на взаимната асимилация по тези два параметъра.

1.1. Асимилации по ларингални признаци

Бирманският¹ е един от редките езици, притежаващи фонемни опозиции между звучни и беззвучни соноранти от типа /n/ ~ /ŋ/, /l/ ~ /l̥/, като последните са се зародили чрез контекстуално алофонно обеззвучаване на първите (Охала 1975: 295–296; Охала и Охала 1993: 232). По-конкретно, форми като *hna* /ŋa/ (произнасяно [ŋna]) „нос“, *hnam* /ŋã/ „зелен“ и др. са следствие от аспирацията на /s/ и сливането на образувалата се при този процес ларингална фрикативна със следващата носова съгласна: /sna/ > /hna/ > /ŋa/. Такава взаимна асимилация се получава, понеже за редуцирането на широкия отвор на глотиса, характерен за беззвучните проходни, е необходимо време и то обикновено се постига едва в крайната фаза на учленение на /n/. Така забавеното свиване на глотиса намалява времето, през което гласилките са в контакт при сонорната фаза, и води до обеззвучаване.

Глоталната фрикативна има свойството да обеззвучава намираща се след нея съгласна и в ирландски, като асимилацията може да бъде и регресивна.

О Куив (1986: 407–408) отбелязва, че в говоримия ирландски /h/ е чест резултат от деорализацията на беззвучен обструент, за което свидетелстват и графичните ѝ съответствия <ch>, <th>, <sh>, <f>. Когато /h/ се намира в краесловие, артикулацията ѝ е отслабена и може да се комбинира със звучна съгласна в началото на следващата дума, като резултатът от сливането е беззвучен обструент (1a). Както се вижда от (1b), междусловната асимилация действа и в обратна посока:

- (1) a) *dath bán* → [da pa:n] „бял цвят“
rath Dé → [ra t̪e] „божията милост“
maith dhuinn → [ma χu:ɲ] „прости ни“
 b) *a tigh fēin* → [a t̪ik̪i e:n̪] „собствената ѝ къща“
cúig sheachtaine → [ku:k̪i aχdin̪iə] „пет седмици“

Посредством обеззвучаване глотална фрикативна има свойството да предизвиква и консонантизация на намиращ се до нея апроксимант. Такава промяна е засвидетелствана например в сентани², където според Охала и Лоренц (1977: 587) /h/ се реализира факултативно като [ϕ] или [f] пред /w/. В тази връзка е интересно да се спомене, че макар като самостоятелна фонема палаталният апроксимант /j/ да е значително по-разпространен типологически от лабиовеларния /w/, при беззвучните им корелати предимството е леко в полза на /w̥/, който според Мадисън (1984: 93) е 1,7 пъти по-често срещан от /j³. Мадисън отбелязва също, че антецедентът и на двата апроксиманта обикновено е еднакъв: те произлизат или от съчетания от беззвучен обструент и /j, w/, или от беззвучни палатализирани/лабиализирани обструенти. Така например в хупа⁴ и средноанглийски /m/ произлиза съответно от праатабаската съгласна */j^w/ и староанглийската */x^w/. Сравнително по-високата честотност на /m/ в сравнение с /j/ той отдава на това, че един същински беззвучен палатален апроксимант е слабо различим от широко разпространената съгласна /h/ и евентуалното му по-енергично учленение, което би помогнало за диференцирането му от нея, би го превърнало в палатална фрикативна. За сметка на това двете стеснения на /w/, оформящи две резонаторни кухини с близки една до друга честоти (вж. също § 1. 2), го правят сравнително по-устойчив при обеззвучаване.

За разлика от звучността, аспирацията е ларингален параметър, който значително по-рядко се пренася от една съгласна на друга. Такава асимилация е документирана все пак в средноиндоарийския език пали, който превръща староиндоарийските съчетания от сибилант и преградна съгласна (например /sp/, /st/, /s̪t/ и др.) в аспирирани преградни (Вокс 1998: 503; Кристол 2005: 239):

(2) Санскрит	Пали	Еквивалент
skand ^h á-	k ^h and ^h a-	„рамо“
stabd ^h a	t ^h adda	„здрав“
stána-	t ^h ana-	„гърди“
sparja-	p ^h assa-	„докосване“
hásta-	hatt ^h a-	„ръка“
jaṣṭí-	jaṭṭ ^h i-	„прът“

Тази промяна напомня на добре познатата закономерност в английски, че /p, t, k/, които се реализират алофонно като аспирирани в началословие (3a), остават неаспирирани, когато пред тях се намира /s/ (3b):

(3a) <i>pool</i> [p ^h u:l] „басейн“	(3b) <i>sport</i> [spɔ:t] „спорт“
<i>tea</i> [t ^h i:] „чай“	<i>stay</i> [steɪ] „стоя“
<i>cat</i> [k ^h æt] „котка“	<i>score</i> [skɔ:] „резултат“

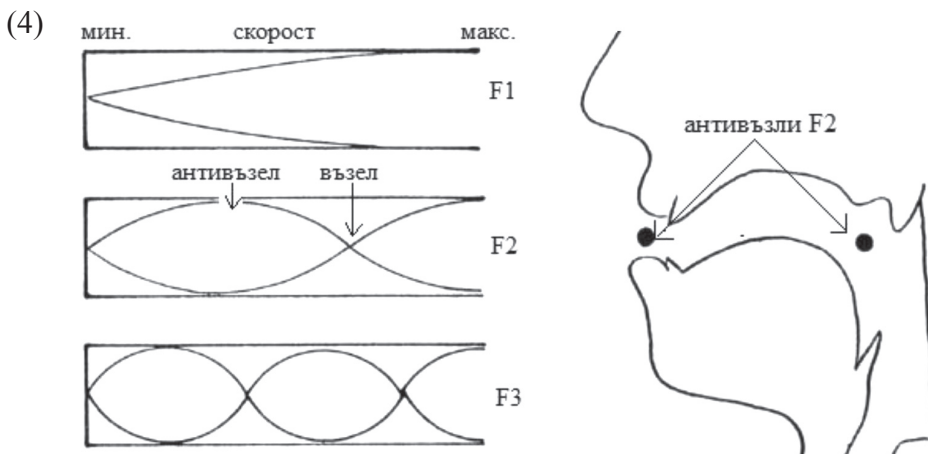
В тази връзка Йошиока, Льофквист и Хиросе (1981) отбелязват, че продължителното задържане на глотиса в отворена позиция (при два или повече сегмента) е свързано с относително голямо усилие, поради което след достигане на максималното си разширение той обикновено се свива. И понеже в едно съчетание като /sp/ максималното раздалечаване на гласните струни се наблюдава при средната фаза на фрикативната съгласна, при експлозията на преградната свиването на отвора вече е започнало (вж. също Броуман и Голдщайн 1986: 227–228). Когато обаче по една или друга причина интензитетът на турбулентния шум при фрикативната отслабне, локацията на пика на разширение може да бъде изместена надясно и така да се получи аспирирана преградна. Показателно за това е, че освен с тези чисто физиологични закономерности при функционирането на глотиса, промяната в (2) е свързана и с процес на опростяване на сричковите структури, започнал да действа между старо- и средноиндоарийския период, едно от проявленията на който е заличаването на контраста по място на учленение в съчетанията от обструенти посредством регресивна асимилация (Вокс 1998: 503–504).

1.2. Асимилации по локални признаци

Понякога разграничението между взаимни консонантни асимилации по локални и по ларингални признаци е доста условно, понеже някои ларингални параметри, като аспирацията например, биха могли да предизвикат промяна в мястото и начина на учленение на съгласната. Такъв е случаят с едно от проявленията на Закона на Грим, при който праиндоевропейските беззвучни преградни, развивайки аспирация, се спирантизират в прагермански: /p^h, t^h, k^h/ → /f, θ, x/. Същата промяна е документирана и в периода между класическия и новогръцкия (Шеер 2003). В действителност високоинтензитетният турбу-

лентен шум от експлозията или от аспирацията на една преградна понякога може да създаде слухово усещане за леко променено място и/или начин на учленение, както например при често срещаната африкация /ki/ > /tʃi/ (вж. Охала 1993).

При взаимните консонантни асимилации по локални признаци типологически много характерна е редукцията на лабиовеларните съгласни до лабиални. Подобна промяна е засвидетелствана в историята на румънския (нар. лат. *quattuor, equa, aqua, lingua* > рум. *patru* „четири“, *iapă* „кобила“, *apă* „вода“, *limbă* „език“), но и на сардския (срв. *battoro, ebba, abba*). В езиците по света лабиализацията се комбинира най-често с веларни и увуларни съгласни (Мадисън 1984: 37–38), което Охала и Лоренц (1977: 582–584) отдават на това, че двата антивъзела на F2, който е перцептивно най-важният резонанс за идентификацията на мястото на учленение, се намират при устните и при меко-то небце (4), а стесненията в тези точки предизвикват сходен слухов ефект. По-конкретно, антивъзлите на стационарна вълна съответстват на точките на максимално ускорение на въздушните частици във вокалния тракт и същевременно на минимум налягане. Обратно, възлите на стационарна вълна съответстват на точките на минимална скорост на частиците и съответно на максимум налягане. Стеснение в антивъзела на вълната предизвиква понижаване на честотите на резонанса, а стеснение в нейните възли – неговото повишаване. И понеже стесненията при устните и велума (т.е. при двата антивъзела) предизвикват всяко едно поотделно понижаване на F2, тяхната едновременна реализация ще има още по-силен понижаваш ефект, образувайки перцептивно много ярки сегменти.

Охала и Лоренц (1977) изследват различни типологически тенденции при развоя на /w/ в зависимост от сегментния контекст и откриват, че при комби-

нирането си с носова съгласна и назализация апроксимантът се превръща или се държи по-скоро като веларна съгласна (и по-рядко като лабиална). За сметка на това при поява на фрикация вследствие на комбинирането си с проходна съгласна или в случай че представлява вторична артикулация на обструент, апроксимантът демонстрира по-скоро лабиалните си характеристики (и по-рядко веларните си такива) (вж. също Охала 1978: 378). Това обяснява развоя на /k^w/ и /g^w/ в румънски, вследствие на който вторичната артикулация осигурява локалните характеристики на изходния сегмент, а основната – модалните и ларингалните.

Като взаимна асимилация може да се интерпретира и характерната за историята на испанския промяна, при която латинските клъстери /kl/, /pl/ и /fl/ преминават в /k/: *clave* > *llave* „ключ“, *plorare* > *llorar* „плача“, *flamma* > *llama* „пламък“ (Бурсие 1923: 385). Тя предполага смесване на лабиални съгласни с веларни в позиция пред латерална, което е логично, като се има предвид не само акустичното сходство между едните и другите, но и това, че само по този начин /pl/ и /fl/ биха могли да еволюират в /k/⁵. Изходният сегмент от този процес предполага действително синхронизация на дорсалния жест на обструента с короналния на латералната, в резултат на което се получава двойно артикулирана палатална съгласна⁶.

Нека обърнем внимание и на една промяна, която не може да бъде окачествена като класически тип взаимна асимилация, понеже взаимодействащите съгласни не се претопяват в междинна артикулация, а запазват учленението си, като същевременно предизвикват вмятането между тях на нов преходен сегмент. Охала (1975, 1993), както и Охала и Охала (1993), отделят специално внимание на появата на епентетични преградни в различно консонантно обкръжение, но най-вече след носови съгласни: нар. лат. *humile*, *cinere*, *molere* > фр. *humble* „скромнен, смирен“, *cendre* „пепел“, *moudre* „меля“ (старофр. *molde*); англ. *warmth* [wɔɪmpθ] „топлина, топлина“, *youngster* [jʌŋkstə] „младеж“, *length* [leŋkθ] „дължина“ и т.н. Както се отбелязва в горепосочените публикации, тази епентеза привидно не изглежда да е резултат от коартикулация, но в действителност е точно така. Нещо повече, в горепосоченото обкръжение тя е предвидим субпродукт от прехода между съседни звукове, но слушащите могат да я реинтерпретират като преднамерена и да я фонологизират, предизвиквайки зараждането на звукова промяна.

При промените от типа /mθ/ → [mpθ], /ŋs/ → [ŋks] велумът и гласилките заемат позиция за учленяване на фрикативната съгласна още по време на задържането на оралната преграда на носовата. В действителност за реализирането на фрикация е необходим висок дебит на въздушния поток през орофарингалния тракт, поради което мекото небце трябва да е издигнато, за да не изтече част от издишната струя през носната кухина. Така вследствие на по-ранното издигане на велума и разтваряне на глотиса носовите съгласни се

деназализират частично и на фонетично ниво се появява беззвучна преградна със същото място на учленение.

При промените /NL/ → [NPL]⁷ ликвидните съгласни също налагат изпреварващо затваряне на веларния клапан, но не по аеродинамични, а по акустични причини, и по-конкретно за да се намали акустичното изкривяване на тези сегменти, което би настъпило при тяхната назализация⁸ (Охала и Охала 1993: 230). Иначе казано, сегментите с нисък F1 (сред които са и ликвидните) по-лесно променят спектъра си вследствие на назализация. За да запазят фонемния си облик, при тях е необходимо следователно издигане на велума. Само че, когато вследствие на регресивната коартикулация то настъпи по-рано, съчетания от типа /ml/, /nr/ и т.н. се реализират фонетично като [mbl] и [ndr].

Накрая, вмятането на [d] в съчетанието /lr/ се обяснява с това, че двете ликвидни имат почти идентично място, но не и начин на учленение. При /l/ е налице пълен контакт между върха на езика и алвеолоарно-препалаталната зона, при който издишната струя преминава от двете страни на езика. Точно обратното, при /r/ тя преминава над върха на езика и е с интермитентен характер поради извършваните от него повтарящи се удари. При преминаването от латерална към вибрантна съгласна и пренасочването на издишната струя е възможно контактът да се установи по цялата повърхност на алвеоларния гребен, в резултат на което да се появи моментна преграда.

Логично е да се предположи също така, че тази промяна е обусловена от голямото сходство между двата соноранта. Добре известна е универсалната тенденция (която в някои езици е по-изразена, отколкото в други) да се избягват съчетания от сегменти с еднакъв начин на учленение като */VV/, */PP/, */SS/⁹ и др. В тази връзка Охала и Кауасаки (1984: 123) и Райт (2004: 48) отбелязват, че когато два съседни сегмента са прекалено сходни, те не предизвикват достатъчно ярки акустични модуляции, поради което са трудно различими един от друг и по-трудно изпълняват контрастната си функция. Според тях езиците се стремят да използват предимно и задължително съчетания от типа CVCV, създаващи „максимални модуляции“ в акустичния сигнал, като комбинациите от обструент и гласна предизвикват по-резки такива от комбинациите от сонорант и гласна. Едва след това те биха могли да прибегнат евентуално до съчетания с минимален контраст между сегментите в тях. С оглед на това може да се заключи, че епентезата на преградна съгласна между носова и ликвидна се явява като механизъм за засилване на слаб синтагматичен контраст.

2. Взаимни вокални асимилации

Подобен тип взаимни асимилации са характерни също за вокалните системи, където се проявяват под формата на сливания на гласни или монофтонгиране на дифтонги. В този случай интерференциите протичат или по височинната, или по тоналната ос: в първия случай ниска и висока гласна образуват

средна, а във втория предна нелабиализирана и задна лабиализирана гласна образуват предна лабиализирана.

Катфорд (1977: 215) дефинира дифтонга като „съчетание от два перцептивно различни гласни звука в една и съща сричка“. Характерно за двата вокални елемента е наличието на „сравнително бърз преход между тях“ или пък на „плавно глайдово движение от началната до крайната точка“ в съчетанието. В зависимост от бързината на прехода и от времетраенето на несилабичния елемент (който по принцип е трудно различим от полугласна), съществуват два екстремни дифтонгоидни прототипа, представени съответно от английското съчетание /aɪ/ (в една дума като *pie* „пай“) и френския му сегментен еквивалент /aj/ (вж. например *paille* „слама, сламка“). Според автора различните езици разполагат дифтонгите си някъде в рамките на този континуум по степен на сцепление на съставните им части.

Подобно на други комплексни сегменти (африкати, преназализирани, двойно артикулирани съгласни и т.н.) дифтонгът се дефинира като такъв и на базата на фонологични критерии: дистрибуция, фонотактични ограничения, фонемни опозиции с единични гласни (монофтонги), силабиране и др. В тази връзка Кей и Ловенстам (1984: 146) въвеждат т.нар. Изискване за неделимост на ядрото (фр. *Contrainte d'intégrité nucléaire*), имащо за цел да блокира образуването на комбинаторни дифтонги. Според тях, ако в дадена словоформа съчетание от вокални сегменти търпи ресилабиране при морфологични операции, това означава, че между съставните му части няма достатъчно силно сцепление и то не би следвало да се възприема като дифтонг. Те илюстрират тезата си, сравнявайки именно френското съчетание /aj/ с английския му сегментен еквивалент /aɪ/. Във френски при форми като *il bâille* [baʝ] „той се прозява“ ~ *bâiller* [ba.ʝe] „прозявам се (инф.)“ съчетанието /aɪ/ се разкъсва при ресилабирането на интервокалния апроксимант, докато подобно явление не се наблюдава в английски при форми като *buy* [baɪ] „купувам“ ~ *buying* [baɪɪŋ] „купуване“.

Доколко съставните части на едно съчетание от вокоиди са фонологично компактни или не и какъв е фонемният им статут, безспорно са важни въпроси за сегментната фонология, но попадат извън темата на настоящата статия. Затова, използвайки термина „дифтонг“, правим уточнението, че той може да се отнася до съчетания с различна степен на сцепление на сегментите в него, което няма да бъде обект на допълнително и задълбочено проучване.

В § 1.2 бе отбелязано, че езиците се стремят да избягват съчетания от сегменти с еднакво място в сонорната скала, поради това че създават минимални акустични модуляции и са слабо различими едни от други. Затова при комбинирането на два вокоида е важно те да контрастират максимално по височина и/или по място на учленение, за да могат да бъдат диференцирани един от друг. Както бе посочено обаче в увода към тази втора част, именно това са параметрите, по които се наблюдават взаимни асимилации между гласни, тъй

като колкото по-голямо е отместването на артикулаторите и изминаването от тях разстояние, толкова по-голямо е и артикулаторното усилие. В тази връзка Линдау, Норлин и Свантесон (1990) изчисляват, че дифтонги се срещат в около 1/3 от изследваните от тях езици, като най-разпространените от тях са от типа /ai/ (75%) и /au/ (65%). Това се потвърждава от данните на Линдблом (1986: 36), според които дифтонгите /aj/ и /aw/ са типологически предпочитани пред /ej/ и /ow/, които на свой ред са предпочитани пред /uj/ и /iw/. В същата картина се вписва и констатацията на Мадисън (1984: 134), че дифтонгите, започващи или завършващи на висок сонорант, са предпочитани пред тези без такъв елемент. Ако съотнесем тези данни към добре известната нетърпимост на много езици към комбинации от типа */ji/ и */wu/ (Охала и Кауасаки 1984: 123; Охала 1994: 373), можем да заключим, че най-разпространените дифтонгоидни съчетания са тези с максимален контраст по височина (F1). При неутрализация на контраста по височина е необходим ярък контраст по мястото на учленение (F2). В противен случай поради недостатъчните промени в акустичните параметри и липсата на минимална разлика двата сегмента биха се възприели като идентични.

2.1. Асимилации по височинната ос

В тази връзка вокализацията на дорсалната съгласна в латинското съчетание /kt/ при форми като *factu* „факт“, *lacte* „мляко“ и т.н. води до създаване на раннороманския комбинаторен дифтонг /aj/. При езиците от галоиберския континуум (или Западна Романия) дифтонгът /aj/ се е запазил непроменен в пиемонтски и южните зони на лангедокския диалект (*fait*, *lait*), както и в галоиталианските зони на о-в Сицилия. Във френски (*fait* [fɛ], *lait* [lɛ]) и каталунски (*fet*, *llet*) същият е претърпял монофтонгиране посредством междинния стадий /ej/, документиран например в гасконски (*hèit*, *lèit*) и португалски (*feito*, *leite*). В други западноромански езици и диалекти като кастилски, арверно-средиземноморски окситански, ломбардски, романш и др. дифтонгът бива опростен чрез сливане на несилабичния сегмент със следващата съгласна (вж. например исп. *hecho*, *leche*).

Интересно е да се отбележи, че сходен развой е претърпял и единственият оцелял в прароманската фаза латински дифтонг, а именно /aw/. Общата тенденция е той да се редуцира до средна закръглена гласна, за което свидетелстват съответствията на *causa* „нещо“, *aurum* „злато“ и *taurus* „бик“ в италиански, испански и френски например: ит., исп. *cosa*, *oro*, *toro*; фр. *chose*, *or*, *taureau* /тѡѡ/. В португалски монофтонгирането се е извършило доста по-късно посредством междинен стадий /ow/ (запазен в галисийски), за който свидетелства и графичното изписване на думите *cousa*, *ouro*, *touro* (Бурсие 1923: 151–152, 378–379; Глесген 2007: 153–154)¹⁰.

Монофтонгирането на съчетания от типа /ai/, /au/, при което те преминават съответно в /e/ и /o/, се наблюдава и в много езици извън романския ареал: санскрит (Алън 1962: 36), готски (Шейн 1984: 134), фиджийски¹¹ (Хейс 1995: 145), киматумби¹² (Паркинсън 1996: 95), английски (Юън и ван дер Хълст 2001: 84), сеедик¹³ (Барнс 2002: 261) и др. По отношение на тези сливания Паркинсън (1996: 95) констатира, че мястото на учленение на изходната гласна се определя от това на затворената гласна в съчетанието, но тенденцията е височината ѝ да се запазва възможно най-близо до отворената. Споделяйки теорията на Джон Охала за звуковата промяна, Барнс (2002: 262) отдава тази асимилация на перцептивни фактори: „ако крайният отрязък на тези дифтонги е реализиран при обстоятелства, пречещи на акуратната му слухова идентификация, слушащият може да долови само коартикулираната първа част от дифтонга и да приеме, че това е желаната реализация от страна на говорещия“¹⁴. Така получените средни гласни могат да се смятат за резултат от фонологизацията на контекстуалното повдигане и изместване на учленението на /a/.

Макар и много по-рядко, монофтонгиране до средни гласни е засвидетелствано и при разменени места на високата и ниската гласна. Подобна промяна се среща например в сая¹⁵ (Паркинсън 1996: 99), както се вижда от примерите по-долу:

- (5) /vi:-adŋ/ → [ve:ɗŋ] „моята уста“   /tlu:-adŋ/ → [tlo:ɗŋ] „моего месо“
 /kaɗi:-adŋ/ → [kaɗeɗŋ] „моего куче“   /sutu:-adŋ/ → [sutodŋ] „моята вечер“

2.2. Асимилации по тоналната ос

При взаимна асимилация между предни и задни нениски гласни се наблюдават две основни закономерности. Първо, когато двете са с различна височина, височината на изходната гласна е тази на сричкотворната. Второ, независимо от силабичността си и реда, в който се комбинират, изходната гласна приема лабиализацията на задния вокоид и мястото на учленение на предния. Тези универсалии не търпят изключения в нито един от известните ни примери за сливане от подобен тип. В следващите редове ще хвърлим бърз поглед върху някои от тях.

В лигурски и пиемонтски вторичните дифтонги /ɔj/ и /uj/ преминават съответно в /ɸ/ и /y/: нар. лат. *nocte* „нощ“ > [nɔjte] > лиг. [nɔte], *coctu* „сготвен“ > [kɔtu]; нар. лат. *fructu* „плод“ > [frujt] > прием [fryt], *octo* „осем“ > [ɔt] (Ролфс 1966: 366). Юън и ван дер Хълст (2001: 84) отбелязват, че староанглийският дифтонг /oe/ в думи като *oerþe* (съвр. англ. *earth* „земя“) е еволюирал до /ɸ/ в някои средноанглийски диалекти. Шейн (1984: 135) посочва, че в някои старогръцки диалекти дифтонгът /ɔi/ се редуцира до /ɸ/, а в корейски [wi] и [y] са в свободна вариация подобно на [we] и [ɸ]. Чрез подобен тип монофтонгиране са се образували и френските средни лабиализирани гласни /ɸ, œ/:

- (6) *feltru* > [fełtrə] > [fewtrə] > [fɔɫɪɪ] „филц“
hōra > [owrə] > [ewrə] > [ɔrə] > [œɪ] „час“
nōvu > [nuɔvu] > [nwef] > [nɔɪef] > [nɔɪf] > [nœɪf] „нов“

Последният любопитен пример за взаимна асимилация между предни и задни вокоиди, на който ще се спрем накратко, е от ротумански¹⁶. Блевинс и Гарет (2004: 135) отбелязват, че в него действа метатеза в рамките на крайна хорейна стъпка, вследствие на която две гласни попадат в непосредствен контакт (7a). Когато обаче контактът е между предна и задна гласна с еднаква степен на отвореност, двете се сливат в предна лабиализирана (7b).

- (7a) /se'seva/ → [se'seav] „бял цвят“   (7b) /futi/ → [fyt] „собствената ѝ къща“
 /tiko/ → [tiok] „божията милост“   /mose/ → [mɔs] „пет седмици“

Накратко, при комбинирането на гласни (било то във фонологични дифтонги или не) се наблюдава противоборство между стремежа към оптимизация на перцептивността на сегментите в съчетанието и стремежа към редуциране на предизвикваното от него артикулаторно усилие. Първата тенденция кристализира в типологическото предпочитание към дифтонги с максимално дълга траектория във вокалното пространство, създаваща максимален контраст между елементите в него, а втората представлява средство за скъсяване на тази траектория чрез по-малко отместване на артикулаторите. Бе изтъкнато, че това скъсяване може да се извършва както по хоризонталната, така и по вертикалната ос, и бяха направени няколко важни извода за характера на изходните сегменти при взаимна асимилация. Първо, от всички вокални характеристики лабиализацията демонстрира диахронно най-голяма стабилност, доколкото винаги се запазва, независимо дали е част от силабичния, или от несилабичния сегмент в дифтонга. Причината за това може да се потърси във факта, че при /o, u, w/ и т.н. единствено позицията на езика може свободно и частично да се нагажда спрямо тази на съседен вокоид. За сметка на това, понеже се извършва от друг артикулаторен орган, лабиалното стеснение не е податливо на изместване от страна на лингвалното (Охала и Лоренц 1977: 589). Второ, при разлика във височината на двата вокоида височината на изходната гласна е по-близка до тази на силабичния или идентична с нея. Трето, при комбинирането на ниска с висока гласна, мястото на учленение на изходния сегмент се определя от високата.

3. Обобщаващи коментари

Настоящото изследване допринася за разчупването на традиционното деление на асимилациите на прогресивни и регресивни, като оправдава въвеждането на допълнителна категория и така обогатява разбирането за дирекцио-

налността на този най-разпространен сегментен процес в езиците по света. В действителност между вокалните и консонантните асимилации, разгледани тук, могат да се открият редица сходства, което оправдава поставянето им под общ знаменател: и едните, и другите действат между еднородни сегменти от една и съща основна категория; и при едните, и при другите взаимодействащите сегменти са в непосредствено съседство; в рамките и на двете категории се наблюдават сливания, при които два сегмента се претопяват в нов, който е компромисен между тях. Докато при съгласните взаимната асимилация действа предимно по признаци за място на учленение и глотална активност, при гласните тя протича или по височинната, или по тоналната ос. Накрая, и при двете взаимни асимилации бяха открити редица характерни типологически закономерности, илюстрирани с представителни примери от многобройни и не непременно генетично свързани езици. Всяка от тези закономерности бе съотнесена към определени учленителни, слухови или аеродинамични параметри на вокалния тракт или на речевата продукция, с цел да се потърси логично фонетично обяснение за нея.

Бележки

¹ Тибето-бирмански език от китайско-тибетското семейство, говорен в Мианмар, но също и в Бангладеш, Тайланд, Малайзия и др.

² Сентани езиците могат да се смятат за изолирано семейство от Папуа Нова Гвинея.

³ Поради тази причина Международната фонетична азбука (МФА) предвижда отделен символ за първия, а именно /m/.

⁴ Отмиращ атабаски език (дене-енисейско семейство), говорен от коренното население в Северозападна Калифорния.

⁵ Тази перцептивна замяна вероятно е била катализирана и от по-слабия диференциативен потенциал на нерезките обструенти в позиция пред латерална, отколкото пред ротична например, поради това че не само в романския ареал, но и в много други генетично разнородни езици е активен филтър по отношение на клъстерите */t/ и */d/ (Охала и Кауасаки 1984: 122). В действителност, когато коронална преградна и латерална попаднат в контакт, те често се интерпретират слухово като съчетания от дорсална и латерална, което се доказва не само от историята на романските езици (кл. лат. *vetulus* > нар. лат. *veclu* „стар“), но и от перцептивни експерименти, проведени от Але и др. (1998).

⁶ Тезата, че същинските палатални съгласни притежават както коронален, така и дорсален компонент, се открива у Кийтинг (1988), Броуман и Голдшайн (1989), Ладефогед (1989) и Буров (2017).

⁷ Където N = назална, P = пловивна, а L = ликвидна съгласна: /ml/ → [mbl], /nr/ → [ndr].

⁸ Превод от английски (И. Буров).

⁹ Където V = гласна, а S = сонорант.

¹⁰ Дифтонгът /aw/ се е запазил под тази си форма в румънски, окситански, сардски и сурселвски.

¹¹ Малайско-полинезийски език (австронезийско семейство), говорен на островите Фиджи.

¹² Банту език (нигеро-конгоанско семейство), говорен в Танзания.

¹³ Атаялски език (австронезийско семейство), говорен в Тайван.

¹⁴ Превод от английски (И. Буров).

¹⁵ Сая или саянчи е чадски език (семито-хамитско семейство), говорен в Нигерия.

¹⁶ Малайско-полинезийски език (австронезийско семейство), говорен на о-в Ротума в Южния Тих океан.

Библиография

- Буров, Ивайло. *Фонетични и фонологични универсалии при асимилационните процеси. Теория за относителната бинарност и йерархия на признаците*. Дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“, СУ „Св. Климент Охридски“, 2017.
- Allen, Sidney. *Sandhi. The theoretical, phonetic, and historical bases of word-joinction in Sanskrit*. The Hague and Paris: Mouton, 1962.
- Bakovic, Eric. “Local assimilation and constraint interaction”, in P. de Lacy (ed.), *The Cambridge Handbook of Phonology*. Cambridge University Press, 2007, 335–351.
- Barnes, Jonathan. *Positional neutralization: a phonologization approach to typological patterns* (Ph.D. dissertation). University of Berkeley, California, 2002.
- Blevins, Juliette & Andrew Garrett. “The evolution of metathesis”, in B. Hayes, R. Kirchner & D. Steriade (eds.), *Phonetically based phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 117–156.
- Bourciez, Edouard. *Eléments de linguistique romane*. Paris: Klincksieck, 1923.
- Browman, Catherine & Louis Goldstein. “Towards an Articulatory phonology”, *Phonology Yearbook* 3, 1986, 219–252.
- Browman, Catherine & Louis Goldstein. “Articulatory gestures as phonological units”, *Phonology*, vol. 6, n° 2, 1989, 201–251.
- Catford, John. *Fundamental problems in phonetics*. Edinburg: Edinburg University Press, 1977.
- Christol, Alain. “Phonétique et phonologie autour des laryngales”, in C. Touratier (sous la dir. de), *Essais de phonologie latine*. Aix-en-Provence: Publications de l’Université de Provence, 2005, 231–252.
- Ewen, Colin & Harry van der Hulst. *The phonological structure of words*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Glessgen, Martin-Dietrich. *Linguistique romane. Domaines et méthodes en linguistique française et romane*. Paris: Armand Colin, 2007.
- Hallé, Pierre, Jean Segui, Uli Frauenfelder & Christine Meunier. “Processing of illegal consonant clusters: a case of perceptual assimilation?”, *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 24, 1998, 592–608.

- Hayes, Bruce. *Metrical stress theory. Principles and cases studies*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1995.
- Kaye, Jonathan & Jean Lowenstamm. “De la syllabicité”, in F. Dell, D. Hirst & J. C. Vergnaud (éds.), *Forme sonore du langage*. Paris: Hermann, 1984, 123–159.
- Keating, Patricia. “Palatals as complex segments: X-ray evidence”, *UCLA Working Papers in Phonetics* 69, 1988, 77–91.
- Ladefoged, Peter. “Representing phonetic structure”, *UCLA Working Papers in Phonetics* 73, 1989, 1–77.
- Lindau, Mona, Kjell Norlin & Ian-Olof Svantesson. “Some cross-linguistic differences in diphthongs”, *Journal of the International Phonetic Association* 20, 1990, 10–14.
- Lindblom, Björn. “Phonetic universals in vowel systems”, in J. Ohala & J. Jeager (eds.), *Experimental phonology*. Orlando: Academic Press, 1986, 13–44.
- Maddieson, Ian. *Patterns of sounds*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Ó Cuív, Brian. “Sandhi phenomena in Irish”, in H. Andersen (ed.), *Trends in Linguistics. Sandhi phenomena in the languages of Europe*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1986, 395–414.
- Ohala, John. “Phonetic explanations for nasal sound patterns”, in C. Ferguson, L. Hyman & J. Ohala (eds.), *Nasalfest: Papers from a symposium on nasals and nasalization*. Stanford: Language Universals Project, 1975, 289–316.
- Ohala, John. “Southern Bantu vs. the world: the case of palatalization of labials”, *Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, 1978, 370–386.
- Ohala, John. “Coarticulation and phonology”, *Language and Speech* 36, 1993, 155–170.
- Ohala, John. “Hierarchies of environments for sound variation; plus implications for ‘neutral’ vowels in vowel harmony”, *Acta Linguistica Hafniensia* 27(2), 1994, 371–382.
- Ohala, John & Haruko Kawasaki. “Prosodic phonology and phonetics”, *Phonology Yearbook* 1, 1984, 113–127.
- Ohala, John & James Lorenz. “The story of [w]: an exercise in the phonetic explanation for sound patterns”, *Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, 1977, 577–599.
- Ohala, John & Manjari Ohala. “The phonetics of nasal phonology: theorems and data”, in M. Huffman & R. Krakow (eds.), *Phonetics and Phonology 5: Nasals, Nasalization, and the Velum*. San Diego: Academic Press, 1993, 225–249.
- Parkinson, Frederick. *The representation of vowel height in phonology* (Ph.D. dissertation). Ohio State University, 1996.
- Rohlf, Gerhard. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti (Fonetica)*. Torino: Piccola Biblioteca Einaudi, 1966.
- Schane, Sanford. “The fundamentals of Particle phonology”, *Phonology Yearbook* 1, 1984, 129–155.
- Scheer, Tobias. “On spirantisation and affricates”, in S. Ploch (ed.), *Living on the Edge. 28 papers in honor of Jonathan Kaye*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003, 283–301.
- Vaux, Bert. “The laryngeal specifications of fricatives”, *Linguistic Inquiry*, vol. 29, n° 3. MIT, 1998, 497–511.

Wright, Richard. "A review of perceptual cues and cue robustness", in B. Hayes, R. Kirchner & D. Steriade (eds.), *Phonetically based phonology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 34–57.

Yoshioka, Hirohide, Anders Löfqvist & Hajime Hirose. "Laryngeal adjustments in the production of consonant clusters and geminates in American English", *Journal of the Acoustical Society of America* 70, 1981, 1615–1623.

Гл. ас. дфн Ивайло Буров

Катедра „Романистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ iburov@uni-sofia.bg

Assist. Prof. Ivaylo Burov, Dsc

Department of Romance Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ iburov@uni-sofia.bg

В търсене на регулярни тенденции при акцентуването в българския език

Мирена Пацева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Mirena Patseva. THE SEARCH FOR REGULAR STRESS TENDENCIES IN BULGARIAN

Abstract. This article examines whether in the absence of lexically specified stress a default phonological stress emerges in Bulgarian language. The study on acronym accentuation, based on dictionary data reveal domination of penultimate accent among V-final units and ultimate accent among C-final ones. The results represent a harmonic grouping and also could be interpreted as accent orientation towards the right boundary of the word stem. The lexical frequency effect also play a role.

Keywords. Bulgarian default stress, acronyms, phonology morphology interface.

Мирена Пацева. В ТЪРСЕНЕ НА РЕГУЛЯРНИ ТЕНДЕНЦИИ ПРИ АКЦЕНТУ-
ВАНЕТО В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Статията поставя въпроса дали в отсъствие на акцентна спецификация на морфемите в българския език се проявява регулярна тенденция в акцентуването. Изследването на акцентуването на акроними, основано на речников материал, показва доминиране на пенултимно ударение при единиците, завършващи на гласна, и ултимно при тези, които завършват на съгласен звук. Резултатите отразяват хармонично групиране и могат да се интерпретират като ориентация на ударението към дясната граница на основата. Отчита се също отражението на ефекта на лексикалната честота. **Ключови думи.** регулярно ударение, акроними, взаимодействие между фонология и морфология.

Въведение

В езиците с лексикални акцентни системи, като руски, гръцки и български, ударението не се определя само на базата на фонологични изисквания, като сричковата структура, вид стъпка, правила за изравняване с определена граница на прозодичната дума. Мястото на ударението е основано преди всичко на вътрешно присъщи акцентни характеристики на морфемите. Според Ревитиаду лексикалното маркиране на морфемите с метрични характеристики е механизъм, характерен за взаимодействието между прозодия и морфология (*interface systems*). Акцентните характеристики на морфемите се реализират като ограничения за вярност (*faithfulness constraints*) в терминологията на *теорията на оптималността* – OT (Revithiadou 1999, Fainleib 2008).

Редица изследователи като Хале, Верньо, Ревитиаду, Ардерете (Halle and Vergnaud 1987, Revithiadou 1999, Alderete 2001) смятат, че регулярно¹ ударение (*default stress*) съществува и при езиците с лексикално акцентуване. При тях то се проявява преди всичко в случаите, когато липсва лексикална/морфологична спецификация на езиковите единици (Fainleib 2013, Revithiadou & Iengeris 2016).

Какво представлява регулярното ударение?

Регулярното ударение е ритмически детерминиран модел. Чрез него се осъществява регулярната смяна на силни и слаби срички, създаваща ритма на езика. То се отнася към т.нар. *имплицитно* знание, което не е достъпно за съзнателен контрол, за разлика от експлицитното декларативно знание. В рамките на метричната фонология то се определя като групиране на сричките в стъпки на базата на следните ритмични ограничения – констрейнти:

1. Стъпката се състои от две срички или мори (FtBin). Това ограничение забранява дегенеративните стъпки, състоящи се от една лека сричка.

Сричките се парсират в стъпки (Parse-σ) (Prince, Smolensky 1993).

Ограниченията (1) и (2) осигуряват бинарна смяна и пълно парсиране на думите с четен брой срички. За думите с нечетен брой срички обаче е нужно ограничение, което да определи посоката на изравняване на прозодичните единици с прозодичната дума.

2. Изравняване на стъпката отляво или отдясно (Align Left/Right). Това ограничение изразява идеята, че ритмичните модели са насочени (Kager 2004: 161–162),

По думите на Хейс в системи с лексикално контролирано акцентуване ударението е резултат на комплексно взаимодействие между типа основа (акцентувана или не) и диакритичните характеристики на афиксите. Тези системи често имат ритмически детерминиран регулярен модел, който се проявява там, където морфемите нямат свои акцентни предпочитания (Hayes 1995: 32, Graf, Ussishkin 2002: 240). Трябва да се има предвид, че в тези случаи регулярното

ударение е конструктор, който зависи от типа анализ (на отделни думи в основните им форми или на речевата продукция) и съответно може да варира². Независимо от това регулярното ударение има място в системи с лексикално акцентуване, като участва във взаимодействието между прозодия и морфология. То се интерпретира като поява на немаркирания модел или прозодична стъпка.

Как да определим регулярното ударение в езици с лексикално акцентуване?

Следвайки Хейс, в системи с лексикално контролирано акцентуване ритмически детерминираният регулярен модел се проявява там, където морфемите нямат свои акцентни предпочитания (Hayes 1995). За него може да се съди по някои непроизводни лексикални единици с акцентно немаркирани морфемии. Според Лавицкая използването на този източник на данни е проблематично (Lavitskaya 2015). Някои автори се обръщат към първите думи на децата, като *МАма*, *МАти*, или съкратените форми на имената в обръщения (hyposcoristics), като *ВАско*, *ПОли*, *ЖОро*, които често се вписват в универсално предпочитания пенултимен (ПУ³) модел (Bat-El 2005). Редица изследователи анализират лексикални единици, в които липсва морфологична спецификация на акцентната позиция, като заемки, неологизми, акроними, както и псевдодуми (Topintzi, Kainada 2012, Patseva 2017, Lavitskaya 2015, Revithiadou, Nikolou and Papadopoulou 2015). Резултатите показват, че при тях акцентуването следва регулярни модели (Fainleib 2008).

Тук като материал за изследване на регулярните акцентни тенденции в българския език се използват акроними. Преди представянето на резултатите от изследването ще скицирам някои основни положения на акцентната система на българския език, като се огранича предимно с акцентуването на съществителните имена, защото акронимите са предимно названия. След излагането на резултатите те се обсъждат в съпоставка с количествени данни за разпределението на акцентните модели в езика.

Словното ударение в българския език

Традиционно се приема, че българското ударение е лексикално, т.е. фонологически непредвидимо. Позицията му не може да се определи по силата само на фонологични закономерности. Според Савицка и Бояджиев ударението може да падне на всяка сричка в думата (1988), както и на всяка гласна. Средната гласна *ъ* също се акцентува, например при (а).

- а. *дънер*, *дънери*
- б. *готв́ач*, *готв́ачи*
- в. *е́зеро*, *е́зера*
- г. *ка́терица*, *ка́терици*
- д. *учи́тел*, *учи́тели*

е. младост, младостта
ж. хляб, хлябове, хлябът
з. страх, страхове, страхът
и. изход, изходи

Според Анастасия Мишева преобладаващият акцентен модел в езика е ПУ, като при примерите а, д, е (Мишева 1991). Лексикални единици с У и АПУ модел не са изключение (б, в), но пре-АПУ се среща само при няколко десетки думи, завършващи на отворена сричка, като (г). Най-често акцентуваните морфемни са корените (а, г, е) и деривационните суфикси (б), а акцентуване на префикси и членни морфемни се наблюдава само в определени случаи (е, з, и). Словното ударение е зависимо от акцентната спецификация на морфемите. Деривационните суфикси могат да бъдат акцентувани, като *-ач* (б), преакцентувани⁴, като *-тел* (д), и неакцентувани, като *-ост* (е).

В около 90% от думите ударението е стабилно (а, б, г, д, ж), а когато се измества, посоката е предимно надясно (в, е, з). В езика има и смесени парадигми, например 10% от едносричните имена от мъжки род изместват ударението в множествено число и/или в членуваната форма (з).

В терминологията на Ван дер Хулст в езиците с лексикална акцентна система ударението е маркирано диакритично или „тежестта“ е диакритична (van der Hulst 1999). В мащабното си изследване на акцентните модели той определя българския език като принадлежащ към *непределните* (unbounded) системи.

Въпреки че, доколкото ми е известно, механизмът на регулярното ударение не е бил обект на самостоятелно изследване в българския език, за него може да се съди по редица резултати от изследвания, фокусирани върху други характеристики на прозодичната ни система. Например в изследването на Анастасия Мишева на интонацията на българския език се прави изводът, че трисричните структури са най-често срещани и ПУ модел е най-разпространен в езика (Мишева 1991).

Драга Зек разглежда българската сричка като мономораична, като съгласните в позиции на кода не се приемат за носители на мори. В съответствие с това стъпката се приема като минимално двусрична, като основната стъпка в езика се определя като хорей. Изключение от това правят едносричните думи и тези с ултимно ударение, които тя анализира като изградени от субминимална мономораична стъпка (Zec 2002). Последната постановка се дискутира и от Кристина Бетин, според която в езика се допуска мораична организация на прозодичните единици (Bethin 1998).

Катерине Кросуайт определя българския като език със слаб акцентен ритъм в сравнение със силно акцентния ритъм на английски и холандски, противопоставяйки го на езиците със сричков ритъм като полски и македонски (Crosswhite 2003). По този показател данните се прецизират в изследването на Снежина Димитрова, която определя българския език като клонящ към средата на ритмичната скала (Dimitrova 1999).

На базата на съществуващите изследвания може да се предположи, че регулярната тенденция в акцентуването е ориентирана към най-разпространения в езика ПУ модел, при който водещата стъпка е хорей. Дали това е така, се подлага на проверка в анализ на лексикални единици, които не съдържат акцентна спецификация на морфемите.

Изследване на ударението при акроними (анализ на речникови данни)

Настоящото изследване поставя въпроса за съществуването на регулярни фонологични тенденции при акцентуването в българския език. Хипотезата му е, че в отсъствие на вътрешно присъща акцентна информация на морфемите може да се появи регулярен тип акцентуване, който се основава на ритмични ограничения.

Задачата на изследването е да провери дали се очертава преобладаваща акцентна тенденция и при липса на морфологична информация и какви фактори ѝ влияят. Сред факторите се отчитат: сричкова структура (отворена/затворена), влияние на принципа за чувствителност към тежестта (WSP⁵), вид метрична стъпка, ориентация към определена граница на думата, както и влияние на честотни акцентни тенденции в езика

Материал на изследването

Като материал на изследването са използвани акроними, състоящи се от повече от една сричка, които не са често употребявани в езика.

Акронимите са видове абривиатури, образувани от началните компоненти (звукове или части от думи) на названия. Те могат да се произнасят слято като отделни думи (Cristal 1995), например ДИПКУ (*Департамент за информация и повишаване квалификацията на учителите*), за разлика от съкращенията, произнасяни по букви, наричани *инициализми*, като СДС (*Съюз на демократичните сили*)⁶.

Акронимите са използвани в редица изследвания на фонологичното ударение в различни езици, например на шведски, руски и гръцки (Lindberg, Lindström and Eineborg 1997; Andreev 2004, Topintzi, Kainada 2012).

Източник на материала за изследването е *Речникът на съкращенията в българския език* на Чоролева, Крумова-Цветкова и Халиолчев (2003), който съдържа 15300 единици⁷. Сред тях се отделиха около 1000 акроними, които се състоят от повече от една сричка и могат да се произнасят като думи. От тях обаче бяха елиминирани 275 единици, които:

- съдържат разпознаваеми части от думи, като *спортпром*, *булгартабак*,
- съвпадат със съществуващи думи, като *НОВА*, *СТИГА*, *ФИБА*, при които се следва утвърдено акцентуване,

- имат повече от едно ударение, например ВНИЙМИО́, като в означенията на речника не се разграничават главно и второстепенно.

Предвижда се резултатите на анализа на речниковите данни да се съпоставят и с продуктивно изследване на различни сричкови модели акроними.

Резултати

Представените резултати от анализа на речниковите данни се основават на 725 акронима. Повечето от тях са двусрични (580), следвани от трисричните (137), а четирисричните са само единици. Последните не са достатъчни да очертаят акцентни тенденции за подгрупата си, затова се разглежда акцентуването само при дву- и трисрични акроними. При анализа им се обособяват две основни акцентни тенденции при завършващите на гласна и на съгласна. Количественото им разпределение в материала на изследването е съпоставимо при двусричните (288 завършващи на гласна и 292 – на съгласна), а при трисричните преобладават завършващи на гласна (95, при 45, завършващи на съгласна).

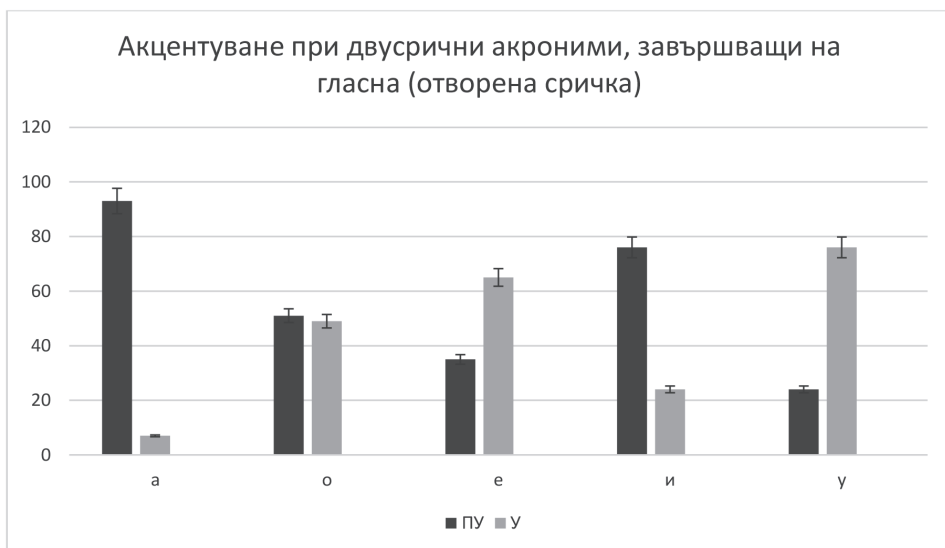
Акроними, завършващи на гласна

а. двусрични акроними

Двусричните акроними, завършващи на гласна, т.е. на отворена сричка, имат доминиращо ПУ ударение (66%). То е изразено най-категорично при завършващите на *-а*, например А́КТА (Таблица 1.). При финална гласна *-о* резултатът е почти наполовина (51% ПУ и 49% У), например БА́ЛКО и МИМО́. Тенденцията да се акцентува ПУ сричка не се реализира при крайна гласна *-у*, при която доминиращото ударение е У (представено със 76%), например ЗАПУ́, и по-слабо при *-е* (65%), например ЦУТЕ́.

Таблица 1. Двусрични акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	ПУ модел	У модел
-а	93 %	7%
-о	51%	49%
-е	35%	65%
-и	76%	24%
-у	24%	76%
Средно	66%	34%

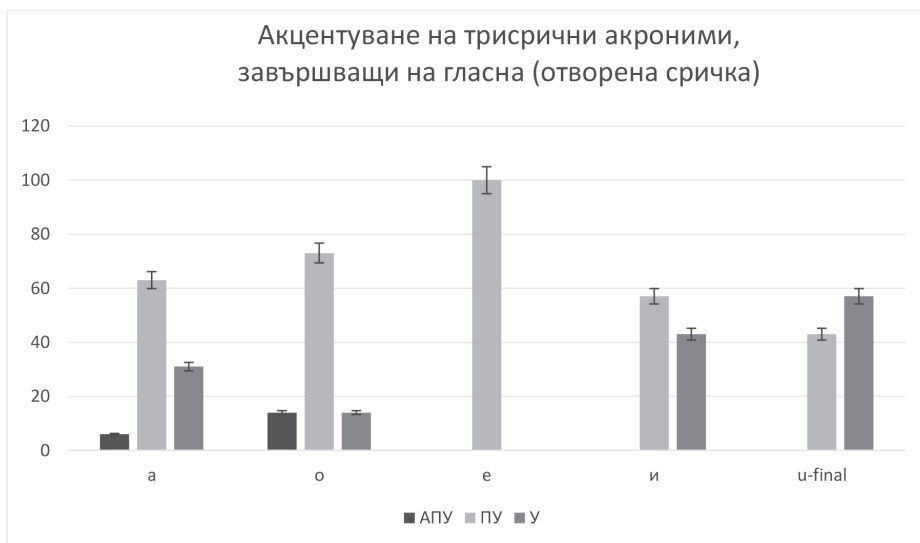

б. трисрични акроними

Трисричните акроними, завършващи на гласна, също имат преобладаващо ПУ ударение (Таблица 2.). Обратно на очакванията, водещият модел да се представи по-слабо поради повечето възможни позиции, той е дори по-убедителен (67%), например *ИСЕМА*, *АРАМКО*, *АСУПИ*. Противоположна е тенденцията само при завършващите на гласната -у с доминиращ У модел при 57%, например *КНИПИТУ*. АПУ модел е представен слабо (4%), при това само при единици, завършващи на -а и -о, като *АЛНИКО*.

Таблица 2. Трисрични акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	АПУ	ПУ	У
-а	6%	63%	31%
-о	14%	73%	14%
-е	–	100% ⁸	–
-и	–	57%	43%
-у	–	43%	57%
Средно	4%	67%	29%

Акроними, завършващи на съгласна

Двусричните акроними, завършващи на съгласна (затворена сричка) имат категорично предпочитание към У ударение (91%), например АДЪС. При трисричните акроними също имат доминиращо У ударение (82%), като ВА-ПОНЪД. АПУ и ПУ са представени еднакво слабо – с по 9%.

Таблица 3.

	АПУ	ПУ	У
Двусрични	–	9%	91%
Трисрични	9	9%	82%

Обсъждане на резултатите

В резултатите на изследването се очертават следните общи тенденции:

1. Общото разпределение не показва категорично предпочитание на един доминиращ акцентен модел (Таблица 4.). Пенултимното и ултимно ударение са представени почти поравно с лек превес на У ударение (58.75%). Този резултат не корелира положително с очакванията за доминиране на преобладаващия в езика и универсално предпочитан ПУ модел. Лекият превес на ултимното ударение може да се дължи частично и на тенденция, характерна за акронимите, отбелязвана и в други езици: според Брус акронимите, които не са често употребявани в езика, обикновено имат суб-фонология с преобладаващо ултимно ударение (Bruce 1993 по Lindberg, Lindström and Eineborg

1997). Поради това слабото доминиране на ултимното ударение не може да се приеме еднозначно за водеща тенденция в езика⁹.

Таблица 4. Общо акцентно разпределение на акцентните характеристики

		APU	PU	U
Завършващи на гласна	Двусрични акроними	–	66%	34%
	Трисрични акроними	4%	67%	29%
Средно			66.5%	31.5%
Завършващи на съгласна	Двусрични акроними	–	9%	91%
	Трисрични акроними	9%	9%	81%
Средно			9%	86%
Общо		6.5%	37.75%	58.75%

2. АПУ модел не се реализира често при трисричните акроними (6.5%), което изключва началното или АПУ ударение да се разглежда като възможност за регулярен модел в езика, както и изравняването на лявата граница на стъпката с тази на думата (ALIGN L по формулировката на McCarthy, Prince 1993b).

3. Доминиращите PU и U модели очертават зависимост на ударението от вида на последната сричка: PU ударение при отворена сричка (средно в 66.5%) и U – при затворена (средно в 86%). Зависимостта се наблюдава както при двусричните, така и при трисричните единици. Тази обща тенденция се вписва в *закона на Хейс* (Iambic/Trochaic Law) (Hayes 1995), както и в *Хармонията на групирането*, описана от Принс и Смоленски (Prince, Smolensky 1993).

От друга страна може да предположим, че финалната гласна при единиците, завършващи на отворена сричка, в много случаи се възприема като окончание. В повечето случаи в езика окончанието не е акцентувано. Възможно е тази обща закономерност да е сред причините за високия процент на PU модел при единиците с финална отворена сричка. Тази интерпретация се основава на допускането, че дори при липса на конкретна морфологична информация се актуализира общият модел на лексикален строеж от основа и окончание, характерен за езика. При това словното ударение се реализира в резултат на взаимодействието между морфология и прозодия.

Акронимите с последна затворена сричка обратно се интерпретират като лексикални единици, състоящи се само от основи без окончания. Когато последната сричка е тежка, може да очакваме по-често тя да е акцентувана и по силата на принципа за съотнасяне на тежестта и словното ударение, озна-

чаван като WSP. Чувствителността към тежестта на сричката има място във финална позиция.

Така ударението при акронимите проявява обща ориентация към дясната граница на основата, което е обща тенденция в езика (Patseva 2017). Тя се изразява като Align R Stem (Ft, R, PrW/Stem, R по модификация на формулировката на Маккарти и Принс (McCarthy, Prince 1993b). Тук приемаме цитираната теза на Зек Драга, която определя основната стъпка в езика като сричков хорей¹⁰, изключение от което правят думите с ултимно уданение със субминимална стъпка (Zec 2002). Допуска се нарушение освен на изискването за бинарност на стъпката FtBin на парсирането на срички Parse-σ. Ултимното ударение се характеризира със следното подреждане на ограничения: Align-R Stem, WSP >> Parse-σ, FtBin.

Наличните данни не дават информация за влияние на вида на пенулнимната или антепенултимната сричка (отворена/затворена).

Интерпретация на очертаните тенденции и ефект на лексикалната честота

Може да предположим, че очертаните тенденции в известна степен отразяват акцентното разпределение в езика, което се основава освен на регулярния акцентен модел, също и на акцентните спецификации на морфемите, както и на други фактори, като чужди акцентни модели и суб-фонологии.

Според До и др. ефектът на лексикалната честота се обсъжда сред най-влиятелните изследвания през последните години (Do, Ito, Kenstowicz 2014), които твърдят, че лексикалните честотни модели се реализират в експерименти с нови и псевдодуми. Зурау интерпретира ефекта на лексикалната честота като проявление на ограниченията за маркираност (markedness constraints). Според нея граматиката съдържа структурни ограничения, които могат да заемат задна позиция в общата йерархия на езика, но направляват поведението на нови лексикални единици, като неологизми, заемки, акроними (Zugaw 2010: 417).

За да се прецени доколко лексикалните единици без морфологическа спецификация отразяват разпределението на акцентните модели в лексикона, резултатите от изследването се съпоставиха с количественото съотношение на акцентните модели при съществителните (Пацева 2012, Patseva 2017). Тук се представят обобщени резултати по *Обратния речник на българския език* на БАН, с автори Владко Мурдаров и колектив (Мурдаров 2011).

Съпоставката с лексикалната честота на двусричните съществителни имена, завършващи на -а, показва общо доминиране на ПУ модел. Реално краесловно акцентуване е в 15% от съществителните. При това редица от ултимно акцентуваните имена са често употребявани, като *водА, главА*. При акронимите на -а ултимно ударение е туширано (7%) в противовес и на споменатата вече

тенденция към ултимно акцентуване на акронимите. Този резултат може да е израз на генерализация на доминиращия модел по-скоро на типа, а не толкова на честотните единици. Резултатът показва по-силно влияние на честотата на типа, отколкото на честотата на употреба на отделната лексикална единица¹¹:

честотата на типа > честотата на лексикалната единица.

Както отбелязват До и др., известно е, че лексикалните типове с висока честота имат тенденция да привличат единици от по-нискочестотен тип (Do, Ito, Kenstowicz 2014).

Акцентните модели при двусричните съществителни имена, завършващи на гласната -е, са разпределени почти поравно, със слабо доминиране на У модел (56%). При акронимите същата тенденция е по-силно изявена (65%). При трисричните единици и от двете групи доминира ПУ (39% и 100%). При трисричните съществителни са представени и трите възможни позиции, като ПУ слабо доминира. Трисричните акроними, които не са многобройни в материала на изследването, са с ПУ ударение. Така отново акцентната тенденция в лексикалната група се генерализира при акронимите.

Обяснение на различната тенденция при дву- и трисричните имена може да се съдържа във факта, че финалното -е се интерпретира като част от основата при по-кратките съществителни, защото не изпада и не се заменя с окончанието за множествено число: *момчѐ, момчѐта*. Така ориентацията към дясната граница на основата може да обясни нетипичния У модел при отворена крайна сричка¹².

При двусричните съществителни имена, завършващи на гласната -о, са представени и двете възможности, като ПУ ударение слабо доминира (61%). При трисричните ПУ модел е още по-категоричен (78%). Аналогична тенденция се реализира и при акронимите (съответно с 51% и 73%).

Гласната -и не е типичен завършек за съществителни имена в единствено число, но се среща при заемки, както и при имена, употребявани в *pluralia tantum*, като *дисáги*. ПУ модел преобладава при двусричните, като *хóби* (86%), над У, като *таксѝ* (24%). При трисричните имена също преобладава ПУ, като *сиртÁки* (74%), над АПУ, като *фѐнтъзи*, и У, като *малѐби*. При акронимите също преобладава ПУ модел, но не така категорично, дори при трисричните единици резултатът клони към изравняване с У модел (57/43%). Разколебането на ПУ модел при акронимите може би е повлияно от възможността финалната гласна -и да се интерпретира като принадлежаща към основата.

Гласната -у се среща само в няколко десетки думи, сред които ограничен брой съществителни – 19. Доминиращият модел при тях е У, като при *табу́* и *рандеву́* (съответно 69% при двусричните и 67% при трисричните единици). ПУ модел се среща само при единици, като при *гу́ру* и *судóку*, същото се от-

нася и за АПУ, като при *кѐнгуру*. Доминирането на У модел може да означава, че гласната -у се интерпретира като част от основата на заемките. Същата тенденция се реализира и при акронимите (съответно в 76% и 57%)

Таблица 5. Съпоставка на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на гласна (отворена сричка)

	Двусрични				Трисрични					
	ПУ		У		АПУ		ПУ		У	
	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.
-а	85%	93 %	15%	7%	18%	6%	73%	63%	8%	31%
-о	61%	51%	39%	49%	13%	14%	78%	73%	9%	14%
-е	44%	35%	56%	65%	32%	–	39%	100%	29%	–
-и	86%	76%	14%	24%	20%	–	74%	57%	5%	43%
-у	31%	24%	69%	76%	16.5%	–	16.5%	43%	67%	57%
Средно	61.4%	66%	38.6%	34%	19.5%	4%	56%	67.2%	23.6%	29%

Таблица 6. Съпоставка на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на съгласна (затворена сричка) \

	АПУ		ПУ		У	
	същ.	акр.	същ.	акр.	същ.	акр.
двусрични	–	–	30%	9%	70%	91%
трисрични	1%	9%	33%	9%	66%	82%

Може да обобщим, че ПУ модел доминира при завършващите на гласните -а, -о, -и. Това е обща тенденция, която е по-категорично проявена при акронимите. Може да предположим, че финалните -а, -о се интерпретират като акцентно немаркирани окончания, а резултатът при -и следва лексикалната честотност или общата ПУ тенденция при завършващите на гласна.

У модел доминира при завършващите на -е, -у, като разликата е по-слабо изявена при акронимите (обратно на общата доминираща тенденция на типа).

При трисричните съществителни имена и акроними, завършващи на гласна, водещият модел е ПУ. Изключение прави само групата на единици, съдържащи крайната гласна -у, при която ударението е У.

Съпоставката на акцентуването при съществителни имена и акроними, завършващи на съгласна, показва доминиране на У модел, което отново е по-силно изразено при акронимите (съответно 91% и 82%), отколкото при съществителните (70% и 66%)

Заключение

Може да заключим, че при липса на конкретна акцентна спецификация на морфемите се актуализират структурни закономерности, които са водещи в езика като цяло. При акцентуването на акроними се наблюдава хармонично групиране и се реализира тенденция на изравняване на дясната граница на стъпката с дясната граница на основата. Тя се изразява във:

1. доминиране на ПУ ударение при единици, които завършват на гласна. При тях преобладава интерпретирането на гласната като окончание, особено при -а и -о.

2. доминиране на У ударение при единици, завършващи на съгласна, които се възприемат като основи.

(1) и (2) заедно описват общата ориентация към дясната граница на основата.

Акцентните тенденции при акронимите отразяват тези в лексикона, т.е. наблюдава се влияние на лексикалната честота, като тази на типа доминира над честотата на отделната единица.

Бележки

¹ Алтернативни формулировки предлага Стойко Стоев – „установено“ и „определено“ ударение (1966: 144).

² Например гръцкото регулярно ударение се свързва с различна поредна сричка от различни автори: според Ревитиаду и Ленгерис то е АПУ (Revithiadou, Lengeris 2016), ПУ според Протопапас и други (Protopapas et al 2006), а Топинци и Кенада го определят като У (Topintzi, Kainada 2012). Руското регулярно ударение се определя като начално в анализа на Хале и Мелволд (Halle 97, Melvold 1990) или локализирано на сегмента след основата (post-stem) според Алдерете (Alderete 2001). Аналогичен е случаят с анализа на иврит (Lavitskaya 2015).

³ Тук ще използвам приетите съкращения за ултимен – У, пенултимен – ПУ, антепенултимен – АПУ, пре-, антепенултимен – пре-АПУ.

⁴ При преакцентуваните суфикси ударението пада на сричката, която непосредствено ги предшества, а при неакцентуваните няма такава зависимост, например *натръпчивост*.

⁵ Съкращението WSP означава Weight-to-stress principle по формулировката на Prince, Smolensky 1993.

⁶ Често то е на последната сричка (според хипотезата на Брус ударението на последната сричка е характерно за рядко употребяваните акроними).

⁷ Изборът на този речник се основава на това, че при повечето акроними е отбелязано произношението. В други аналогични речници на съкращенията, като този на Александър Велев (2009), не са отбелязани ударенията.

⁸ Трисричните акроними, завършващи на -е, са ограничено количество в материала на изследването, така че резултатът не може да се приеме за показателен за групата.

⁹ За проверката на този резултат се предвижда експериментално изследване на предпочитанията на говорещите.

¹⁰ За аргументацията ѝ се предвиждат допълнителни изследвания.

¹¹ Разграничението между честотата на типа (type frequency) и честотата на лексикалната единица (*token frequency*) се обсъжда от До, Ито и Кенстоуиц (Do, Ito, Kenstowicz 2014).

¹² При трисричните имена крайното -е по-често е част от флексия, образувана с деривационен суфикс със собствена акцентна характеристика, например преакцентувания суфикс *-ние – мнѐние*.

Библиография

Мишева, Анастасия. *Интонационна система на българския език*. София: Издателство на БАН, 1991.

Мурдаров, Владко и колектив. *Обратен речник на българския език*, БАН. София: Изток–Запад, 2011.

Пацева, Мирена. *За словното ударение в българския език, изучаван като чужд*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2012.

Радева, Василка. *В света на думите. Структура и значение на производните думи*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007.

Савицка, Ирина и Тодор Бояджиев. *Българо-полска съпоставителна граматика*. Т. 1. София, БАН, 1988.

Стойков, Стойко. *Увод във фонетиката на българския език*. София: Наука и изкуство, 1966.

Чоролева, Крумова-Цветкова и Христо Халиолчев. *Речник на съкращенията в българския език*. София: ИК ЕМАС, 2003.

Alderete, John. *Morphologically governed accent in Optimality Theory*. Routledge publishing series, Outstanding dissertations in Linguistics. New York: Routledge. 2001

Andreev, E. *The phonology and morphology of Russian abbreviations*. MA dissertation, 2004, Tel-Aviv University.

Bat-El, Outi. “The emergence of the trochaic foot in Hebrew hypocoristics“, *Phonology* 22, 2005, 115–143. Cambridge University Press.

Bethin, Christina. *Slavic Prosody: Language Change and Phonological Theory*, Cambridge University Press, 1998.

Bruce, Gösta. On Swedish lexical stress patterns. Reports from the Department of Phonetics, University of Umeå, PHONUM 2, 1993, 41–50.

- Crosswhite, Katherine. Spectral tilt as a cue to stress in Polish, Macedonian and Bulgarian. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, Barcelona, 2003, pp 767–770. Cr
- Dimitrova, Snežina. “Bulgarian speech rhythm: stress timed or syllable timed”. *Journal of International Phonetic Association*. Vol. 27 (1-2), 1998, pp. 27–33.
- Do, Youngah; Ito, Chiyuki; Kenstowicz, Michael. “Accent Classes in South Kyengsang Korean: Lexical Drift, Novel Words, and Loanwords”, *Lingua*, 2014, 148: 147–182.
- Graf, Ussishkin 2002: Graf, D., A. Ussishkin. Emergent iambs: stress in Modern Hebrew, – In: *Lingua* 113, 239–270, www.elsevier.com/locate/lingua [прегледан 20.01.2016].
- Fainleib, Lena. Default Stress in Unpredictable Stress Languages: Evidence from Russian and Hebrew, Tel Aviv University, 2008 <http://www.outibatel.com/wp-content/uploads/2010/12/Lena-Fainleib-MA.pdf>
- Fainleib Yelena, 2013. Default Stress System in Modern Hebrew: a Quantitative Study Girando, Montermini 2010.
- Halle, Morris. “On stress and accent in Indo-European”. *Language* 73, 1997, 215–313.
- Halle, Morris and Jean-Roger Vergnaud. *An essay on stress*. 1987, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hayes, Bruce. *Metrical Stress Theory: Principles and Case Studies*, University of Chicago Press, 1995.
- Kager, René. *Optimality Theory* Cambridge University Press. 1999, 2nd edition. 2004.
- Lavitskaya, Yulia. *Prosodic Structure of Russian: A Psycholinguistic Investigation of the Metrical Structure of Russian Nouns*. Konstanzer Online-Publikations-System (KOPS), 2015 <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:352-0-299733>
- Lindberg Janne, Anders Lindström and Martin Eineborg. “Prediction of Word Stress in Swedish Acronyms –or the Difference between a BMX and a BMW“, *MISC*, 1997. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.28.3977&rep=rep1&type=pdf>
- McCarthy, John, Alan Prince. *Prosodic Morphology, Constraint interaction and satisfaction*, University of Massachusetts, Amherst & Rutgers University. 1993a.
- McCarthy, John., Alan. Prince. “Generalized alignment.” *Yearbook of Morphology* 1993, G. Booij, J. van Marle (eds.), 79–153. Kluwer, Dordrecht, 1993b.
- Melvold, J.-L. 1990. *Structure and Stress in the Phonology of Russian*. Doctoral dissertation, MIT, Cambridge, MA.
- Patseva, Mirena. *Bulgarian word stress* ROA. Rutgers – 1304, 2017, http://roa.rutgers.edu/content/article/files/1612_mirena_patseva_1.pdf
- Prince, Alan, Paul Smolensky. *Optimality Theory: Constraint Interaction in Generative Grammar*. Ms., Rutgers University and University of Colorado. 1993.
- Protopapas, Athanassios, Svetlana Gerakaki and Stella Alexandri. *Journal of Research in Reading*, 2006 Volume 29, Issue 4, 2006, pp 418–432.
- Revithiadou, Anthi. Headmost accent wins. The Hague: Holland Academic Graphics. 1999.
- Revithiadou, Anthi, Kalomira Nikolou and Despoina Papadopoulou. Stress in the absence of morphological conditioning: An experimental investigation of stress in Greek acronyms, *Journal of Greek Linguistics*, vol. 15. 2015, 187–234.
- Revithiadou, Anthi., & Lengeris, Angelos. One or Many? In Search of the Default Stress in Greek., J. Heinz, R. Goedemans, & H. Van der Hulst (Eds.), *Dimensions of Phonological Stress*, 2016, pp. 231–262. Cambridge: Cambridge University Press.

- Topintzi, Nina and Evia Kainada. “Acronyms And The Placement Of Default Stress In Greek, *Selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*, Zoe Gavriilidou, Angeliki Efthymiou, Evangelia Thomadaki, Penelope Kambakis-Vougiouklis (Eds.), 2012.
- Zec, Draga. “Constraints on Multiple Feature Occurrence”, in Gisbert Fanselow, Caroline Féry (eds) *Grammars: Optimality Theory in Syntax, Morphology, and Phonology*, Linguistische Berichte (LB), Sonderhefte 11, 2002.
- Zuraw, Kie. “A model of lexical variation and the grammar with application to Tagalog nasal substitution”. *Natural Language and Linguistic Theory* 28, 2010. 417–472.

Доц. д-р Мирена Пацева
Катедра „Български език като чужд“
Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България
✉ mirena.patseva@gmail.com

Assoc. prof. Mirena Patseva, PhD
Department of Bulgarian as Foreign Language
Faculty of Slavic Studies
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria
✉ mirena.patseva@gmail.com

За концептите *свое* и *чуждо*, отразени в българските и френските устойчиви сравнения

Жана Кръстева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Zhana Krasteva. ABOUT THE CONCEPTS OF SELF AND OTHER, EXPRESSED IN BULGARIAN AND FRENCH FIXED COMPARISONS

Abstract. The aim of the presented paper is to analyze the linguistic realization of the binary opposition *self-other* in the fixed comparisons in two unrelated languages, Bulgarian and French, and to track the general and the specific in the idea and assessment of the two polar concepts. Of particular research interest is the crossing of ethnical stereotypes that reflect the concept of *other* in the fixed comparisons with the component of the ethnonym in Bulgarian and French. The drawn conclusions concern the representation of the concepts *self-other* in the fixed comparison in the two languages and the specific assessment expressed by the latter, as a result of the ideology of the respective linguistic community.

Keywords: stereotyped comparison, concept, binary opposition own – foreign, linguistic picture of the world.

Жана Кръстева. ЗА КОНЦЕПТИТЕ СВОЕ И ЧУЖДО, ОТРАЗЕНИ В БЪЛГАРСКИТЕ И ФРЕНСКИТЕ УСТОЙЧИВИ СРАВНЕНИЯ

Резюме. Целта на настоящото изследване е да анализира езиковата реализация на бинарната опозиция *свое–чуждо* в устойчивите сравнения в два неродствени езика – български и френски, и да проследи общото и характерното в представата и оценката на двата полюсни концепта. Особен изследователски интерес представлява преминаването на етническите стереотипи, отразяващи концепта *чуждо*, в устойчивите сравнения с компонент етноним в българския и френския език. Формулират се изводи относно репрезентацията на концептите *свое* и *чуждо* в устойчивите сравнения в двата езика и специфичната оценъчност, която последните изразяват, плод на светогледа на съответната езикова общност.

Ключови думи: устойчиви сравнения, концепт, бинарна опозиция *свое–чуждо*, езикова картина на света.

1. Устойчивите сравнения – фрагменти от езиковата картина на света

Проследяването на разбиранята за *свое* и *чуждо* като лингвокултурни концепти, отразени в българските и френските устойчиви сравнения, дава възможност да бъдат обрисувани щрихи от българската и френската езикова картина на света. Образите, изграждащи тези картини, според Маслова (2004) са „най-важната езикова същност, в която се съдържа основна информация за връзката на слово и култура, а образността традиционно се разбира като способност на езиковите единици да създават нагледно-чувствени представи за предметите и явленията от действителността“⁴ (2004: 44).

Сред най-ярките образни езикови същности е устойчивото сравнение. Изучавайки лингвистичната образност, Мезенин (1983: 54) обръща внимание на изоморфията между трите компонента в състава на образното сравнение (*primum, secundum* и *tertium comparationis*) и трикомпонентната логическа структура на образността – а) референт, кореспондиращ с гносеологическото понятие за предмета на отражение; б) агент, тоест предмета в неговия отразен вид; в) основание, тоест общите свойства между предмета и неговото отражение. Сравнението е езиковото образно средство, в което последните три компонента присъстват експлицитно.

Образното съдържание на устойчивите сравнения представлява особен интерес за лингвокултурологичните изследвания. В него се отразява определен начин на възприемане и организация (концептуализация) на света, система от представи и оценки, които формират един вид „колективна философия“, присъща на всички носители на езика.

Съпоставителният поглед върху избора на предмети, явления, процеси, чийто образ е закрепен в семантиката на устойчивите сравнения в два или повече езика, разкрива универсалното и национално-специфичното в свето-възприемането на конкретните езикови общности, тъй като „всеки народ семантизира света по различен начин, пречупва неговите прояви през призмата на своите светоусещания, традиции и опит“ (Димитрова 2008).

2. Цел, обект, аналитичен подход и терминологичен апарат на изследването

Настоящото съпоставително изследване¹ има за цел да очертае спецификата на езиковото отразяване на действителността чрез анализа на реализацията на отделни значими концепти в българските и френските устойчиви сравнения.

Както посочва Телия (1996: 241), „устойчивите сравнения служат като средство за усвояване на емпирически познаваемата действителност и, едновременно с това, за нейното оценяване в образи еталони, които имат пряко

отношение към условията на живот на носителите на даден език, към тяхната култура, обичаи и традиции”.

Този специфичен структурно-семантичен тип словосъчетания разглеждаме в перспективата на широкото разбиране за фразеологията, като съвкупност от устойчиви единства, различни по начина на изграждане на семантиката и изпълнявана номинационна функция (вж. Калдиева 2013).

Концептуалният анализ обединява анализ на езиковата и културната семантика на компаративните единици, разграничение съответстващо на делението между езикова и концептуална картина на света. Според Димитрова (2008) „синтезът на тези два подхода може да доведе до обективен и по-пълнен логически анализ на концептите в естествения език“.

В съвременната лингвистика, доминирана от един по-широко хуманитарен концептуален поглед върху езика, терминът **концепт** се характеризира с особено разнообразие от дефиниции. В настоящото изследване се споделя определението на Маслова (2006:47), според което „концептът е семантично образувание, белязано с лингвокултурна специфика и по един или друг начин характеризиращо носителите на определена етнокултура. Концептът, отразявайки етническото световъзприемане, маркира етническата езикова картина на света“.

Прилага се синтетично формулираното схващане на Мичева (2015: 13), според което „концептуалната картина на света представлява организирани по определен начин концепти и съдържа сведения за действителността, кодирани вербално и невербално. Езиковата картина на света е езикова репрезентация на концептуалната“.

М. Пенчева (1998: 23) отбелязва съществуването на различни езикови картини на света, съответстващи на определени стадии от развитието на познавателната дейност. Едновременно с това авторката обръща внимание на самото понятие картина на света, което показва, че тук става дума за интерпретиран образ на действителността, а субектите, носители на картината на света, се различават по светоглед, като „във всяко езиково значение се съдържа в преработен вид афективното и оценъчно отношение на човека“ към този свят. По-нататък Пенчева подчертава антропоцентричния характер на всички варианти на картина на света, при които човешката гледна точка е определяща, а техен основополагащ конструктивен принцип е стремежът към подреденост чрез противопоставяния.

Двоичното противопоставяне се основава на общия бинаризм, който оказва огромно въздействие върху познавателните процеси, свързани с класификация и категоризация (Пенчева 1998: 54). В анализирания от Пенчева материал се изолират 386 бинарни опозиции, обединени в единна йерархична система. Сред тях като основни, семантично и когнитивно първични, изследователката извежда положително–отрицателно, мъжко–женско, свое–чуждо, като последните две са пряко производни от първата (Пенчева 1998: 58).

Изследването на бинарните опозиции е особено подходящо за цялостен диахронен и синхронен анализ на езиковите и културните феномени, базирани на допускането на изоморфия между език и култура. По правило те имат интердисциплинарен характер, обусловен от универсалния характер на самите опозиции (Легурска 2013).

3. За същността на концептите *свое* и *чуждо*

Както бе посочено, концептите *свое* и *чуждо*, единни в своето взаимопоставяне, са едни от основополагащите принципи при концептуализацията и оценката на света. Психологическа в своята основа, опозицията *свое–чуждо* е дълбоко свързана с човека като носител на картината на света и с изграждането на концептуалния образ Човек в тази картина (Пенчева 1998: 60).

В центъра на света е човекът с неговото тяло, който поставя разделителна линия между пространството, обитавано от него, което възприема като *свое*, познато, безопасно, и всичко отвъд него, което не му принадлежи, не познава и определя като *чуждо*, небезопасно, заплашително. Така двойката противоположности *свое–чуждо* е „превъплъщение на опозицията **положително–отрицателно**, която в нейния почти чист вид става водещият принцип за класификация на предметите и явленията в съвременната картина на света“ (Пенчева 1998 : 47). Въпреки широкия ѝ обхват и пряка обвързаност с когнитивната универсалия **положително–отрицателно**, Пенчева определя опозицията *свое–чуждо* като зависима, със статут на семантична доминанта.

Противопоставянето между *свое* и *чуждо* следва еволюционното развитие на познавателната дейност на човека и на осъзнаването на неговото място в социума. Първоначалното осмисляне на *своето* и *чуждото* чрез отношението между човек и природа, между дом и останалата част от заобикалящия свят, постепенно, с развитието на оръдията на труда и социалните отношения, намира проявления в осъзнаване на границата между индивида и другите, рода и другите, етноса и другите.

В този смисъл „пространството, разделено на *свое* и *чуждо*, не е завинаги установено, то зависи от контекста на ситуацията и може да се разшири на принципа на концентричните кръгове – от нивото на семейството до по-големи социални общности като етноса и нацията“ (Попова 2016).

Опозицията *свое* и *чуждо* е в пряка корелация с една от основните концептуални категории, тази на пространството. Символиката на пространството е един от най-древните начини за определяне на координатите, отделящи човека от чуждото, непознатото и маркиращи родното/познатото (Димитрова 2001).

Важно е да се отбележи, че квалифицирането на чуждото не е обективна категория, тъй като според Попова (2016) става дума за атрибуция, направена субективно, чрез осъзнаване и дефиниране на своето. Макар и иманентна константа, вътрешно присъща на индивида, опозицията *свое–чуждо* се пречупва

във всяка културна традиция и се интерпретира през призмата на специфична система от представи и ценности.

4. Опозицията *свое–чуждо* в ценностната езикова картина на света

Противопоставянето на свое и чуждо е еволютивен процес и следва развитието на човешкото съзнание. „Тя [опозицията] е резултат от отделяне на човека от средата и на самоосъзнаване, като първоначално има вида Човек:Природа, след това Аз:Другите и т.н. до абстрахиране на едно по-общо противопоставяне“ (Пенчева 1998: 59).

Разгледана в семантичен план, като част от ценностната картина на света, опозицията свой–чужд намира своите конкретни проявления чрез различни по своя характер отношения, чийто субект е човекът. Той е този, който концептуализира и оценява от позицията на принадлежност², близост, познатост или от позицията на непринадлежност, отдалеченост, непознатост от неговия свят. В доминиращата интерпретация положително–отрицателно близкото се определя трайно като положително, а отдалеченото като отрицателно.

С все по-доброто опознаване на света човекът започва да разграничава **своето** от **чуждото** не толкова от гледна точка на прагматичното овладяване на пространството, а от тази на ценностната значимост. В този смисъл може да се наблюдава известна динамика по отношение на конфигурацията свое-положително/чуждо-отрицателно, като те придобиват противоположна аксиологична посока (вж. Пернишка 2013: 428–429).

Като една от основните бинарни опозиции концептите **свое** и **чуждо** се реализират в различни по тип отношения, които първично започват от параметрите на собственото тяло (себеопознаване) и се разширяват постепенно през различни по близост зони до отношения от социален тип.

Маслова (2006: 89–91) маркира семантиката на **своето** и **чуждото** чрез модела от концентрични кръгове, в центъра на които е човекът – неговото тяло и облекло. Следващият кръг включва дома и най-близкото обкръжение на човека, а последният е очертан от своето място, земя, родина.

Впрочем Гачев (1995 цит. по Маслова 2004) определя българския образ на пространството като кръгъл, затворен космос, обкръжаващ човека като защитна аура, за разлика от еднопосочната безкрайност, хоризонталното движение, характеризиращи руския образ на пространството.

5. Концептите *свое* и *чуждо*, отразени в устойчивите сравнения в българския и френския език

В езика семантичното противопоставяне свое–чуждо намира особено ярка репрезентация в идиоматиката (термин, предпочитан от някои изследователи за назоваване на фразеологията в широкия смисъл), към която принадлежат

устойчивите сравнения. Те са своеобразна словесна памет, фрагмент от езиковата картина на света и предоставят неподправена информация за световъзприемането и ценностните устои на езиковата общност.

5.1. Концептът *свое*, отразен в устойчивите сравнения в българския и френския език

Лингвокултурният концепт *свое* е ключов по отношение на изграждането на картината на света, като пряка проекция на нейната антропоцентрична и антропомерна същност.

За антропомерния характер на ценностната картина на света свидетелстват еднокомпонентните устойчиви сравнения в българския език *като човек, като хората*, които експлицират еталона за нормалност.

Реализациите на концепта *свое* могат да бъдат проследени в рамките на релациите човек – тяло, облекло; човек – обитавано пространство (дом); човек – род; човек – социална общност (етническа, професионална, езикова и др.).

5.1.1. Човек – тяло, облекло

Телесният код е представен в устойчивите сравнения с компонент *зеница/prunelle, око*, които препращат към органа на зрението като висша ценност *пазя (вардя, гледам) като зеницата на окото (очите) си, като зеницата си, като очите си, като двете си очи; comme à la prunelle de ses yeux, aimer qn comme ses yeux*.

Пръстите на ръката са другият орган на човешкото тяло, които, като негова неотлъчна част, се осмислят като нещо много добре познато, изучено до най-малката подробност в *зная (познавам) като петте си пръста, като пръстите на ръката си*. Неразривната свързаност на пръстите се пренася върху човешките взаимоотношения в *être unis comme les cinq (deux) doigts de la (même) main*.

Непосредствената близост на долните дрехи до човешкото тяло се метафоризира в българското сравнение *съм като дупе и гащи* и френския вариант *être comme cul et chemise, comme deux culs dans une chemise* ‘букв. съм като дупе и риза, като две дупета в една риза’.

Елементи от концептосферата „облекло” (*chemise* ‘риза’, *culotte* ‘гащи’, *souliers* ‘обувки’) са регистрирани във френските устойчиви сравнения *se soucier, s’en foutre (s’en fichier, s’en moquer) comme de sa première chemise, de sa première culotte, se moquer comme de ses vieux souliers*, означаващи пренебрежение, незаинтересованост към някого или нещо. Отрицателната интерпретация на **своето** е по-скоро изключение, с оглед на доминиращата положителна оценъчност на този концепт.

Идеята за добре познатото присъства чрез образа на джоба (*poche*) във френското сравнение *connaître qn, qch comme (le fond de) sa poche*.

5.1.2. Човек – обитавано пространство (дом)

Домът като проявление на най-близкото, усвоеното пространство е засвидетелстван единствено в еквивалентните устойчиви сравнения *разполагам се, чувствам се като у дома си* и *se sentir comme chez soi*.

5.1.3. Човек – род

Езикови репрезентанти на концепта *свое* са и имената за родство по кръв *брат/frère, сестра/sœur*. Братската любов е еталон за безкористна и предана обич в *сме (са) като братя; s'aimer (vivre) comme des frères*, а любовта между брат и сестра олицетворява платоничната, непълтска, любов между мъж и жена в *живеем като братче и сестриче; être (vivre) comme frère et sœur*. Употребата на умалителната форма на българските лексеми усилва експресивната образност на сравнението.

Реализации на концепта *свое*, свързан с отношенията на човека, като член на социална общност, не са регистрирани в рамките на изследваните устойчиви сравнения.

5.2. Концептът *чуждо*, отразен в устойчивите сравнения в българския и френския език

Централно място в реализацията на концепта *чуждо* в устойчивите сравнения заема антропогенният код в две форми – роднинска и социална (етническа), с преобладаваща отрицателна маркираност.

5.2.1. Човек – тяло

Атестирани са само две устойчиви сравнения в рамките на телесния код, като проявление на концепта *чуждо* – *дъвча като с чужди зъби* и *работя като с чужди (людски) ръце*, които означават неумение, непохватност в действията.

5.2.2. Човек – род

В рамките на езиковата реализация на концепта *чуждо* се ситуират всички имена на роднини по сватоство/некръвно родство. Те са характерни само за устойчивите сравнения в българския език, известен с добре изградената система от родствени названия, нехарактерна за френския език. Анализът на устойчивите сравнения с компонент роднинско име разкрива характерни особености на българските родствени взаимоотношения, носещи белега на патриархалност:

живеем като снаха и свекърва ‘живеем отчуждено или с омраза, в постоянни разправии’

кълна като мащеха, като свекърва ‘кълна лошо и люто’

щипя като мащеха майка (диал) ‘кълна много силно, болезнено’

добре ми е като зет на къща (ирон) ‘никак не ми е добре’

срамувам се като млада булка пред свекър ‘много се срамувам, стеснявам’

засрамвам се като млада невеста ‘засрамвам се много’

Посочените примери свидетелстват за напрегнатите отношения между некръвни роднини, за прояви на авторитарност и злонамереност.

Исключение по отношение на положителната интерпретация правят устойчивите сравнения:

стоя като пред кум, нося като на кум ‘отнасям се с голямо уважение, почит’ *говоря като стара свекърва* ‘говоря умно’

5.2.3. Човек – социална общност

Етноцентричният план е доминиращ в проявленията на концепта *чуждо*, който се осмисля с непринадлежност към общност, споделяща език, бит, религия, цвят на кожата. Езикови репрезентанти на чуждото са етноними, които сами по себе си, като лексикални единици, са неутрални в емоционално-експресивно или оценъчно отношение, но като компонент на устойчивите сравнения те разкриват своя тропически потенциал и получават допълнителна експресивно-оценъчна интерпретация, било тя положителна или отрицателна.

5.2.3.1. Устойчиви сравнения с компонент етноним, изразяващи положителна оценка

При обработка на езиковия материал прави впечатление ограниченият брой компаративни структури в двата езика, в които етнонимът е натоварен с положителна конотация: *чиста като туркиня, бяла като гъркиня, точен/работи като швейцарски часовник, точен като немец, стабилен като швейцарска банка; fort comme un Turc, courir comme un Basque, fier comme un Ecossais* и остарялото *savant comme un Grec*.

5.2.3.2. Устойчиви сравнения с компонент етноним, изразяващи отрицателна оценка

Повечето сравнения с компонент етноним в българския и френския език експлицират отрицателни черти от образа на други народи съобразно нормите на аксиологичната система, присъща на лингвокултурната общност. Негативното отношение се проявява основно към бита, традициите, поведението на етноси и народи, с които българи и французи са имали дълги и непосредствени контакти, предопределени от териториална близост.

Епохата на османското владичество е породила неприязнено отношение на българите към турския етнос, намерило израз в сравнения с висока степен на негативна експресивна оценъчност: *минава като през турски гробища; спи като заклан турчин, уригвам се като турчин*.

От същата историческа епоха датира недоверието на българите към представителите на гръцкото духовенство и съответно към гръцкия етнос, чийто обобщен образ е свързан с хитрост, непочтеност, лицемерие: *грък като влък, дошел като грък на купя*.

Особено силно изразено е отрицателното отношение на българите към циганския етнос и неговия начин на живот и поведение. Това отношение градира от шеговито-иронично през пренебрежително до крайно отрицателно. В

българската идиоматика е отделено много място на циганите, представени с характерните си недостатъци като мързел, лъжливост, нечистоплътност, крадливост, глупост. Такива са сравненията *наконтил се като тъкмен циганин, гледам се като сгоден циганин, гол и бос като циганин, лъже като <дърт, брадат> циганин, лъже като девет цигани*.

Отрицателно маркирано е и отношението към еврейската диаспора в българската езикова картина на света. Етнонимите *евреин* и в още по-голяма степен *чифут*, *чифутин* (с турски произход) са носители на пейоративна конотация. Различията между българи и евреи на езикова и етнорелигиозна основа са дали живот на устойчиви сравнения като *бяга като евреин/чифутин от кръста, като чифутска авра/хавра; събрали се като чифути в хавра; размърморили се като евреи в хавра*.

Сравненията *като в чифутска чаршия, разхвърляно като в чифутска чаршия, чисто като в чифутска чаршия* отразяват мнението на българите за евреите като нечистоплътни и неподредени хора.

Наложилният се образ на евреите като хора изключително пресметливи и сребролюбиви, посветили се на лихварството, е намерил израз в компаративните съчетания *въртя се като обран евреин, трепери му ръката като на чифутин*.

По отношение на славянските народи отрицателните оценки са по-пестеливи и се изразяват със сравненията *рови (лапа) като хърватин, повлякъл се като хърватин, ходи като хърватин, пиян като руски казак, нарязвам се като руски казак* (вж. по-подробно Кръстева 2015).

Сред балканските народи колективният образ на албанците като сприхави, войнствени, немилостиви е намерил израз под етнонима *арнаутин*, в сравненията *кисел като арнаутин и като арнаутска пушка е*.

Единственото българско устойчиво сравнение с европейски етноним, интерпретиран негативно, е *ходя като изпаднал германец*.

Във френската идиоматика, както и в българската, е намерило израз отношението към отрицателните характеристики на онези народи, с които французите имат преки контакти, белязани и от дългите борби за надмощие.

Неумението да се говори добре френски език се иронизира по отношение на англичани, испанци, баски в сравненията *parler français comme une dinde anglaise, comme une vache espagnole, comme un Basque espagnol*.

Порокът на пиянството се свързва с швейцарци и поляци в *ivre, soûl comme un Polonais; boire comme un Suisse, comme un Polonais*.

Неравноправното отношение към представителите на черната раса, свързано с епохата на робството, е породило устойчивите сравнения *travailler comme un nègre, comme un noir; traiter comme un nègre*.

6. Заключение

Концептуалният анализ на опозицията свое–чуждо и нейните реализации в устойчивите сравнения в българския и френския език позволяват да се направят следните изводи:

– Концепти **свое** и **чуждо** са многомерни културноментални образувания, които играят основополагаща роля във формирането на езиковата картина на света.

– Доминираща е интерпретация положително–отрицателно, като първият член на опозицията свое–чуждо се определя трайно като положителен, а вторият като отрицателен.

– Концептът **свое** се осмисля главно по отношение на човешкото тяло и неговото одяние.

– Концептът **чуждо** се реализира в най-голяма степен в сферата на между-етническите отношения.

– Характерно проявление на **чуждото** в българските устойчиви сравнения са роднинските отношения по сватовство, маркирани отрицателно.

– Повечето от употребите са свързани с битовата картина на света, в която се отразяват някои представи и модели на поведение, свързани с ежедневието на хората, с техните реакции в различни ситуации.

Бележки

¹ Работата е част от по-обширно съпоставително изследване, посветено на лингвистичните и лингвокултурологични аспекти на устойчивите сравнения, конструирани с компаратор *като/comme* в българския и френския език.

² Пенчева определя притежанието като първата форма на взаимоотношение (Пенчева 1998: 65).

Библиография

- Гачев, Г. *Национальные образы мира*. Москва: Прогресс, 1995.
- Димитрова, Ст. *Прагматика на текста*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2001.
- Димитрова, Г. *Тезаурусно моделиране на лингвокултурологичната терминология*. Варна: Liternet, 2008.
- Калдиева-Захариева, Ст. *Българска фразеология* (т. 2 на *Българска лексикология и фразеология*). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013.
- Кръстева, Ж. „Към представата за другия, отразена в българската и френската фразеология“. – В: *Дванадесета конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015, с. 226–235.
- Легурска, П. „Бинарната опозиция свой–чужд в българската култура (рецензия)“ – Списание на БАН, 2012, 6, с. 54–58.

- Маслова, В.А. *Лингвокултурология*. Москва: Академия, 2004.
- Маслова, В.А. *Введение в когнитивную лингвистику*. Москва: Флинта, 2006.
- Мезенин, С.М. „Образность как лингвистическая категория“ – Вопросы языкознания №6, 1983, 48–57 с.
- Мичева, В. *Картината на света в езика на новобългарските дамаскини*. София: Дио-Мира, 2015.
- Пенчева, М. *Човекът в езика. Езикът в човека*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1998.
- Пернишка, Ем. „Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика“ – В: *Българска лексикология* (т. 1 на *Българска лексикология и фразеология*). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013.
- Попова, Юл. „Своите, чуждите и другите от интеркултурна перспектива“ – Реторика и комуникации, бр.21, януари 2016, <http://rhetoric.bg>, 05.06.2017 г.
- Телия, В.Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1996.

Източници

- Нов фразеологичен речник на българския език, Анкова-Ничева, Кети. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Речник на устойчивите сравнения в българския език. Кювлиева-Мишайкова, Весела. София: Издателство на БАН, 1986 (приложение към монографията *Устойчиви сравнения в българския език*).
- Фразеологичен речник на българския език, Ничева, Кети, Сийка Спасова-Михайлова, Кристалина Чолакова. Т. I – II. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1974–1975.
- Dictionnaire des expressions et des locutions figurées, Rey, Alain, Sophie Chantereau. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1995.
- Dictionnaire phraséologique français-bulgare, Николов, Божил, Ани Бойчева, Хачик Хачикян. София: Труд&Прозорец, 2003.
- Les comparaisons du français, Cazelles Nicolas. Paris : Belin, 1996.

Гл. ас. д-р Жана Кръстева

Катедра „Романистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ jeanna_kristeva@hotmail.com

Assist. Prof. Zhana Krasteva, PhD

Department of Romance Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ jeanna_kristeva@hotmail.com

Генеративно представяне на строежа на съществителните имена в съвременния български книжовен език

Мери Лакова

Институт за български език – БАН (България)

Meri Lakova. GENERATIVE PRESENTATION OF THE STRUCTURE OF NOUNS IN CONTEMPORARY BULGARIAN

Abstract. The aim of the article on the base of the syntactic structure of the sentence is to verify if it possible to construct the graf of the structure of the words – nouns. The structure of the morphological graf includes the inflections, the suffixes, the roots and the prefixes.

Keywords: syntactic graph, morphological graph, inflections, suffixes, roots, prefixes.

Мери Лакова. ГЕНЕРАТИВНО ПРЕДСТАВЯНЕ НА СТРОЕЖА НА СЪЩЕСТВИТЕЛНИТЕ ИМЕНА В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК

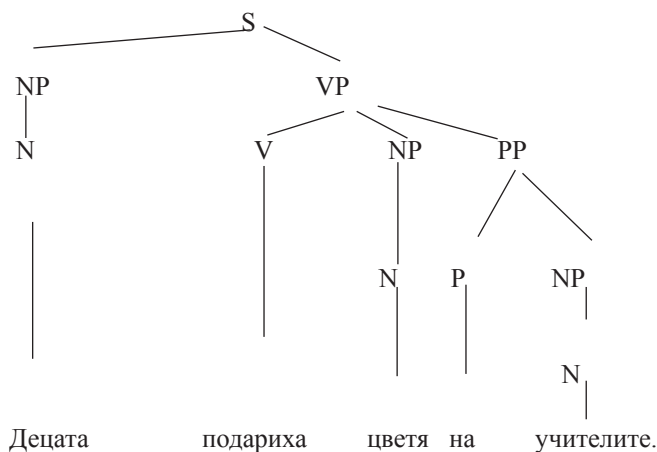
Резюме. Целта на статията, която е базирана на синтактичната структура на изречението, е да провери дали е възможно да се образува *графът* от структурата на думата – съществителните имена. Структурата на морфологичния граф включва флексии, суфикси, корени, префикси.

Ключови думи: синтактичен граф, морфологичен граф, флексии, суфикси, корени, префикси.

Авторът, който е създавал генеративно-трансформационната граматика (синтаксис), е американският учен Н. Чомски (1957, 1965, 1984). Негови последователи има в редица страни. В България съществуват генеративно-трансформационни граматики (синтаксис), написани от Й. Пенчев (1984, 1993, 1998), П. Бъркалова (1997), П. Бъркалова и Св. Коева (1999), М. Лакова (2002, 2012) и др. Според нас интересно е да се провери дали принципът на генеративизма е приложим и към морфологията на съвременния български книжовен език. Наблюденията показаха, че въз основа на синтактичното дърво при изреченията е възможно да се създаде генеративен модел на словоизменението при изменяемите части на речта (вж. М. Лакова, Генеративно представяне на словоизменението в съвременния български книжовен език, 2016).

Тук целта е да се направи опит 1) да се провери дали е възможно генеративно построяване на строежа на думите – съществителни, 2) да се определи кои и колко структурни схеми описват целия клас съществителни имена.

Нека най-напред представим генеративно дърво на произволно взето българско изречение, например на изречението *Децата подариха цветя на учителите*. Структурата (синтактичното дърво) на това изречение има следния вид:

Символът S означава `изречение`, NP означава `именна фраза`, N означава `съществително име`, PP означава `предложно -именна фраза`, а p означава `предлог`.

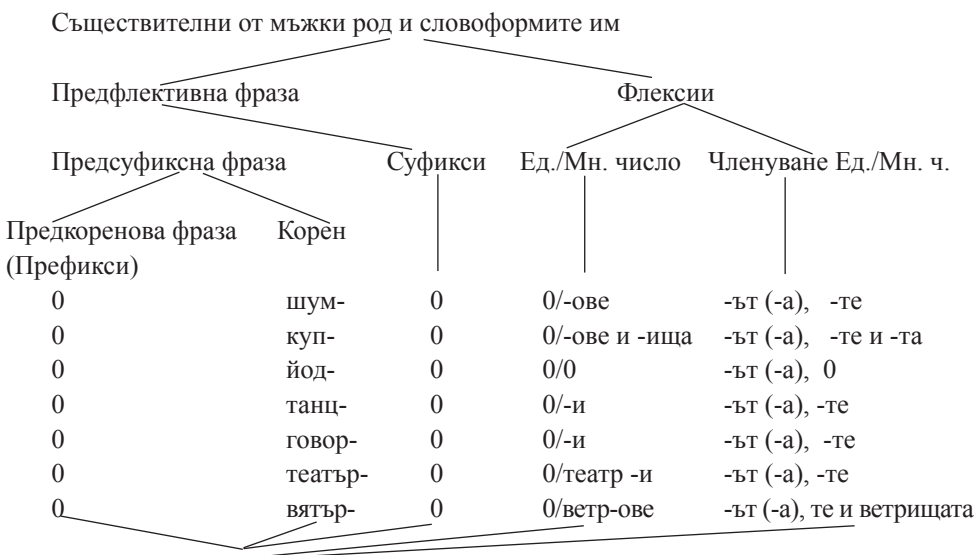
В българския език словоредът е относително свободен (разбира се, има и ограничения). Това позволява да бъдат представени и словоредни трансформи (преобразувания), например: *Цветя бяха подарени на учителите от децата*, *На учителите бяха подарени цветя от децата* и др.

За разлика от изреченията при думите не е възможно разместване на съставките: представките винаги стоят пред корена на думата, наставките винаги следват корена, а флексиите (окончанията) винаги следват наставките.

Анализът показва, че най-високо в дървото може да стои символът `Строеж на думата и словоформите ѝ`, след този символ вдясно може да се постави дъга, която води към флексите на думата съществително, а вляво може да се постави дъга, която води към т.нар. от нас `предфлексивна фраза`. От символа предфлексивна фраза надясно се разполага дъга, водеща към т.нар. от нас `суфиксна фраза`, а наляво води дъга към `предсуфиксната фраза`. От предсуфиксната фраза надясно се разполага `кореновата фраза`, а наляво дъгата води към `префиксната фраза`. Най-долу се разполага морфемният и словният показател. Трябва да се посочи, че анализът на думата винаги започва от финала на думата (от флексите) и върви последователно към началото на думата (евентуалните представки). Запазваме термина „фраза“ за единство с термините от синтаксиса.

Всички анализирани примери по-долу са съобразени с ГСБКЕ. Т.П. Морфология (1983, с. 47–94). Да представим последователно основните генеративни схеми на съществителните в българския език.

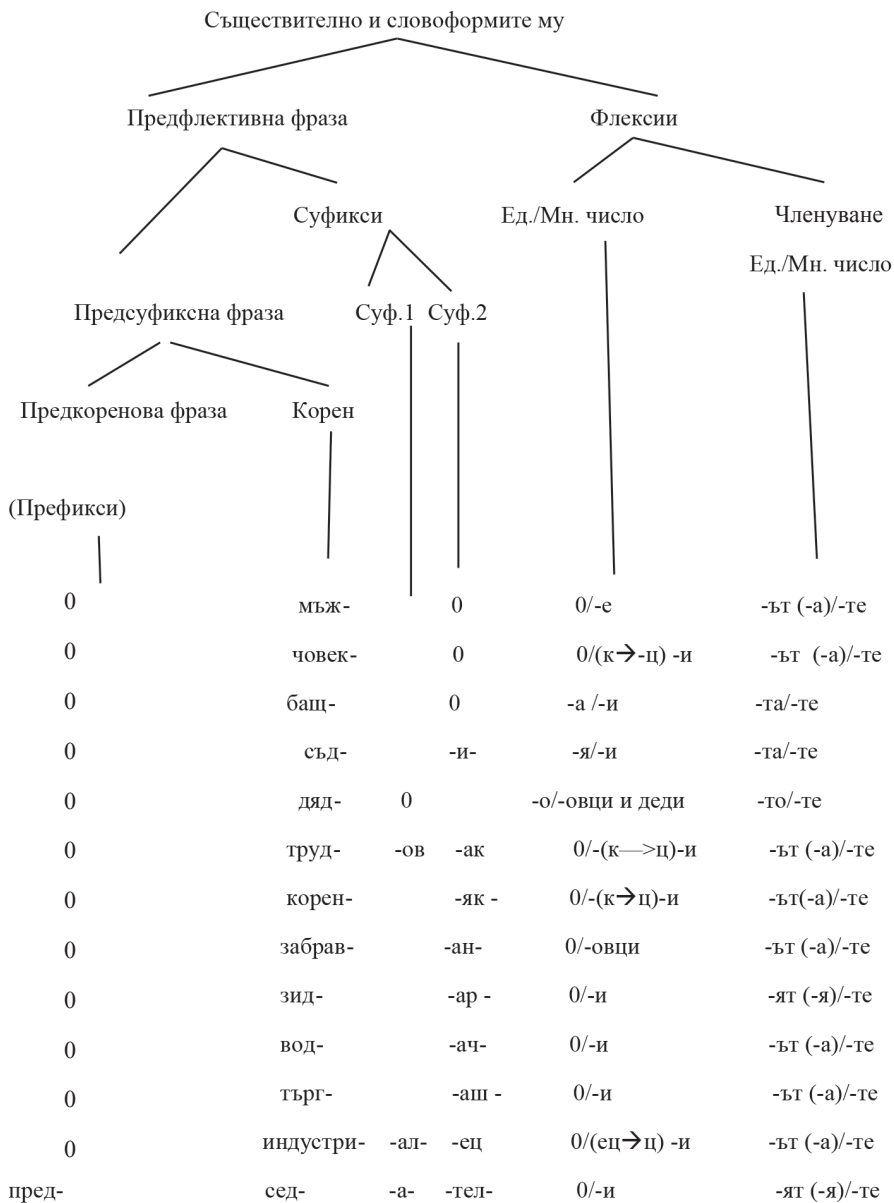
Нека най-напред построим структурната схема на едносричните и многосричните съществителни нарицателни от мъжки род за предмети, които не съдържат представка и наставка. Схемата има следния вид:

шум, шумът, шума, шумове, шумовете; куп, купът, купа, купове и купища, куповете и купищата; йод, йодът, йода; танц, танцът, танца, танци, танците; говор, говорът, говора, говори, говорите; театър, театърът, театъра, театри, театрите; вятър, вятърът, вятъра, ветрове, ветровете и ветрища, ветрищата

В схемата със знака 0 е посочено, че липсва съответна морфема. Посочените едносрични и многосрични съществителни представляват модели за множество думи с такава морфологична структура.

Следващата схема, която трябва да бъде построена, е схемата на нарицателните и собствените съществителни имена от мъжки род за лица, включително тези, които съдържат представка и наставка.

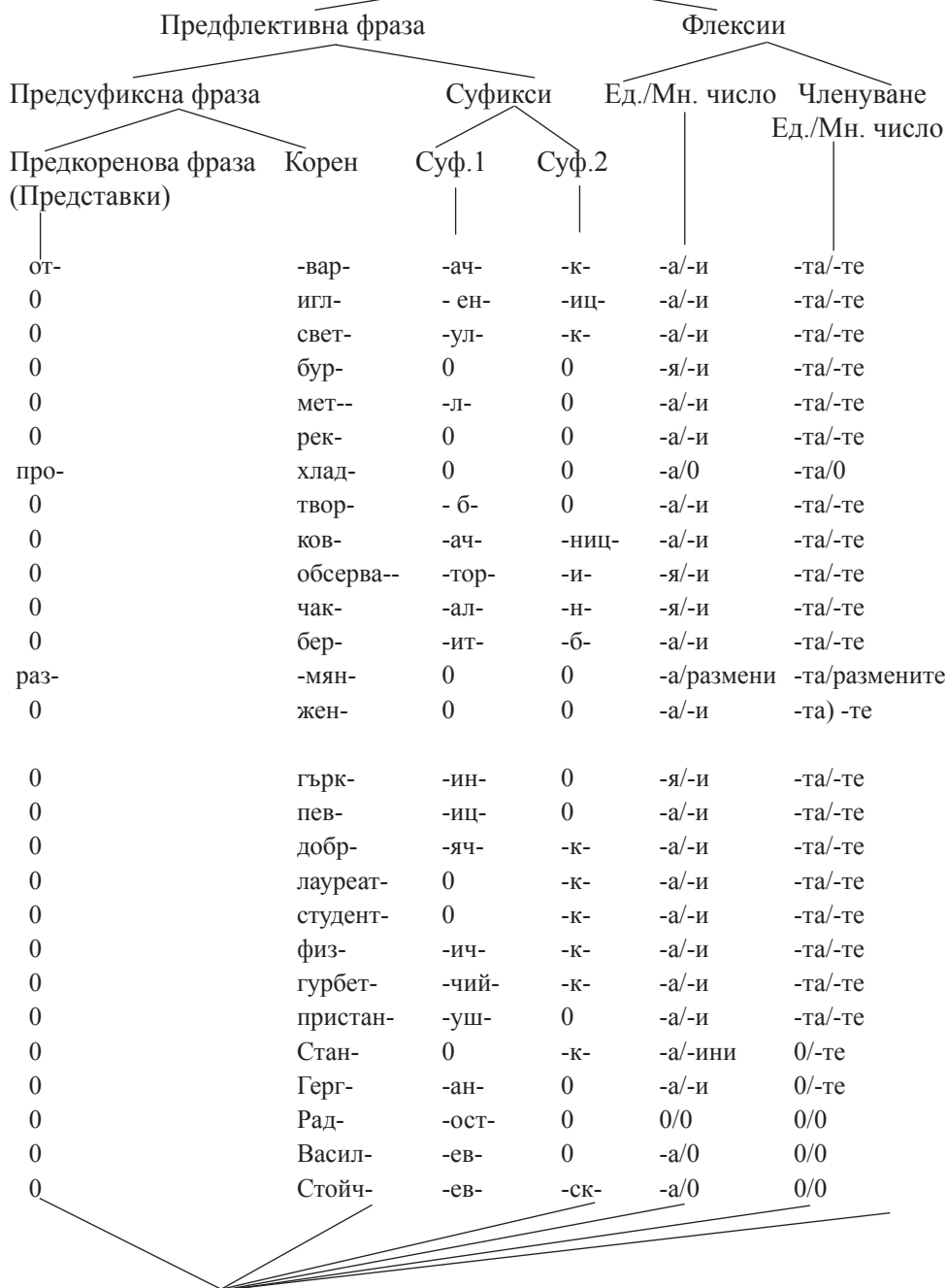
за-	мест-	-ник-	0/(к→ц) -и	-ът (а)/-те	
раз-	-по-	ред-	-и- - тел-	0/-и	-ят(-я)/-те
0	Злат-	-ан	0	0/-овци	0 /-те
0	Драг-	-ой	0	0/-евци	0/-те
0	Стоян-	-ч-	0	-о-/-вци	0/-те
0	Стан-	-ев	0	0/0	0/0
0	Стан-	-ев	0	0/-и (семејство)	0/-те
0	Байл-	-ов-	-ск-	-и/0 (и семејство)	0/-те
0	Цон-	-ин-		0/-и-	0/-те

мъж, мъже, мъжът, мъжа, мъжете; човек, човеци, човекът, човека, човеците; баща, бащата, бащи, бащите; съдия, съдии, съдията, съдиите; дядо, дядовци и деди, дядото, дядовците и дедите; трудовак, трудоваци, трудовакът, трудовациите; кореняк, кореняци, коренякът, кореняка, кореняците; забраван, забравановци, забраванът, забравана, забравановци, забравановците; зидар, зидари, зидарят, зидаря, зидарите; водач, водачът, водача, водачът, водачите; търгаш, търгашът, търгаша, търгаша, търгашите; индустриалец, индустриалецът, индустриалеца, индустриалци, индустриалците; председател, председателят, председателя, председатели, председателите; заместник, заместникът, заместници, заместниците; разпоредител, разпоредителят, разпоредители, разпоредителите; Златан, Златановци, Златановците; Драгой, Драгоевци, Драгоевците; Стоянчо (умалително), Стоянчовци, Стоянчовците; Станев, Станеви, Станевите; Байловски; Байловските; Цонин, Цонините

В схемата са посочени и морфонологичните промени: промяна на *-к* в *-ц* при формите за множествено число (*човек à човеци*), както и изпадането на *-е-* от наставката *-ец* – при формите за множествено число (*индустриалец à индустриалци*). Посочено е, че в българския език някои съществителни имат повече от една представка (*раз-по-редител*). При собствените имена е посочено, че в книжовния език няма членни форми за единствено число, но в множествено число формите могат да се членуват.

Нека сега представим съществителните нарицателни за предмети и за лица от женски род, включително и фамилни имена. Схемата има следния вид:

Съществителни от женски род и словоформите им

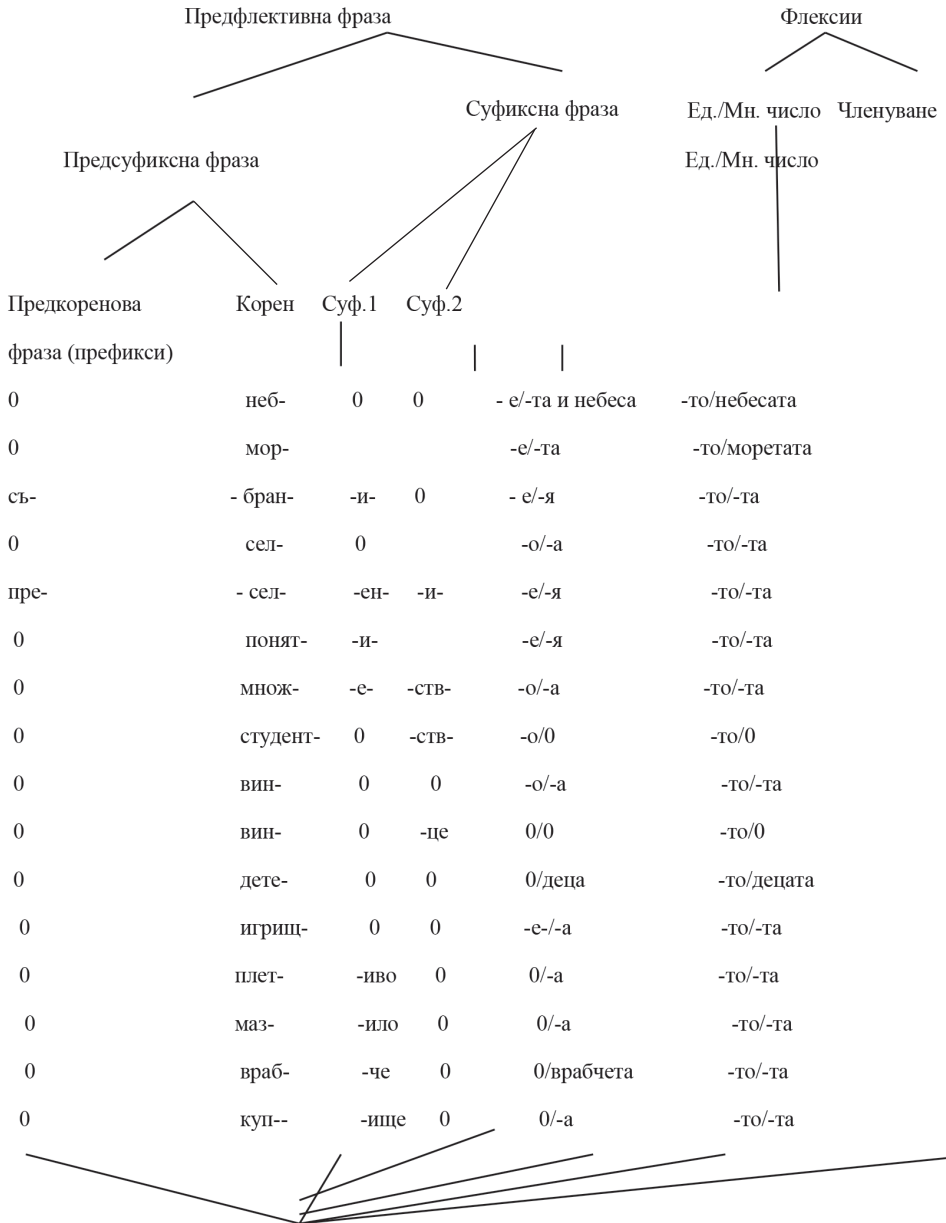

река, реката, реки, реките;
отварачка, отварачката, отварачки, отварачките;
игленица, игленици, игленицата, иглениците;
светулка, светулката, светулки, светулките;
буря, бурята, бури, бурите;
метла, метлата, метли, метлите;
прохлада, прохладата;
творба, творбата, творби, творбите;
ковачница, ковачницата, ковачници, ковачниците,
обсерватория, обсерватории, обсерваторията, обсерваториите;
чакалня, чакални, чакалнята, чакалните;
беритба, беритбата, беритби, беритбите;
размяна, размени, размяната, размените;
жена, жената, жени, жените;
гъркиня, гъркинята, гъркини, гъркините;
певица, певицата, певици, певиците;
добрячка, добрячката, добрячки, добрячките;
лауреатка, лауреатката, лауреатки, лауреатките;
студентка, студентката, студентки, студентките;
физичка, физичката, физички, физичките;
гурбетчийка, гурбетчийката, гурбетчийки, гурбетчийките;
пристануша, пристанушата, пристануши, пристанушите;
Станка, Станки, Станките и Станкините;
Гергана, Гергани, Герганите;
Радост; Василева, Стойчевска.

В схемата е посочено, че личните собствени имена на жени, завършващи на съгласна, не се членуват. В тази схема са представени съществителни за конкретни и абстрактни предмети, за природни състояния и за лица жени.

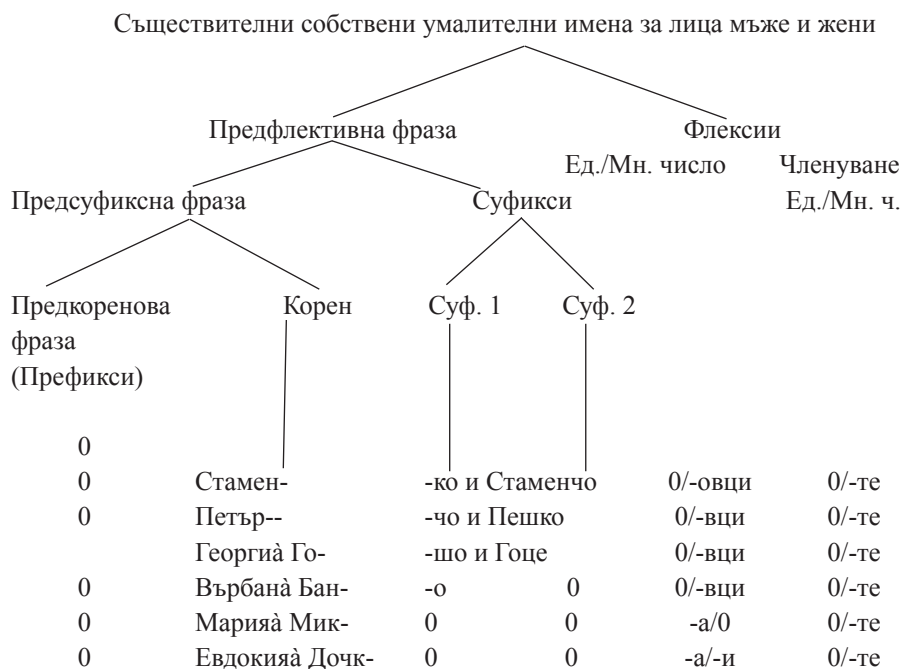
Следващата задача е да се построи графът на съществителните имена за среден род за предмети и лица. Схемата има следния вид:

Съществителни имена от среден род за предмети и лица

небе, небето, небеса, небесата; море, морето, морета и моря, моретата; събрание, събрания, събранието, събранията; село, села, селото, селата; преселение, преселението, преселения, преселенията; понятие, понятия, понятието, понятията; множество, множества, множеството, множествата; студентство, студентството; вино, вина, виното, вината; винце, винцето; дете, детето, деца, децата; игрище, игрището, игрища, игрищата; плетиво, плетивото, плетива, плетивата; мазило, мазилото, мазила, мазилата, врабче, врабчето, врабчета, врабчетата; купище, купището, купища, купищата

Да построим и схемата за умалително-гальовните съществителни собствени имена за лица мъже и жени. Схемата има следния вид:

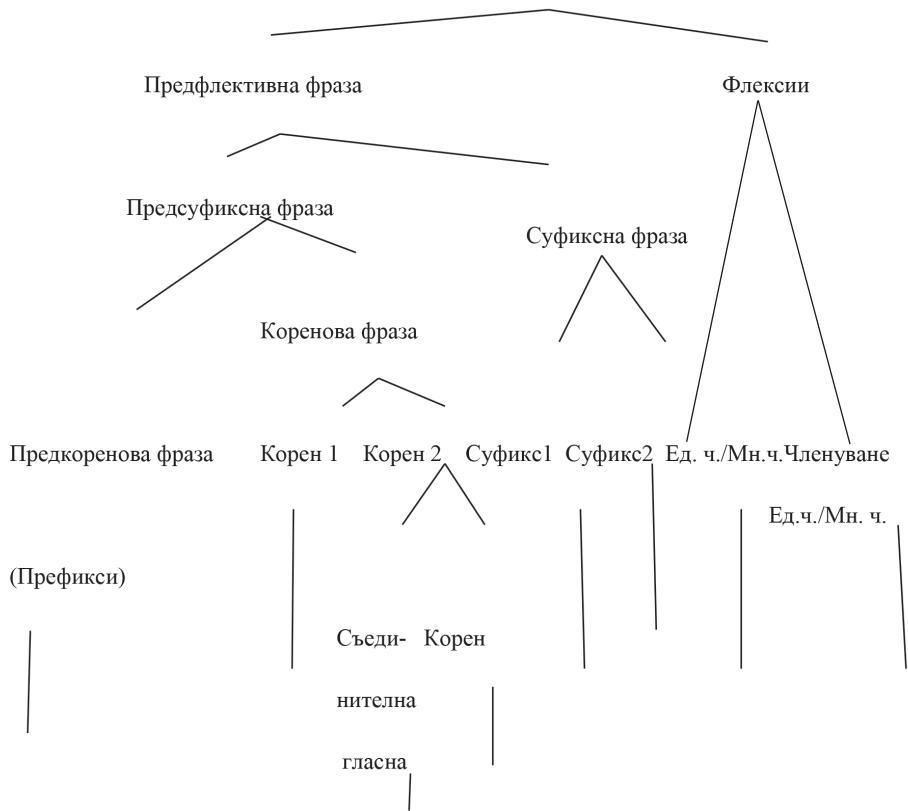
Стаменко, Стаменчо, Стаменковци, Стаменчовци, Стаменковците, Стаменчовците; Петърчо и Пешко, Петърчовци и Пешковци, Пешковците; Гошо и Гоце, Гошовци, Гошовците; Върбан à Бано; Бановци, Бановците; Мария à Мика; Миките (разг.); Евдокия à Дочка

В схемата са посочени и основните имена, от които се произвеждат умалително-гальовните варианти. За повече информация относно умалително-гальовните имена за лица вж. ГСБКЕ.Т.П. Морфология (1983, с.7173).

Следваща задача е да се построи схемата на сложните съществителни имена. Сложните съществителни имена съдържат два, рядко повече от два корена, със съединителна гласна *-o-* или *-e-* между съставките или чрез прилагане без съединителна гласна. В последния случай между двете (или повече) съставки на думата се поставя съединителна чертица (дефис). Например съществителното *мореплаване* съдържа съставките *море-*, където финалното *-e-* функционира и като свързваща гласна, и *плаване*. Съществителното *хоро-водец* съдържа съставката *хор-* от *хоро*, съединителната гласна *-o-*, съставката *-вод-* от *вода* и наставката *-ец*. Значението на думата е 'лице, което води хорото'. Сложното съществително *гроздоберачка* се състои от съществителното *берачка* и препозитивно намиращ се корен *грозд-* от съществителното *грозде*. Сложното съществително *петдесетгодишнина* е образувано от числителното бройно *петдесет* и съществителното *годишнина*, без съединителна гласна. *Кърпи-кожух* е образувано от повелителната форма *кърпи* на глагола *кърпя* и съществителното *кожух*. Цялото название е фразеологично и означава 'есенно мораво цвете, подобно на минзухар, *Colchicum autumnale*, есенен минзухар' (Български тълковен речник, III изд., С., 1973). *Кандидат-студент* е образувано от съществителните *кандидат* и *студент* без съединителна гласна, като първата съставка е подчинена на втората; свързването е без съединителна гласна, с дефис. С три корена и две съединителни гласни *-o-* и чертици е образувано съществителното *серо-варо-бетон*. Флексиите навсякъде се поставят след последната съставка от сложната дума.

Нека представим схемата на сложните съществителни, съдържащи по две съставки, със или без съединителна гласна:

Сложни съществителни, съдържащи две съставки със съединителна гласна или без съединителна гласна

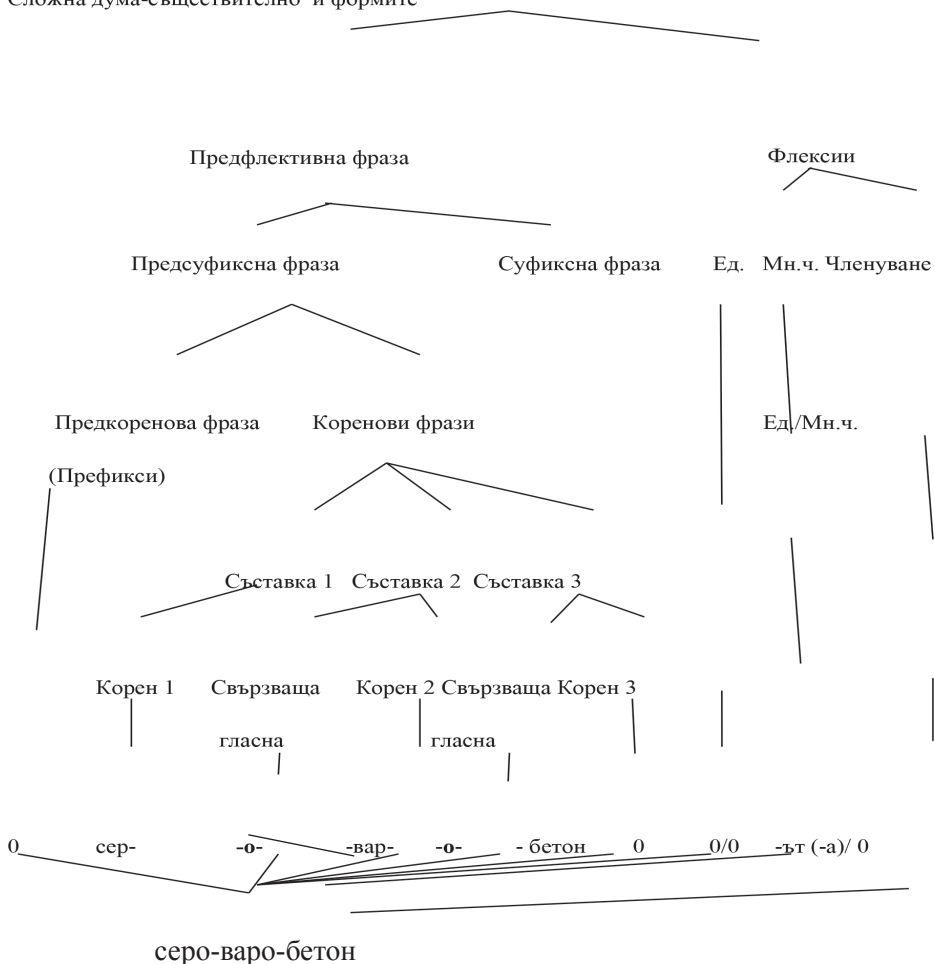
0	зем-	-е-	-дел-	-и-	0	-е/-я	-то/-та
	хор-	-о-	-вод-	-ец	0	0/(ец→ц)-и	-ът(-а) -те
0	петдесет-		годишнин-	0	0	-а/-и	-та/-те
0	кандидат-	0	студент-	0	0	0/-и	-ът (-а)/-те
0	грозд-	-о-	бер-	- ач-	-к-	-а/-и	-та/-те
0	груп-	-о-	вод-	0	0	0 /-и	-ът (-а)/-те
0	кърп-и-	0	кож-	-ух	0	0/(х→с)-и	-ът (-а)/-те

земеделие, земеделия (рядко), земеделието, земеделията; мореплаване, мореплавания, мореплаването, мореплаванията; хороводец, хороводци, хороводецът, хороводеца, хороводците; петдесетгодишнина, петдесетгодишнини, петдесетгодишнината, петдесетгодишнините; кандидат-студент, кандидат-студенти, кандидат-студентът, кандидат-студента, кандидат-студентите; гроздоберачка, гроздоберачки, гроздоберачката, гроздоберачките; груповод, груповоди, груповодът, груповода, груповодите; кърпи-кожух, кърпи-кожуси, кърпи-кожухът, кърпи-кожуха, кърпи-кожусите

В схемата са посочени морфонологичните изменения при образуване на форма за множествено число (*кожух -- > кожуси*). Със знака нула (0) са отбелязани липсите на съответна морфема.

Нека представим и генеративната схема при съществителни, съдържащи три съставки:

Сложна дума-съществително и формите

От приведените примери се вижда, че представянето на строежа на думите – съществителни имена във вид на генеративен граф, е напълно възможно. По подобен начин е възможно да се представят структурите и на други части на речта в българския език. Генеративен модел на строежа на думата може да се построи и за думи от други езици.

Библиография

- Български тълковен речник, София, 1973.
Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив, 1997.
Бъркалова, П. и Св. Коева *12 x 8 практически задачи по синтаксис*. Пловдив, 1999.
ГСБКЕ. Т. II. Морфология (1983). Граматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология, София, 1983.
Лакова, М. *Принципът на конструктивизма в граматичната семантика на българското просто изречение*, София, 2002.
Лакова, М. *Структури в българското изречение*. Велико Търново, 2012.
Лакова, М. *Генеративно представяне на словоизменението в съвременния български книжовен език*. Велико Търново, 2016.
Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. София, 1984.
Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*. Пловдив, 1993.
Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. Пловдив, 1998.
Chomsky, N. *Syntactic Structures*. The Hague, Mouton, 1957.
Chomsky, N. *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT, 1965.
Chomsky, N. *Lectures on Government and Binding*. FORIS Publications, Dordrecht, 1984.

Мери Лакова

Институт за български език – БАН
Адрес: София, бул. Шипченски проход 52, бл. 17
✉ Meri_Lakova@abv.bg

Meri Lakova

Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
Address: Shipchenski prohod Blvd 52, bl. 17, Sofia
✉ Meri_Lakova@abv.bg

Evoking Discourse Worlds in Political Speeches: A Study of Audience-Addressing Expressions

Нели Тинчева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Neli Tincheva. EVOKING DISCOURSE WORLDS IN POLITICAL SPEECHES: A STUDY OF AUDIENCE-ADDRESSING EXPRESSIONS

Abstract. The main point of departure for the present paper is de Beaugrande and Dressler's claim that every text evokes the creation of a textual world which is constructed mentally and signaled linguistically. The paper synchronizes that conviction with Werth's claim of the existence of another type of 'world' – 'discourse world'. In tackling the issue of how the two types of worlds (co-)exist, the paper relies theoretically on the cognitive principle of profiling.

The investigation presented here focuses on one specific kind of linguistic evidence of the operation of text and discourse worlds – on audience addresses used in political speeches. The paper reports and discusses the results from a study involving 20 respondents. The study verifies the hypothesis of a heightened communicative effect through evoking discourse worlds through direct audience addresses.

Keywords: text world, discourse world, political speech, audience-addressing expression.

Нели Тинчева. ПОРАЖДАНЕ НА ДИСКУРСИВНИ СВЕТОВЕ ОТ ПОЛИТИЧЕСКИТЕ РЕЧИ: ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИЗРАЗИ, НАСОЧЕНИ КЪМ СЛУШАТЕЛИТЕ (ПУБЛИКОНАСОЧЕНИ ИЗРАЗИ)

Резюме. Главна отправна точка на настоящия доклад е твърдението на Дьо Боград и Дреслер, че всеки текст поражда създаването на един текстуален свят, който се конструира умствено и се предава лингвистично. Докладът съгласува това убеждение с твърдението на Уърт за съществуването на един друг вид „свят“ – „дискурсивен свят“. За да обясни как двата вида свят съществуват (съвместно), докладът се осланя теоретично на когнитивния принцип на профилирането.

Настоящото изследване се фокусира върху един специфичен вид лингвистична хипотеза за взаимодействието между текстови свят и дискурсивен свят – базирано на политическите речи и обръщенията, адресирани към публиката. Докладът представя и обсъжда резултатите от изследването, което включва 20 участници. Изследването потвърждава хипотезата за засилен комуникативен ефект, който се наблюдава от пораждането на дискурсивни светове чрез директни обръщения към публиката.

Ключови думи: текстов свят, дискурсивен свят, политически речи, публиконасочени изрази.

I. Introduction

The linguistic notion of text worlds has been inspiring fruitful research ever since de Beaugrande and Dressler published their seminal *Introduction to text linguistics* in 1980. A text world, to de Beaugrande and Dressler, associates with textual coherence and emerges from cognitive processes of constructing and organizing mental structures into a whole-text-relating mental network. Almost 20 years after de Beaugrande and Dressler's approach gained prominence, the notion of text worlds loomed significant in another researcher's articles – those of Paul Werth, which, four years after Werth's passing, were edited and published in a single volume by Mick Short (1999, *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*). However, not only does Werth employ the notion of 'text world' (henceforth TW), but he also develops it alongside what he proposes to be 'discourse world' (henceforth DW).

The present paper maintains Werth's view that there exist two distinguishable types of worlds – TWs and DWs. The paper focuses on the less researched type – the one of DWs. It aims to clarify if evoking the construction of a DW in a text can bring about and, consequently, be employed for greater communicative effect. To achieve that, the paper reports on a study providing perceptual evidence from real language users. The investigation focuses on a genre generally accepted as one of considerable communicative and manipulative potential (see e.g. Gamson 2002; Schaffner 1996; Wodak and Koller 2008) – the one of political speeches.

As will be argued later, the present paper, following de Beaugrande and Dressler (*ibid.*), approaches cognitive DW creation as having the potential to be signalled linguistically through a number of linguistic structures) devices. Out of the available set of such linguistic units, the study reported here targets one particular type which is highly specific to the genre of political speeches, namely audience addresses. The phrase 'audience address' is used here to avoid ambiguity with the term 'address', which, in political discourse, can be used to refer to a whole speech (i.e. an 'address' is a political sub-genre in its own right). Thus, here 'audience address' will be used to indicate words and phrases used to speak directly to a political speech's audience or individual members of that audience.

The main research questions the present paper is directed at are:

- Is the communicative effect of a political speech enhanced by evoking DWs through the use of audience addresses in political speeches?
- Is the communicative effect of a political speech consciously dependent on the speaker's evoking a DW through the use of audience addresses?

Auxiliary research questions through which the investigation needs to pass to attain its main objectives are:

- How are audience addresses used in political speeches to evoke DWs?
- What types of audience addresses are used in political speeches to evoke DWs?

The general method adopted in the investigation is cognitive as it coheres well with de Beaugrande and Dressler's notion of text-related worlds (*Introduction to text linguistics*). The research method is experiment. The study is questionnaire-based and quantitative.

II. Theoretical background

It should be duly noted at the very outset of the discussion here that the two interpretations of the term 'text world' cited in the Introduction (i.e. de Beaugrande and Dressler's and Werth's) differ considerably. As defined by Werth, a TW is a deictic space delimited through the operation of spatio-temporal parameters (*ibid.* 95). To de Beaugrande and Dressler, spatio-temporal TW characterization is far from obligatory, and, again in contrast to Werth's understanding, their TWs do not relate to classical logician's views of worldbuilding and world existence. De Beaugrande and Dressler's interpretation also coincides with Lakoff and Johnson's embodied realism principles (*Philosophy in the flesh*), which the present study also upholds. Thus, the present investigation adheres closely to de Beaugrande and Dressler's interpretation due to its being unrelated and free from considerations of truth-objectivist requirements (for a full discussion of the differences in the approaches, see Tincheva, *Text Structure: A Window into Discourse, Context and Mind*).

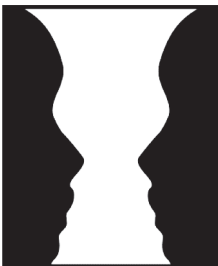
As far as postulating DWs is concerned, Werth sees a DW as 'the situational context surrounding the speech event itself'; while, in his view, a TW contains people and objects as 'characters', a DW contains 'participants' (i.e. speaker and hearer) (Werth 83). Importantly, as Werth demonstrates in his research, it is possible for a DW and its corresponding TW to coincide when participants in a DW come to be constructed as characters in its corresponding TW (*ibid.* 86). In such cases, Werth argues, the two types of worlds overlap to a considerable degree, although a complete overlap between them is not obligatory.

Overall, the general world-building perspective adopted here tries and reconciles (major aspects of) the two major approaches discussed so far. On the one hand, it upholds de Beaugrande and Dressler's world-building, mental-structure-deriving and highly procedural approach. Crucially, the present investigation also sees the role of the linguistic items used the way de Beaugrande and Dressler do – as communicative signals indicating world-building cognitive procedures. Nevertheless, the present study simultaneously draws heavily on Werth's notion of DWs, which is absent from de Beaugrande and Dressler's theoretical framework. Simply put, in terms of cognition-related principles of mental processes of world-building, the present investigation adopts de Beaugrande and Dressler's broader and unrestricted framework; in terms of whether and how the already-built worlds co-exist, the present investigation stays close to Werth's ideas.

A point which requires a mention in even a brief theoretical overview as this one is the presence of more modern-day research on TWs than Werth's. Text World

Theory, which emerged in the works of Emmott (1997) and, most notably, Gavins (2007) follows closely Werth's premises and does so with a view of distancing itself from earlier narrative investigations. Gavins, especially, not only puts forward the name of the approach but also attempts a marriage between Werth's assumptions and Fauconnier and Turner's Mental Space Theory. The main intent behind Gavins endeavors, as defined by her, is injecting the resulting theoretical blend into literary narrative analyses (*Text World Theory: An Introduction*). That fact distances that approach from the investigation presented here. Moreover, for the past decade, under the title of Cognitive Poetics (e.g. Semino (1995); Hidalgo-Downing (2003), Giovanelli (2013)), Text World Theory has been gaining more and more ground, its major objectives pertaining to the realm of literary stylistics and fictional discourse analysis. The present study, however, by centering on political speeches, opts for strictly non-fictional texts.

A last theoretical point to note is that, as I have argued elsewhere (*Text Structure: A Window into Discourse, Context and Mind*), TWs and DWs may be postulated as functioning through the cognitive mechanisms of profiling and profile shifts. In most general and basic terms, the theoretical notion of profiling is taken to have emerged from psychological studies of visual perception (especially Rubin) and gestalt principles (Wertheimer (1938); Koffka (1935)) which analyze the relationship between a figure and its (back)ground. The basic premise there derives from the innate capacity of the human mind to not be able to process information flow in terms of infinite homogeneity. In other words, imposing hierarchical orders is perceived in this theory as practically indispensable with in any human thinking activity: some information bits need to be selected and brought into focus, while others need to be 'pushed' to the background. Thus, the ones that are 'pulled to the fore' will be unavoidably interpreted against, i.e. in relation to, the background other cognitive constructs provide for them. Importantly, profiling should not be viewed as a static phenomenon. It is a dynamic cognitive technique in that what serves as background at one moment could become profiled at the very next one, while the prominent figure at the previous moment can shift into background position. Rubin's vase (see the Figure below) is the textbook example of how figure and background can switch their positions and do that within less than a second:

With respect to the principle of profiling, and following de Beaugrande and Dressler, Lakoff and Johnson, and de Beaugrande, linguistic items and structures are seen here as signals as to which part(s) of the mental picture a participant in the communicative process is to pull) keep to the fore, and which part(s) to push back as ground (*ibid.* 130). A prototypical example would be the use of deictics such as *now* and *here* to signal the cognitive construction of the immediate communicative environment. Every time such linguistic signals are employed, the use triggers the profiling of a DW and the need to suppress the corresponding TW to the background. Any next linguistic item) construction, following the one that profiles the DW, could immediately reverse the figure-ground positions and lead to suppressing the DW to the background and profiling of the TW to the fore. The present study focuses exclusively on the use of audience addresses for such purposes. The rationale behind the choice of these specific linguistic expressions is their deictic potential in evoking the mental construction of the current communicative situation, i.e. evoking the construction and profiling of a DW. A second reason is their heightened significance in the use of the genre of political speeches specifically.

III. *A typology of audience addresses in political speeches*

This section aims to answer the auxiliary research questions formulated in the Introduction. One of its objectives is to demonstrate how audience addresses are actually used in political speeches to evoke DWs. Another objective is to try and provide a classification of audience addresses used in political speeches and thus facilitate the contextualization of the data presented in the next section, where the main objectives are tackled.

The examples provided here are extracted from a corpus of political speeches which includes 50 speeches delivered publicly by British and American politicians (among them Thatcher, Chamberlain, Raegan, Clinton, Nixon, Churchill, Carter). The speeches were delivered over the span of the last 70 years. They cover a wide range of topics, types of audience and differences in political orientation. The process of sample selection has happened on a random basis to achieve unbiased results.

The present section also aims to build on the results from a prior analysis I conducted on the overall text structure of a sub-corpus of the speeches (*Political Speeches: A Cognitive Perspective on Text and Structure*). In that analysis, two major types of audience addresses are delineated: opening expressions and closing expressions. There, specific linguistic expressions suggesting direct deictic reference are seen as marking the beginning of a speech and) or its ending. That analysis also registers the presence of in-text expressions resembling opening and closing expressions in their deictic function. However, those in-text expressions are seen in that analysis only as demarcating internal text-structural segments.

To illustrate the point here, let me provide examples of opening expressions from the present corpus. Such representative cases would be:

Sample 1:

'Good evening.

Just moments ago, I spoke with George W. Bush and congratulated him on becoming the 43rd President of the United States, and I promised him that I wouldn't call him back this time.' (Al Gore, 2000 Presidential Concession Speech, delivered on Dec. 13th 2000)

and

Sample 2:

'Members of the Dail and Seanad,

after all the long and torn history of our two peoples, standing here as the first British prime minister ever to address the joint Houses of the Oireachtas, I feel profoundly both the history in this event, and I feel profoundly the enormity of the honour that you are bestowing upon me. From the bottom of my heart, go raibh mile maith agaibh'. (Tony Blair addressing the Irish Parliament, delivered on Nov. 26th 1998)

An example of closing expressions from the present corpus is:

Sample 3:

'And so, we leave with high hopes, in good spirit, and with deep humility, and with very much gratefulness in our hearts. I can only say to each and every one of you, we come from many faiths, we pray perhaps to different gods – but really the same God in a sense – but I want to say for each and every one of you, not only will we always remember you, not only will we always be grateful to you but always you will be in our hearts and you will be in our prayers.

'Thank you very much'. (President Nixon's Farewell address, delivered on August 8th 1974)

An example of in-text audience-addressing expressions from the present corpus is:

Sample 4:

'Now your role extends beyond the bounds of the Cold War world. The Gulf War was a vivid reminder that evil will always be with us and that dictators will not suddenly become an extinct species. There, your speedy and courageous action ensured that the enemy was defeated. Today, we face new threats and instabilities. Weapons of mass destruction are now available to regimes who have little respect for human life.

My friends, we in Britain are proud to be part of the great Anglo American Alliance – the greatest force for liberty the world has ever known. On this your 50th anniversary, let us learn the lessons from the past so that we may never fail the generations of the future. In the words of Goethe: *That which thy fathers bequeathed thee, earn it anew if thou wouldst possess it.'* (Lady Margaret Thatcher, delivered on the Celebration of the 50th Anniversary of the United States Air Force on April 22nd 1997)

As even the few examples here demonstrate, there can be argued to be (at least) two major lines of classifying audience addresses evoking the profiling of DWs. The first line of distinction can indeed be the text-structure-significant position of such linguistic expressions (as suggested in the earlier analysis cited above). In that respect, three major types can be postulated: opening expressions, in-text expressions, and closing expressions.

The second line along which audience addressing linguistic expressions in political speeches can be classified could be a line following their semantic distinctions and specifics. In that respect, three sub-categories of expressions are proposed here: 1) time-specifying performative expressions (e.g. *'Good afternoon'*, *'Good evening'*, *'Good morning'*), 2) expressions specifying audience members (e.g. *'My fellow American'*; *'President Truman'*), and 3) action-specifying performative expressions (e.g. *'Thank you'*; *'God bless us'*). The validity of proposing these three semantically-based categories in addition to the text-structure-based types finds its confirmation in the existence of varying frequencies with which each category is used. The analysis of the corpus registers not simply tendencies concerning frequencies of use of the types but also culture-specific preferences in the use. For instance, the first major type – the one of time-specifying items – proves to be preferred in an overall of 14% of the speeches in the corpus. That preference also turns out to be 7 times more pronounced in British political speeches (12% of the American speeches contain such expressions) than in American political speeches (which account for only 2%).

In a similar fashion, the second type – the one of audience-directed addresses – proves to be operative in 24% of the speeches in the corpus. In that, the American political speeches employing this kind of expressions account for 14% of the corpus, while the British political speeches – for 10%. However, a typology based on semantic distinctions could additionally demarcate two major sub-types within this type: (a) expressions specifying particular social roles (e.g. *'Mr. Speaker'*, *'Mr. President'*, *'Members of the Congress'*, etc.), and (b) general ones (e.g. *'Ladies and gentlemen'*). Mixed (gradable) types lying at different proximity from those two extremes are also possible to trace. Furthermore, the corpus reveals the existence of enumerations of audience-specifying expressions, the tendency being for those enumerations to be organized hierarchically in terms of 'higher' rungs of the social ladder to 'lower' ones (e.g. *'President Eisenhower, Vice President Nixon, reverend clergy, fellow citizens'*). Generally, in terms of discourse functions, such speech opening expressions can be argued to aim and establish a non-face-threatening relationship between speaker and audience, for social stereotyping and labelling purposes, or for both simultaneously (e.g. *'My fellow Americans'*). This last point especially proves significant for the respondent's answers obtained in the Study (as reported in the next section).

As far as the third major category – the one of performative expressions – is concerned, it proves to be employed in 28 % of the speeches. Cultural specifics also register here: 26% of the uses of *'Thank you'*, for example, are American, while only 2% of the *'Thank you's'* used come from the British speeches. 16% of the American speeches display a presence of *'God bless you'* and *'God bless America'*. In only 10 % of the British speeches were there similar performatives, the examples being *'God bless you all'* and *'May God be with us all'*.

As to the possible issue of why classify all three sub-types under the same cover heading of 'audience addresses', it must be acknowledged that, indeed, two of the three semantically-based types are not prototypically audience-indicating expressions. However, the cover term seems rather expedient as the time-indicating category can be argued to be elliptically used shorter versions of, for example, *'I wish you good afternoon'*, or *'I wish you good evening'*, while the performative expressions overtly contain direct pronominal audience references in themselves (e.g. *'Thank you'*; *'God bless us'*).

IV. The Study

Respondents

The Study presented here involves 20 respondents. The main goal in the process of respondent selection was to provide as varied and non-homogeneous a population as possible with a view to achieving valid, unbiased by social status results. The respondents were selected for inclusion in accordance with the parameters of education, gender, age and native language) culture, as follows:

- Out of the 20 respondents, 10 respondents are holders of higher education degrees and 10 respondents received no higher education. Out of those with higher education degrees, 5 hold PhD degrees and the other 5 – Master's degrees.
- Out of the 5 respondents with PhD degrees, there are 2 engineers, 2 economists, and 1 philologist. In terms of gender, 4 of the respondents in this group are male, and 1 – female. Their age range is 38 – 63.
- Out of the 5 respondents with Master's degrees, there are 2 engineers, 2 economists, and 1 philologist. In terms of gender, 2 of the respondents in this group are male, and 3 – female. Their age range is 26 – 51.
- Out of the 10 respondents without higher education, 5 are male and 5 – female. Their age range is 23 – 65.
- Out of the 20 respondents, 10 are native speakers of English. Out of them, 5 are British (1 with a PhD, 5 – with MA degrees, 4 – no higher education). The other 5 native speakers are American (2 with PhDs, 3 – with Master's degrees, 5 – no higher education). The non-native speakers represent various European nationalities and cultural backgrounds (2 – German, 2 – Bulgarian, 2 – Polish, 1 – Austrian, 1 – Greek, 1 – Croatian, 1 – Serbian).

The Questionnaire

All the questions in the questionnaire the respondents were asked to fill are targeted at establishing the communicative effect of audience addresses as linguistic signals evoking DWs in political speeches. To aim and achieve that objective, the questionnaire had to be designed so as to isolate these specific linguistic signals as best as possible from all other communicative-effect-relating parameters functioning in parallel. Thus, the respondents were offered only written text versions of the political speeches they had to evaluate: the aim was to exclude other parameters such as personal political preference, politician's accent, dress code preferences, body language, tone of voice, etc. For the same reason, the respondents were not provided with information concerning the title of the speech, the politician who delivered it, its author (if other than the politician), occasion, place and time of delivery, etc.

The Study was structured into 2 main stages in dependence on whether the respondents were sensitized as to the presence or absence of audience-addressing expressions. In Stage 1, the respondents were not informed of the term and notion, nor was their attention explicitly drawn to such expressions in the samples they were presented with. In Stage 2, the respondents were informed of the term and notion, and their attention was explicitly drawn to such expressions in the samples they were presented with.

In Stage 1, **Task 1** presented the respondents with two texts – one in which audience-addressing expressions are used, and one in which there are no such expressions (the first speech being Vaclav Havel's New Year address of 1990 and the second – Harold Macmillan's 'Wind of Change' speech of February, 3rd 1960). The respondents were asked to decide which of the two speeches they found more communicatively effective.

In Stage 1, **Task 2** the respondents were divided into two groups of 10 people each. Group membership selection happened with a view of the two groups being equally representative in terms of members' age, gender, education and native tongue) culture parameters. Task 2 presented the respondents with two alternative versions of the same speech. The first alternative was President Obama's actual weekly address delivered on August 13th, 2016, which contained audience addresses. The second alternative the respondents were presented with was the same speech with the audience addresses removed from it. Group 1 of the respondents were asked to read first the original text version and then to proceed to the altered version of the text. Group 2 were asked to first read the altered version and then proceed to the original one. Neither of the groups was informed as to which the actually delivered text version was. The aim in both this absence of information and in dividing the respondents into groups was to try and provide unbiased responses in terms of order of processing the two versions of the same text. In Task 2, as in Task 1, the respondents were asked to decide which one of the two texts they found more communicatively effective.

Stage 1, **Task 3** repeated the procedures from Task 2. This time the original version of the political speech the respondents were presented with was President Obama’s actual Farewell address delivered on January 14th 2017, which contained only a closing audience address. In the altered version of the original text, there were additionally introduced an opening expression and an in-text address (in both cases *My fellow Americans*). The choice of the specific linguistic structure was designed for it to match the closing expression actually used by President Obama in the original speech. The rest of the procedures in this task repeated the procedures in Task 2.

Stage 2 began with the respondents’ being informed of the term and notion of ‘audience addresses’ and of the fact that such addresses are the main object of analysis of the Study. **Task 4** requested for the respondents to return to the two political speeches employed for purposes of Task 1 and re-evaluate them. An additional open-ended question asked the respondents to also comment freely on their process of performing the re-evaluation. The purpose of conducting this task in this form associates with the second major objective of the present investigation (as formulated in the Introduction) – to test whether the communicative effect of a political speech on audience members is consciously dependent on the members’ noticing the speaker’s use of audience addresses.

Results and discussion

Table 1 offers the results from the performance of Task 1. It supplies data on numbers of respondents expressing a preference for either of the two speeches (i.e. evaluating either speech as communicatively more efficient). The table correlates respondents’ preferences and respondents’ educational status, age, gender and native language) culture.

		Speech 1	Speech 2
Education	Higher Education	7	3
	No higher education	5	5
Age	20 – 45 years	6	4
	46 – 70 years	6	4
Gender	Male	5	5
	Female	7	3
Native language) culture	Native	4	6
	Non-native	8	2

Table 1 Results from the completion of Task 1

The data in Table 1 do not confirm the presence of a pronounced preference for either speech as the more efficient one. Although there may be noticed a slight preference for Speech 1 correlated with higher educational status, the differences in the figures could not be interpreted as statistically significant. The only pronounced preference associates with cultural background differences. However, the

very parameter of cultural background could be safely argued to relate easily to the parameter of topic of the speech. Therefore, this tendency for preference along this specific parameter removes the data reported from the object of the present investigation as the investigation does not focus on topic choice and relevance but on the use of audience addresses exclusively. Overall, the results from the performance of Task 1 do not provide any evidence as to the presence of a greater communicative effect of the political speech which includes direct audience addresses.

Table 2 offers the results from the performance of Task 2. It provides data on numbers of respondents expressing a preference for either of the two versions of a speech. As has been described in the previous section, the respondents in Group 1 first read the version including audience addresses (i.e. Version 1) and Group 2 first read the version excluding them (Version 2). The table correlates respondents' preferences and membership in either of the two groups:

	Version 1	Version 2
Group 1	15	5
Group 2	7	13

Table 2 Results from the completion of Task 2

The data in Table 2 reveal the presence of a pronounced preference for the speech version which includes audience addresses. Moreover, the preference is evident in the responses of both groups of respondents which enhances the previous conclusion as it proves sequence of reading the two versions is not crucial to the evaluation of these two specific versions. Another factor supporting the conclusion is the fact that the minority of respondents who express preference for the version without audience addresses do not classify consistently in accordance with any of the social parameters listed above. In other words, there is no objective social factor correlating with choice of either version as a better one. Overall, the results from the performance of Task 2 provide evidence as to the presence of a greater communicative effect of the political speech which includes direct audience addresses.

To verify whether the conclusions from Task 2 could be interpreted as valid and not as resulting from the specifics of one particular political speech, Task 3 repeated the procedures there. For the same reason, a speech by the same politician (and author of the speech) was chosen for this task. Table 3 below offers the results from the performance of Task 3. It provides data on numbers of respondents expressing a preference for either of the two versions of the speech. As described in the previous section, the respondents in Group 1 first read the version including audience addresses (i.e. Version 1) and Group 2 first read the version excluding them (Version 2). The table correlates respondents' preferences and membership in either of the two groups:

	Version 1	Version 2
Group 1	16	4
Group 2	8	12

Table 3 Results from the completion of Task 3

The data in Table 3 confirm the presence of a pronounced preference for the speech version which includes audience addresses. The preference again is evident in the responses of both groups of respondents and proves sequence of reading the two versions is not crucial to the evaluation of the two versions. The minority of respondents who express preference for the version without audience addresses again do not classify consistently in accordance with any of the social parameters listed. The results from the performance of Task 3 also provide evidence as to the presence of a greater communicative effect of the political speech which includes direct audience addresses. They reinforce the results and conclusions from the completion of Task 2.

The last task required the respondents to return to the two original speeches in Task 1 and re-evaluate them from the perspective of the speeches' employment or dis-preference for the use of audience addresses. Table 4 below displays the results from the performance of this task. It supplies data on numbers of respondents expressing a preference for either of the two speeches as communicatively more efficient. The table correlates respondents' preferences and respondents' educational status, age, gender and native language) culture:

		Speech 1	Speech 2
Education	Higher Education	6	4
	No higher education	8	2
Age	20 – 45 years	9	1
	46 – 70 years	7	3
Gender	Male	8	2
	Female	7	3
Native language) culture	Native	6	4
	Non-native	8	2

Table 4 Results from the completion of Task 4

The data in Table 4 strongly suggest the presence of a pronounced preference for the speech containing audience addresses. The minority of respondents who express preference for the version without audience addresses do not classify consistently in accordance with the social parameters listed in the table. The only exception could be argued to be the parameter of education: in comparison to the figures in Table 1, the data in Table 4 show a detectable decrease in the numbers of higher-degree holders' preferring a speech specifically for reasons of it containing

audience addresses. The comments that were provided by the respondents in relation to this fact (as specified in the previous section, Task 4 offered an open-ended question as to each respondent's process of speech evaluation) described personal resistance against any labelling techniques (term as in Bolinger 1980). In other words, in the respondents' comments, there are descriptions of personal dislike for being stereotyped as a, for example, 'fellow citizen' or any other social-strata-bound category. Overall, the results from the performance of Task 4 reinforce the results and conclusions from the completion of the previous tasks.

As a general conclusion to all the data in the four tables, it can be argued that two parallel but divergent tendencies are observable in the perceptions and evaluations of the communicative effect of audience addresses as DW profiling devices in political speeches. The first one is a tendency for the use of audience addresses to be perceived as leading to greater communicative effect. At the same time, and seemingly incoherently with the first tendency, there is a tendency for text receivers not to notice distinctly (at least on first reading) the presence) absence of audience addresses.

A possible explanation of the first tendency could be found in the comments supplied by respondents in performing the last task in the study. Some respondents' comments state directly a modern-day speech should never start, or end, without audience addresses, and, if it did, the respondents could feel disrespected. Combined with the presence of respondents' resignation towards stereotyping and labelling techniques in the use of audience addresses, such opinions could be interpreted as voicing the existence of a narrowing gap in the present-day social-status difference) distance between political speakers and political audiences. Another suggestion pointing in that direction can also be extracted from the comments – the suggestion of respondents' preferring (what we classified in III. above as) time-indicating and performative audience addresses be used and not audience-indicating addresses. If there indeed is such a tendency in general preferences, and if indeed this tendency is characteristic of more modern-day speeches and not older ones, are issues which would have to remain for future investigations. What is of greatest consequence here, however, is the fact that evoking DWs (through audience addresses) proves to be perceived as a communicative technique leading to greater efficiency of a political speech. Generally, evoking DWs in political speeches tends to harmonize with audience members' requirements for being shown respect in the process of communication.

As far as the second major tendency is concerned, the one of respondents' not consciously registering the presence) absence of audience addresses, it could be argued that that is actually confirmation of the manipulative power of this kind of expressions. As conceptual metaphor theorists uphold, those things which are "most alive and most deeply entrenched, efficient, and powerful are those that are so automatic as to be unconscious and effortless" (*Philosophy in the flesh* 129). In

other words, this second tendency may not really run in contradiction to the first one. It may actually complement it by revealing the unconscious, and, thus, greater manipulative potential of evoking DWs in political speeches, especially by doing so through audience addresses.

V. Conclusion

The present paper sought to investigate the use of audience addresses in political speeches as linguistic structures evoking and requiring the profiling of DWs. It, first, tabled a classification of audience addresses in political speeches. The classification was suggested along two main axes: a text-structure-based line of distinction and a semantic one.

Second, the paper presented the results from a study on real users' perceptions of audience addresses as DW profiling expressions in political speeches. The results reveal (a) presence of the hypothesized greater communicative effect of such expressions, and (b) tendency for text receivers not to notice distinctly the presence) absence of audience addresses. The latter was argued to be indicative of the subconsciously operating manipulative potential of evoking DWs through audience addresses.

Clearly, focusing only on results obtained from a population of 20 respondents, the present investigation could not claim general validity of its results. Building on this basis needs to remain the target of future investigations. Future research on, for instance, which of the types of audience addresses are preferred by audiences, and if audience preferences are context-bound, topic-bound, or dependent on time variations, may also prove fruitful and revealing as to the operation of TWs and DWs.

Bibliography

- de Beaugrande, Robert, and Wolfgang Dressler. *Introduction to Text Linguistics*. Longman, 1981.
- Bolinger, Dwight. *Language – the loaded weapon: the use and abuse of language today*. Routledge, 1980.
- Emmott, Catherine. *Narrative Comprehension: A Discourse Perspective*. Oxford University Press, 1997.
- Fauconnier, Gilles, and Mark Turner. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books, 2002.
- Gamson, William. *Talking politics* (5th ed.). Cambridge University Press, 2002.
- Gavins, Joanna. *Text World Theory: An Introduction*. Edinburgh University Press, 2007.
- Giovanelli, Marcello. *Text World Theory and Keats' Poetry: The Cognitive Poetics of Desire, Dreams and Nightmares (Advances in Stylistics)*. Bloomsbury academic, 2013.
- Hidalgo-Downing, Laura. "Text world creation in advertising discourse." *CÍRCULO de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, vol. 13, 2003, pp. 23-44.
- Koffka, Kurt. *Principles of Gestalt Psychology*. Lund Humphries, 1935.

- Wodak, Ruth, and Veronika Koller, editors. *Handbook of Communication in the Public Sphere*. Mouton de Gruyter, 2008.
- Semino, Elena. "Schema theory and the analysis of text worlds in poetry." *Language and Literature*, vol. 4, no.2, 1995, pp. 79-108.
- Schaffner, Christina. "Political Speeches and Discourse Analysis." *Current Issues in Language and Society*, vol. 3, no. 3, 1996, pp. 201-204.
- Tincheva, Nelly. *Text Structure: A Window into Discourse, Context and Mind*. POLIS Publ., 2015.
- Tincheva, Nelly. *Political Speeches (A Cognitive Perspective on Text and Structure)*. Askoni, 2012.
- Werth, Paul. *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. Longman, 1999.
- Wertheimer, Max. "Laws of Organization in Perceptual Forms ('Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt')." *Psychologische Forschung*, vol. 4, pp. 301-350. (transl. by Ellis, William). *A source book of Gestalt psychology*. Routledge & Kegan Paul, 1938.

Доц. д-р Нели Тинчева
Катедра „Англицистика и американистика“
Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България
✉ nelitinch@yahoo.com

Assoc. prof. Neli Tincheva, PhD
Department of English Studies
Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria
✉ nelitinch@yahoo.com

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LITERATURE AND CULTURE

Даровете на Колумб

Палмира Легурска, Иля Златанова

Институт за български език – БАН (България)

Palmira Legurska, Ilya Zlatanova. THE GIFTS OF COLUMB

Abstract. The term Columbian exchange refers to the migration of various plants, animals, people, and ideas between the Old and the New World. The article comments on the impact of this phenomenon on the European and, in particular, Bulgarian agriculture and cuisine. The spread of a number of crop plants and their names is traced.

Keywords: Columbian exchange, migration, agriculture, cuisine.

Палмира Легурска, Иля Златанова. ДАРОВЕТЕ НА КОЛУМБ

Резюме. С понятието Колумбова обмяна се обозначава миграцията на различни видове растения, животни, хора и идеи между Стария и Новия свят. В статията се коментира влиянието на това явление върху европейското и в частност българското земеделие и кухня. Проследено е разпространението на редица културни растения и техните наименования.

Ключови думи: Колумбова обмяна, миграция, земеделие, кухня.

Има една парадоксална теория, според която откриването на Америка съсипе Османската империя. По-рано основната култура, върху която се събира десетъкът, е била пшеницата. Пшеницата е високотелна към климата и вирее в по-топли и плодородни местности. Но американските култури картофите, царевицата, фасулът могат да се отглеждат и при по-неблагоприятни условия. Според изказването на един балканджия *По нас виреят трева и колтури. Е, айде, у добри години и кукуруз*. Много хора бягат в планините, където оцеляват благодарение на тези култури. Там се укриват от дългата ръка на данъчните власти, постъпленията в хазната намаляват и османската икономика започва да запада.

Тази теория е по-скоро остроумна, отколкото вярна, но акцентира върху нещо много важно: лютата индийската кухня, швейцарският шоколад, руската салата, нашата традиционна боб чорба са били невъзможни преди откриването на Америка. Всички тези неща са базирани на продукти, донесени от Новия свят.

Новият свят също е много променен след идването на европейците. Появяват се зеле, лук, моркови, ябълки, развъжда се добитък, коне и свине, заселват се бледолики и чернокожи, които сега са основно население на Американите.

Някои „подаръци“ са пренесени неволно. Живовлякът, чиито семена се набиват в подметките на европейците, е наречен от индианците „следата на бледоликите“. С корабите на белите заселници идват и плъховете, които разпространяват редица нови болести. Местното население гине масово от малария, затова се внасят роби от Западна Африка: в родината си те са развили частично устойчивост срещу тази болест. Но в тропическите гори на Южна Америка откриват хининовото дърво и борбата с маларията става възможна.

Като цяло миграцията на растения, животни, хора и технологии преобръща живота на всички хора по земята. Те са толкова дълбоко вкоренени в бита, че произходът им вече е забравен. Например легендата отнася знаменитото френско касулè (боб с месо на фурна) към стогодишната война с англичаните. А това е невъзможно, защото през XIV век Америка още не е била открита и фасулът е бил непознат.

Това раздвижване на идеи, продукти и хора е популярно под името *Колумбова обмяна*. Терминът е въведен от историка Алфред Кросби в книгата му *The Columbian Exchange* (1972).

Колумб тръгва да търси път към черния пипер. Вместо това той донася един червен прах, който е по-лют от познатия чер пипер. Кръщават го червен пипер, а покрай него пипер става и растението. Някои сортове наподобяват шушулките на боба, които се наричат и чушки (*да очушкаш боба*), затова в български пиперът получава още едно ново име.

Някои от новите неща идват в Европа с името си. Какаото и доматиите звучат почти като ацтекските *какауатл* и *томатл*. Други, като слънчогледа, в

Стария свят получават ново име. Но „американските“ стоки, за разлика от местните, в българския език често имат по няколко имена. Царевица, мисир, кукуруз. Пуйка, мисирка, фитка. Фасулът скоро става боб, защото така са казвали по-рано на баклата. В Македония пък се отъждествява с грах (докато грахът става грашок) и сега бобът на фурна е популярен в наши ресторанти и под името *гравче тавче*. Казва се така, защото се запича в тава подобно на гръцката фасулотава и сръбския пребранац.

Може би най-важният продукт, пренесен от Америка, е картофът. Първите европейци с любопитство и учудване описват хранителните навици на инките:

От местните продукти, с изключение на маис (царевица), има още два, които при тях са основна храна. Единият, който прилича на трюфел, се казва *papa*. Като се свари, той вътре става мек като варен кестен. Няма нито черупка, нито костилка, само това, което имат и трюфелите, защото се образува като тях под земята.

Хората от екипажа на Христофор Колумб вече са познавали сладките картофи и са ги наричали с хаитянската дума *batatu*. Испанците кръстосват хаитянските батати с перуанската дума *papa* и така картофите стават *papamti*. Но аналогията с трюфелите се държи дълго. Ланселот де Касто, готвач на лиежките епископи, описва няколко екзотични ястия с картофи, за които употребява старата френска дума за трюфел *tartoufle*. Немците взимат италианския *тартуфоло* първоначално като *тартуфел*, но после става *картофел* и накрая при нас картоф.

Характерна особеност на картофа е, че расте под земята. От тук идва полското му име *земняк*, френското земна ябълка (*pomme de terre*) и немското земна круша (*Grundbirne*), което хърватите преиначават на *крумпир*.

Разпространението на картофа в Европа върви от запад на изток. Испанските моряци на връщане от Андите са запасявали корабите си с картофи, а после са засаждали остатъците на родната суша. По това време Испания е голяма европейска империя и включва в порцията на армиите си картофи. Хабсбургската династия се разделя на испанска и австрийска (Анна Австрийска всъщност е испанка). Това не пречи на картофа да напредва и в австрийските владения. Големият глад в чешките земи (1770–1771) свършва едва когато започват да отглеждат картофи, докарани от Бранденбург. А понеже местното славянско название на Бранденбург е Брамборско, то и картофът става *брамбор*. Две поколения по-късно Австрия и Прусия вече водят картофена война. *Kartoffelkrieg* е популярно название на Войната за баварското наследство, в която няма големи битки, а всяка от страните гледа да умори противниковата армия от глад.

В много страни картофът отначало е гледан с недоверие. Неумението и липсата на знания са причина за неправилното съхранение на картофите, поради което те зеленясват и стават отровни. Особено силна е съпротивата в Русия. Чак до ХХ век много селяни наричат картофите „дяволски ябълки“ и

смятат яденето им за грях. От друга страна земевладелците, които се стремят към бързи печалби от износ на зърно, предпочитат пшеницата, защото се съхранява и транспортира по-лесно. Не липсват и идеологически аргументи. Княгинята Авдотия Голицина, известна със славянофилските си убеждения, упорито и разпалено твърди, че картофът е посегателство върху руската идентичност и разваля не само стомаха, но и благочестивите нрави на руския народ, който открай време се препитава с хляб и каша. Обаче властите упорито насаждат новата култура. В Красноярск (Сибир) за неподчинение на правителствените укази селяните са били наказвани със заточение. В средата на XIX век по разпореждане на граф Павел Кисельов значително се увеличават картофените площи. В резултат избухва вълна от картофени бунтове, потушени от правителствените войски. Но половин век по-късно за картофите говорят вече като за „втори хляб“: картофът е станал основна храна.

Фактът, че в Русия картофите се налагат централизирано, води до това, че в руския език те имат едно название – *картофель*, или разговорно, *картошка*. В България разпространението на тези грудки е заслуга на родните градинари, които са ходили на гурбет в много чужди земи. Първоначално те изучават занаята в цариградските бахчи, откъдето донасят името *патати*. После тръгват към дунавските княжества и във Влашко и Молдова не остава град без български градини. Бизнесът им се оказва успешен: дядото на Цани Гинчев се връща от Брашов с червен кон, с черни ботуши и „хубав чер влашки калпак, под който му се развявала дългата кика (перчем)“. Градинарите намират поле за дейността си и в Сърбия, Новоросия и Австро-Унгария. Във всяка от тези страни те срещат „нови“ картофи: докато стигне до Украйна и Влашко, чешкият брамбор е станал *барабуля* и *барабой*. В Маджарско „земните круши“ са станали *крумпли*, а в Сърбия – *компири*. Тези имена и досега се употребяват в различни части на България.

За разлика от имената биологичното разнообразие на картофите е ограничено. В Южна Америка познават осем-девет вида култивирани картофи и около 200 вида диви. От цялото това многообразие в Европа е пренесен един-единствен ботаничен вид: *Соланум туберозум*. Той е в основата на хилядите съвременни сортове. Сега картофите наред с пшеницата, царевичата и ориза са една от основните култури, които изхранват човечеството. Но липсата на генетично разнообразие прави вида уязвим и податлив на болести.

Гръцкото име на гъбичката *фитофтора* означава ‘унищожител на растенията’. Тази болест в средата на XIX век предизвиква големия ирландски глад, в резултат на който населението на страната намалява с повече от милион и половина. Много ирландци се спасяват от глада, бягайки в Америка, и сега там обикновените картофи се наричат „ирландски“, за да се различават от сладките картофи. По време на Първата световна война в района на Бордо успява да се загнезди друг вредител – колорадският бръмбар – и оттам той

плъзва из цяла Европа. В тялото на бръмба се натрупва отровен соланин, затова и птиците не го кълват.

В родината си картофите най-често са консумирани варени. Твърди се, че инките използвали израза „колкото да се сварят едни картофи“ като мярка за време – един час. Освен това инките са подлагали картофите на ферментация, за да станат на *токош* – суровина, използвана в редица ястия. Едно от най-важните им изобретения обаче е *чуньо* – замразени и после изсушени картофи, които намаляват значително обема си и могат да траят години наред. Перуанският опит вдъхновява модерната наука да разработи технологията *лиофилизация* – замразяване и след това сублимация на ледените кристали, при което качествата на продукта остават непроменени. Този метод широко се използва по време Втората световна война за доставки на кръвен серум от Америка в Европа, а сега чрез него се произвежда разтворимо кафе.

Нещото, което е типично европейско изобретение, са пържените картофи. Ако в Сърбия ви се доядат пържени картопки, не се опитвайте да поръчвате пржен компир – ще ви изгледат с учудване или изобщо няма да ви разберат. Защото там те са известни под името *помфрит*. Това изобретение, съкратено от френското *pommes de terre frites*, е предмет на спорове между белгийци и французи. Белгийците твърдят, че хората, живеещи около реката Маас, се хранели основно с пържена риба. Но когато реката замръзнала, те решили да нарежат картопки с размера на дребни рибки и да ги опържат. Тази история се разказва в Музея на пържените картофи в град Брюге (*Frietmuseum*). От друга страна, картофите стават хрупкави, ако се пържат в маслена баня и е малко вероятно селяните да са харчели толкова мазнина. По-скоро са ги задушавали или сотирали.

В Англия пържените картофи стават популярни под името чипс. Името им се дължи на характерната форма на клечка (англ. *chip*, както се казват и електронните чипове). Но в Америка това название е закрепено за тънките хрупкави резенчета, а картофите, предлагани в Макдоналдс, KFC и други вериги за бързо хранене, са известни под името френски картопки (*French fries*).

Националните кухни на Европа изобилстват от картофени специалитети. Тюрингските *Klöße* и белоруските *драники* от настъргани картофи, английските наденички с картофено пюре и *фиш-енд-чипс*, разните видове *галушки* и *кнедли* из Източна Европа разчитат изцяло или частично на картофите.

У нас освен традиционната мусака и родопския пататник има безброй ястия с продукти от американски произход. Пълнените чушки, лютеницата, доматеният сос, качамакът, лютивите манджи биха били немислими, ако не се беше извършило чудото, известно като Колумбова обмяна.

Библиография

- Вяземский П. А. Старая записная книжка. Составление, статья и комментарий Л. Я. Гинзбург Л.: Издательство писателей в Ленинграде, 1927.
- Из истории картофеля в мире и в России < <https://supercook.ru/russian/rus-27.html>
- Лясковските градинари <http://www.lyaskovets.net/tm_articles/d1_tm3_articles_04_gardeners.php>
- Пет необичайни начини за готвене на картофи, <https://icyhotstunta.com/?p=3218>
- Сьеса де Леон, Педро де. Хроника Перу. Часть первая. <<http://kuprienko.info/pedro-sieza-de-leon-cronica-del-peru-parte-primera-al-ruso>>
- Стойков, Ст. Диалектни различия в речника. – В: Българска диалектология. Четвърто фототипно изд. София, 2002.
- Alexander, J. The unlikely origin of fish and chips < <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8419026.stm> (18 December 2009)>
- Crosby, A. W. On the Columbian Exchange < <https://www.smithsonianmag.com/history/alfred-w-crosby-on-the-columbian-exchange-98116477/?no-ist>>
- Frietmuseum. History of the fries < <http://www.frietmuseum.be/en/history.htm>>
- Hochedlinger, M. Austria's Wars of Emergence, 1683–1797. London, Longwood, 2003.
- Miller, J. Innes, The Spice Trade of the Roman Empire. Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Le grand Larousse gastronomique avec le concours du Comité gastronomique présidé par Joël Robuchon, Paris, Larousse, 2007.
- Ley, W. The Devil's Apples < https://archive.org/stream/Galaxy_v26n04_1968-04#page/n117/mode/2up>(February 1968)
- Online Etymology Dictionary < <https://www.etymonline.com>>
- Other Names For Potatoes. Dictionary of American regional English <<http://dare.wisc.edu/survey-results/1965-1970/vegetables-and-fruits/i9>>
- Quesada, Gonzalo Jiménez de. Epitome de la conquista del nuevo reino de granada – В: Freide Juan. Descubrimiento del Nuevo Reino de Granada y Fundación de Bogotá (1536–1539). – Bogotá, Imprenta del Banco de la República, 1960.

Доц. д-р Палмира Легурска, Иля Златанов

Секция за етнолингвистика

Институт за български език – БАН

Адрес: бул. Шипченски проход 52, блок 17, София 1113, България

✉ p.legurska@ibl.bas.bg; ✉ ilya.zlatanov@gmail.com

Assoc. prof. Palmira Legurska, PhD, Mr. Ilya Zlatanov

Department of Ethnolinguistics

Institute for bulgarian language

Address: 52 Shipchenski Prohod Blvdr., block 17, Sofia 1113, Bulgaria

✉ p.legurska@ibl.bas.bg; ✉ ilya.zlatanov@gmail.com

ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ

FOREIGN LANGUAGE
TEACHING

Dynamics of Computer-Mediated Communication in Pair Interactions: ESL Pre-Writing Collaboration

Iona Sarieva

Saint Leo University Florida (USA)

Iona Sarieva. DYNAMICS OF COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION IN PAIR INTERACTIONS: ESL PRE-WRITING COLLABORATION

Abstract. The active use of technologies for communication in educational settings calls for a better understanding of the way learners engage in computer-mediated tasks. The current study aims to analyze the dynamics of pre-writing discussions in English as a Second language settings. The pre-writing discussions of 60 learners of intermediate level of proficiency were analyzed. The results of the study show that the students participate in the same task completion in a different manner depending on the mode of communication. These differences suggest that while the discussions completed in synchronous environments tend to be more collaborative, the posts were shorter and did not comprise complete sentences, in the asynchronous discussion on the other hand, the posts tended to share characteristics of outlines or drafts and students used longer strings of words often organized in complete sentences.

Keywords: computer-mediated communication, English as a second language, writing process, collaboration.

Йона Сариева. ДИНАМИКА НА КОМПЮТЪРНО БАЗИРАНАТА КОМУНИКАЦИЯ ВЪВ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО ПО ДВОЙКИ: СЪВМЕСТНАТА РАБОТА ПРЕДИ ПИСАНЕТО В АНГЛИЙСКИЯ КАТО ЧУЖД ЕЗИК

Резюме. Активното използване на технологиите за повече комуникативност в обучителните среди изисква едно по-добро разбиране на начините, по които учащите вземат участие в компютърно базирани задачи. Настоящото изследване има за цел да анализира динамиката в дискусиите, които възникват преди акта на писане в средата на английския като чужд език. Анализът на дискусиите включва 60 учащи от ниво средно напреднали. Резултатите от изследването показват, че учащите се представят в една и съща задача по различен начин, в зависимост от метода на комуникация. Тези разлики изказват предположението, че докато дискусиите, извършвани в синхронни среди, са по-съвместни, отговорите на учащите са по-кратки и не образуват завършени изречения, а в асинхронните среди отговорите се характеризират със схематичност и планиране, като учащите залагат на по-разгърнато езиково изразяване, което често се съдържа в завършени изречения.

Ключови думи: компютърно базирана комуникация, английски като чужд език, процес на писане, съвместна работа.

Introduction

The active use of technologies for communication in the educational enterprise motivates educators and researchers to look into the specifics of text-based computer-mediated communication (CMC) in educational settings. Furthermore, the increasing use of CMC for the completion of collaborative learning tasks calls for a careful examination of learner interactions in distance-learning environments that would lead to establishing a better understanding of the way learners engage in such tasks. A closer examination of student CMC exchange would allow for gaining more insights about the specifics of the learning process in distance and blended learning environments. This article presents a study which investigated the dynamics of dyadic computer-mediated interactions in English as a second language (ESL) student pre-writing discussion activities. The goal of the study is to interpret the patterns of interactions as evident in student collaborative pre-writing task completion in synchronous and asynchronous CMC environments.

On Collaboration and Second Language Writing

In the writing-as-a-process approach literature, writing is understood as a process of text construction in which the composition abilities and expertise are in constant development (Faigley; Grabe & Kaplan; Reither). The Post-process theory further extends the perception of writing: while “the fundamental observations that an individual produces text by means of a writing process has not been discarded” (Petraglia, 53), the text composition is perceived as a complex phenomenon grounded in a rich social context which incorporates various elements – writers, genres, audiences, cultural practices, and social interactions (Kent, Petraglia, Reither). Therefore, following Grabe and Kaplan (1996), it is perceived that in educational settings instructors should strive to promote the creation of writing communities as well as student collaborative engagement. Furthermore, this view on writing as a socially embedded process motivates the recognition of learner collaboration as an essential component that needs to be accounted for.

In the context of second language (L2) writing instruction, collaboration is recognized as a key element that promotes student language and writing skills development (e.g., Neumann & McDonough; Storch); the L2 writing research has examined the benefits of student collaboration for text construction including student attention to language form, accuracy, and text complexity and organization (e.g., Fernandez-Dobao; Shehadeh; Storch; Wigglesworth & Storch). While multiple studies have examined student collaboration during the writing process and the connection between collaboration and text production in face-to-face settings (e.g., Fernandez-Dobao; Shehadeh; Storch; Wigglesworth & Storch), today’s active inclusion of technologies in education affords further opportunities for student collaboration and has prompted a new line of research which centers on the analysis of the CMC interactions as related to language and writing skills development (e.g., Elola & Oskoz; Li & Zhu; Loewen & Wolff).

The presented study aims to contribute to the better understanding of student collaboration in the initial stages of writing; the goal is to provide insights on the dynamics of students' early engagement with text construction in CMC environments. Taking a closer look at the dynamics of these interactions accounting to the mode of communication, asynchronous (discussion forums) and synchronous (text-based chats), would reveal the potentials of the CMC pre-writing collaborative tasks to positively influence the overall writing process. It is believed that such more detailed analysis of the pre-writing student interaction dynamics in the context of the writing process, can inform the more effective CMC discussion task design, choice of communication mode, as well as teacher's moderation of pre-writing discussions in blended and distance L2 writing classrooms.

Study Framework and Design

In the presented study, the model of pair interaction types presented in Storch's 2002 study has been adopted. Storch studied the patterns of face-to-face interactions of 10 pairs of ESL adult learners in an advanced university-level ESL class. Analyzing students' dyadic interaction, she accounted for the way learners approached the assigned task, the roles they adopted in the process of interaction, as well as the involvement and contribution of each learner. The patterns of dyad interaction that were depicted by Storch were the following: *collaborative*, *dominant/dominant*, *dominant/passive*, and *expert/novice*.

Two indexes were used to describe the specifics of each pattern: *mutuality* and *equality*. *Mutuality* was described by Storch as the level of engagement of each participant, while *equality* referred to the degree of control over the interaction. The dyads that demonstrated *collaborative* interaction patterns, worked in "joint problem space" (128) offering alternative views on the discussed problems, looking for mutual agreements and resolutions while demonstrating interaction of high mutuality and equality. When adopting *dominant/dominant* patterns of interactions, students expressed an inability to reach consensus or employed a high division of labor, which resulted in low level of mutuality. In *dominant/passive* dyads, the dominant participant demonstrated an authoritarian stance appropriating the task while the other participant took a more passive role; thus, the levels of *mutuality* and *equality* were fairly low, which resulted in less negotiation. Finally, when *expert/novice* patterns were observed, the expert participant, although taking control over the task, encouraged the novice to contribute to the collaborative process, which resulted in higher mutuality with lower equality level. Storch suggested that there were more evidences of knowledge transfer when *collaborative* and *expert/novice* patterns were observed.

In the current study, the CMC interactions of the participants during the completion of the pre-writing CMC discussion task served as a primary data source for answering of the following research question: *What patterns of dyadic interaction do participants manifest during the asynchronous and synchronous CMC interaction process?*

Data Collection

The data were collected at the intensive English language program (IEP) of a large urban state university in the Southeast United States. The pre-writing discussions of 60 intermediate English as a second language adult learners were analyzed. The students engaged in CMC interactions while preparing for writing their first drafts of an expository essay. The synchronous computer-mediated interactions (SCMC) took place during a 50-minute class session, while the asynchronous computer-mediated (ACMC) data were generated during a discussion which was assigned to be completed within a week.

Data Analysis

A total of 30 CMC interaction logs (17 ACMC and 13 SCMC) were analyzed in order to identify the pair interaction dynamics for each case. The analysis was performed line by line for each log. The evidences for stances of interaction that would specify each participant's pattern of interaction were identified. The stances of interaction considered in the data analysis are presented in Table 1.

Dyad Pattern Type	Dyad Interaction Stance
Expert/ Novice	- more control; encourages the novice; offers assistance - confirms experts' position, repeats after Expert, little contribution
Collaborative/ Collaborative	- work together on all parts; joined problem space; alternative views offered and discussed; willing to engage with each other's ideas; leading resolutions acceptable for both partners; cohesion of interaction (repeat & extend); negative & positive feedback
Dominant/ Passive	- authoritarian; appropriates the task; long monologues; little attention to the other's contribution; speech directed to the self; little assistance offered - passive and/or subservient; fewer contributions or challenges; does not propose challenges; little assistance sought
Dominant/ Dominant	- both contribute to the discussion; inability to engage with each other's contribution; inability to reach consensus; division of labor; few requests or collaborative completions

Table 1. Stances of Interaction

In order to reveal the specifics of the interactions, the CMC discussions were examined and the outcomes of the discussions carried out in the two modes of CMC were compared in terms of language produced and patterns of interactions used in these discussions. The following descriptive characteristics of language specifics were examined: (1) number of turns, (2) mean length of turns, (3) length of discussions measured with average number of total words, (4) number of distinct lexical items (DLIs), (5) mean length of word strings between end-of-sentence punctuation.

Findings

Descriptive Characteristics of the CMC Interactions

When examining the CMC discussions, it was noted that the interactions differed in several ways depending on the CMC mode. It could be inferred that the synchronous communication in general was more interactive than the asynchronous. The SCMC discussions were more dynamic and involved the generation of more language with a higher number of partner turns and distinct lexical items used by the partners.

The texts produced during the SCMC discussions were generally longer: the mean length of a SCMC discussion was 410.46 words, while the mean length for ACMC was 272.76 words. In the SCMC discussions, students used more DLIs – the mean number of DLIs was 92.15 as compared to 66.24 DLIs for the ACMC discussions. However, the sentences produced during the ACMC discussions were easier to detect due to more consistent use of end of sentence punctuation and complete syntactical structures, while the SCMC group used more utterances consisting of phrases or incomplete sentences and the punctuation was often irregular.

The computation of the average length of word strings between end-of-sentence punctuation marks or end-of-posting revealed that the ACMC group used longer strings of words between end-of-sentence punctuation marks or end of posting, with an average of 12.66 words, whereas the number of words in the SCMC discussion utterances, signified by end-of-sentence punctuation (period, exclamation or question mark, three dots) or end-of-posting (without a punctuation mark), was 6.92 words. In addition, the exchange of students who participated in ACMC and SCMC discussions differed significantly by the number of postings. For the ACMC discussion, the mean number of postings was 5 per dyadic interaction while in the SCMC discussion it was much higher – 46.46.

As compared to the SCMC, ACMC postings used longer chunks of text. The average length of ACMC postings was 54.98 words per turn, whereas the average length of the SCMC postings per turn was 8.85 words. The sentences in the ACMC postings were mostly organized in short sequences that sometimes resembled paragraphs presenting a topic sentence and supporting ideas and other times were ideas outlines often formulated in complete sentences and presenting the topic, the controlling idea, and supporting ideas for the paragraph, while the SCMC participants did not organize their ideas in a paragraph-like or outline formats.

Thus, the pre-writing discussions, when carried out in ACMC mode, shared characteristics of outlines or drafts, while the pre-writing discussions produced in an SCMC mode tended to concentrate on generation of ideas related to the writing topic. The descriptive statistics of ACMC and the SCMC discussions outlined above are presented in Table 2.

	n	Mean Number of Turns	Mean Length of Turns	Mean Number of Words	Mean Number of DLIs	Mean Length of Sentence
ACMC	17	5	54.98	272.76	66.23	12.66
SCMC	13	46.46	8.85	410.46	92.15	6.92

Table 2. Observed Descriptive Characteristics of CMC Interactions

Patterns of Pair Interaction

The interactions were examined in order to determine the specifics of the interaction patterns for each group following Storch’s model. Some similarities as well as differences between the dyadic patterns of interaction in face-to-face environments as reported by Storch and the observed CMC interaction patterns were identified. The modified model along with the main indicators manifested in each pattern of interaction in the CMC environment is presented in Figure 1 and discussed further.

High Mutuality			
Low Equality	Expert - more control - encourages the novice - offers assistance	Novice - confirms experts’ position - repeats - little contribution	High Equality
	Dominant - authoritarian - appropriates the task - long monologues - little attention to the other’s contribution - speech directed to the self - little assistance offered	Passive - passive and/or subservient - fewer contributions or challenges - does not propose challenges - little assistance sought	
Low mutuality			

The most dominant trend of interaction observed was the *high mutuality* and *high equality* trend which led to a collaborative pattern of interaction. A total of 12 pairs demonstrated this trend as the main trend of interaction. Whilst this type of interaction was predominant in the SCMC discussion with nine out of 13 pairs using mainly collaborative interactions (69.23%), for the ACMC discussion it was a

much less prevalent type of interaction: only for three out of 17 pairs (17.65%) was this interaction pattern identified as prevailing. The interaction pattern observed with the highest number of ACMC dyads was *high equality* and *low mutuality* which led to *Dominant/Dominant* discussion – for eight dyads out of 17 (47.06%) this pattern of interaction was recognized as the prevailing one. Table 3 presents the patterns of interaction used in each CMC environment and the number of dyads for whom a specific pattern of interaction was prevailing.

Identified in	Pair Pattern	ACMC Pairs	SCMC Pairs
FTF (Storch, 2002) and CMC interactions	Collaborative/Collaborative	3	9
	Dominant/Dominant	8	0
	Dominant/Passive	1	1
	Expert/Novice	0	1
CMC interactions only	Expert/Dominant	0	1
	Collaborative/Dominant	5	1

Table 3. CMC patterns of interaction

It could be concluded that the distribution of dyadic patterns across the two environments was different. *Low mutuality* seems to be more prevalent in the ACMC environment – nine dyads demonstrated a type of interaction that had low mutuality. However, the majority of these dyads were highly equal in their discussion, thus demonstrating a pattern of interaction in which both participants dominated the discussion.

In both ACMC and SCMC interactions examined in the study, the collaborative pattern demonstrated communication during which learners were engaging in the task completion process by developing each other’s ideas. The flow of this progress seemed to be acceptable for both members of the collaborative dyads. The participants were creating and working within a “joined problem space” (Teasley & Roschelle) by approaching together each part of the task and engaging with each other’s ideas. Their interactions were cohesive and flowed logically. Although in the ACMC discussions the postings were longer as compared to the SCMC and sometimes one posting would address several aspects of the task, the participants clearly indicated consideration of their partner’s contribution. Further, they progressed through the task developing each other’s postings. Thus, when positioning these interactions within the quadrants defined by the two continuums of the dyadic interaction model, *Mutuality* and *Equality* (Storch, 2002), the collaborative dyads demonstrated high mutuality and high equality.

There were eight pairs that demonstrated *low mutuality* and *high equality patterns* in their interactions. Following Storch's model, both of the participants in these pairs were identified as dominant. The high equality/low mutuality pattern was the predominant pattern in the ACMC interaction – eight out of 17 pairs completed the pre-writing task demonstrating a *Dominant/Dominant* pattern. Thus, 47% of the pairs who communicated via ACMC demonstrated this type of interaction pattern.

In the examined discussions, only one pair (SCMC) demonstrated a communication pattern of a *high mutuality* but *low equality*. Although the mutuality in this pair work was clearly visible, the equality was low, with one of the participants taking the role of the expert and the other – the role of the novice.

During the pre-writing discussion, two pairs demonstrated *low mutuality* and *low equality patterns*. One of these two pairs completed the pre-writing task in an asynchronous and the other in a synchronous CMC environment. Thus, this pattern of interaction comprised 5.88% of the ACMC discussions and 7.69% of the SCMC. While these discussions were situated within the same level of mutuality and equality, the specific interaction patterns were somehow different. In the ACMC discussion, only one of the members participated in the task by publishing a post while the other remained silent, whereas both of the SCMC-pair members engaged in chatting during the pre-writing session.

CMC Emerging Patterns

Within the context of this study, it was expected to encounter emergent types of interaction patterns. These expectations were based on the fact that the model was created with a consideration of face-to-face interactions, whereas the interactions analyzed in the current study were carried out in a CMC environment. While most of the dyadic interaction patterns analyzed in this study would fall within the model's *Equality/Mutuality* continuum quadrants, two interaction trends which would not fit the model emerged from the data.

The *disengagement* pattern was evident in cases when one of the participants, after contributing to the discussion demonstrating the patterns specified by Storch, abandoned the discussion either temporary or permanently before it was completed. Thus, this pattern was identified as secondary to the main patterns as indicated in the model.

This pattern was differentiated from the *passive* or the *novice* ones because it was observed with participants who contributed substantially to the discussion but at their disengagement strongly influenced discussion dynamic. Interestingly, this pattern was observed in 12 (71%) of the ACMC dyads, whereas only one dyad (7.7%) of the SCMC group demonstrated it.

As it was stated earlier, in Storch's model, both members of the dyads were assumed to occupy the same quadrant of the *Mutuality/Equality* continuum; this assumption was further confirmed by the pair face-to-face interaction data analysis reported in the model construction. When applying the model to the presented

CMC interaction data, it was noted that in some of the cases, the two members did not occupy the same quadrant of the *Mutuality/Equality* continuum demonstrating interactions that did not match each other on the level of *Mutuality*.

A total of seven pairs demonstrated such *mutuality mismatch*. Six pairs comprised a collaborative (high mutuality) partner with a dominant (low mutuality) partner. In one dyad, a participant who demonstrated an expert (high mutuality) pattern of interaction worked with a partner who utilized a dominant (low mutuality) pattern. The ACMC group had the highest number of mutuality mismatch dyads – five (29.4%), whereas only two SCMC dyads (15.4%) demonstrated such mismatch.

Another emergent pattern was *collaborative/dominant*. With the ACMC pairs the trend was that one of the participants was approaching the task in a collaborative manner, whereas the other assumed a dominant role entirely or almost entirely ignoring the partner. In all five of the ACMC dyads with a *mutuality mismatch*, the secondary interaction pattern of disengagement was observed with one of the partners. In four out of the five ACMC dyads, the participant who abandoned the discussion was the one who demonstrated a dominant pattern of interaction. In the synchronous discussion, only two dyads demonstrated a mutuality mismatch. In one of the dyads, the participants demonstrated a dominant and an expert patterns and in the other – a collaborative and a dominant patterns.

The interaction of the SCMC pair that demonstrated *collaborative/dominant mutuality mismatch* was different from the ACMC ones. While for each of the ACMC dyads with a mutuality mismatch, the dominant participants simply ignored their partners disengaging from the task as soon as they perceived their contribution to the discussion to be completed, the dominant behavior of the SCMC participant was different. In this pair, one of the participants attempted to command his partner rather than to constructively contribute to the task completion by frequent posts of directions about how the task should be approached. The other partner commented on this behavior as rude but this remark ignored.

Finally one pair participating in an SCMC discussion demonstrated a *dominant/expert* pattern of interaction. One of the partners was the more active participant who not only posted on the topic but also encouraged the partner to stay on task while the other engaged by sharing personal experiences not related to the task on hand. The second participant used the discussion space one-sidedly – as a forum to chat about her own personal experience or general ideas about the topic without specifically referring to her partner's ideas. She ignored her partner's attempts to guide her through the task and show her the information sources required for task completion. It seemed that she was unable to engage with her partner's contribution. Her focus was on her own ideas and experiences and at times, it seemed that she did not read her partner's responses. Her interaction could be situated in the low end of the mutuality contin-

uum, whereas the interaction patterns of the more active partner who stayed on task correspond with the high end of the mutuality continuum.

Summary and Conclusions

This study focused on the patterns of pair interaction in a CMC environment as identified based on the analysis of the CMC pre-writing discussions. The interaction patterns observed in the CMC discussions partially corresponded with the model of pair interaction proposed by Storch based on face-to-face interaction data. The results of this study revealed that the CMC discussions were strongly influenced by the mode of CMC interaction.

The ACMC mode triggered postings that used longer strings of words often organized in complete sentences, whereas in the SCMC interactions, the electronic utterances were much shorter and did not always comprise complete sentences. However, the number of unique words in ACMC interactions was lower as compared to the SCMC interactions. Further, the SCMC interactions generated longer discussions, with higher number of posting, therefore the learners had more opportunities to generate and interact in the target language.

The patterns of dyadic interaction were influenced by the CMC environment as well. When the pre-writing task was completed in an SCMC mode, the interactions were more collaborative in nature, as compared to the ACMC interactions. When performing the pre-writing task in an SCMC environment, the participants tended to recognize their partners' presence and contribution to the discussion and attempted to interpret together the images related to the task. They were more likely to demonstrate high degree of mutuality and equality. There were more instances of dominant patterns when the pre-writing discussion took place in an ACMC environment; thus, the mutuality of the ACMC dyadic interactions was lower.

In addition, the CMC environment prompted a dyadic pattern mismatch when one of the participants would engage in the discussion assuming a high level of mutuality, while the other would assume a low level of mutuality. In other words, the latter would be concerned mainly with his or her own ideas while the former would show stronger intention to share and discuss ideas related to the task. Based on the data, it seems that the learners were more likely to demonstrate such a mismatch in an ACMC environment. Finally, some of the ACMC participants preliminarily disengaged from the task after completing their posting. They did not revisit the discussion space to post additional messages or reply to the ones posted by their partners. This suggests that they were focusing on task completion through posting and answering the task requirements rather than through the creation of collaborative development of the topic. Interestingly, no such disengagement was observed in the SCMC dyads.

These differences in the dyadic patterns of interaction reveal additional dimensions of the interactions performed in ACOM and SCOM environments. It could be argued that the dominance of the interactions, the mismatch, and task disengagement observed mainly in the ACOM interaction might have been caused by the text-based nature of the task and further enforced by the space- and time-independence of ACOM. In this environment, the participants engaged in a time-delayed interaction which may have caused them to neglect their partners' contributions at the expense of task completion. Thus, as Sotillo suggests, the ACOM mode prompted interactions that resembled more teacher request and student response type of communication exchange. In this study, due to the lack of explicit teacher's involvement in the COM discussion task, the ACOM dynamics shifted to higher consideration of task requirements rather than peer response. Further, it could be argued that the immediacy of the SCOM interactions and their resemblance to face-to-face conversations pointed out in previous research (Jepson; Smith; Sotillo; Warschauer) may have promoted the higher collaboration and consistency of mutuality of the SCOM interactions.

It is important to point out that mutuality mismatch was not reported in Storch's research of face-to-face interactions (Storch). However, such mismatch was identified in seven of the dyads, two SCOM and five ACOM. These observations could be interpreted in the light of Jepson's findings that text-based discussion in SCOM mode promotes less negotiation of meaning and repair moves during the language-learning task as compared to voice chat. It seems that in ACOM the level of negotiation is even lower which resulted in more instances of mutuality mismatch. Similar results are reported in other studies (Cho; Madden, Jones, and Childers) suggesting that the COM mode of interaction provide not only distinctly different opportunities for communication but it appears learners use them with different purposes in mind. However, considering that the research comparing the dyadic patterns of interaction in ACOM and SCOM environments is limited, it could be expected that future research would shed more light on pattern specifics in such environments and would provide further interpretation on the reported findings accounting for different learning task designs and various levels of student language proficiency.

In conclusion, while the use of computer mediated discussions in writing instruction has its place in the collaborative planning and idea generation during the pre-writing stage, the mode of the COM interaction in the design of the pre-writing task should be taken into account. The study revealed that the students participate in the same task completion in a different manner depending on the mode of communication. The interactive nature of the SCOM discussion might be more appropriate when ideas related to the future writing project are generated, while later, when these ideas need to be refined, ordered, and organized, the ACOM mode of peer collaboration could be considered.

Bibliography

- Cho, Hyeyoon. "Synchronous Web-Based Collaborative Writing: Factors Mediating Interaction among Second-Language Writers." *Journal of Second Language Writing*, 36 (2017): 37–51. Print
- Elola, Idoia. & Anna Oskoz. "Collaborative writing: Fostering foreign language and writing conventions development." *Language Learning and Technology*, 14.3(2010): 51–71. Print.
- Faigley, Lester. "Competing Theories of Process: A Critique and a Proposal." *Landmark essays on writing process*. Ed. Sondra Perl, Hermagoras: Press, 1994. 149–164. Print.
- Fernandez-Dobao, Anna Fernández. "Collaborative Writing Tasks in the L2 Classroom: Comparing Group, Pair, and Individual Work." *Journal on Second Language Writing*, 21.1(2012): 40–58. Print.
- Grabe William and Robert B. Kaplan. *Theory and Practice of Writing*. London: Longman, 1996. Print.
- Jepson, Kevin. (2005). Conversations and negotiated interactions in text and voice chat rooms. *Language Learning and Technology*, 9.3(2005): 79–98. Print.
- Kent, Thomas. Introduction. *Post-Process Theory*. Ed. Thomas Kent: Southern Illinois University Press, 1999. 1–6. Print.
- Li, Mimi. And Wei Zhu. Patterns of computer-mediated interaction in small writing groups using wikis. *Computer Assisted Language Learning* 26.1(2012): 61–82. Print.
- Loewen, Shawn and Dominik Wolff. "Chapter 6: Peer interaction F2F and CMC contexts: Peer Interactions and Second." *Peer Interaction and Second Language Learning: Pedagogical Potential and Research Agenda*. Ed. Masatoshi Sato and Susan Ballinger: John Benjamin Publishing Company, 2016. 163–184. Print.
- Petraglia, Joesph. "Is there life after process? The role of social scientism in changing discipline. *Post-Process Theory*. Ed. Thomas Kent: Southern Illinois University Press, 1999. 49–64. Print.
- Madden, Lauren, Gail Jones and Gina Childers (2017). "Teacher Education: Modes of Communication within Asynchronous and Synchronous Communication Platforms. *Journal of Classroom Interaction*, 52.2(2017): 16–30. Print.
- Neumann, Heike and Kim McDonough, K. "Exploring Student Interaction During Collaborative Prewriting Discussions and its Relationship to L2 Writing." *Journal of Second Language Writing*, 27(2015): 84–104. Print.
- Reither, J. A. (1994). "Writing and Knowing: Towards Redefining the Writing Process." *Landmark Essays on Writing Process* Ed. Sondra Perl: Hermagoras Press, 1994. 141–148. Print.
- Shehadeh, Ali. "Effects and Student Perceptions of Collaborative Writing in L2." *Journal of Second Language Writing*, 20.4(2011): 286–305. Print.
- Smith, Bryan. "Computer-Mediated Negotiated Interaction: An Expanded Model." *The Modern Language Journal*, 87.1(2003): 38–57. Print.
- Sotillo, Susan M. "Discourse Functions and Syntactic Complexity in Synchronous and Asynchronous Communication." *Language Learning and Technology* 4.1(2000): 82–119. Print.

- Storch, Neomy. "Patterns of Interaction in ESL Pair Work." *Language Learning* 52.1(2002): 119–158. Print.
- Storch, Neomy. "Collaborative Writing: Product, Process and Students' Reflections." *Journal of Second Language Writing*, 14(2005): 153–73. Print.
- Storch, Neomy. *Collaborative writing in L2 classrooms*. Bristol, Buffalo and Toronto: Multilingual Matters, 2013. Print.
- Teasley, Stephanie and Jeremy Roschelle (1993). "Constructing a Joined Problem Space: The Computer as a Tool for Sharing Knowledge." *Computer as Cognitive Tools*. Ed. S.P. Lajoie & S. J. Derry. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associate, 1993. 229–58. Print.
- Warschauer, Mark. "Comparing Face-to-Face and Electronic Discussion in the Second Language Classroom." *CALICO Journal* 13.2(1996): 7–26. Print.
- Wigglesworth, Gillian and Neomy Storch. "Pair Versus Individual Writing: Effects on Fluency, Complexity and Accuracy." *Language Testing*, 26(2009): 445–466. Print.

Йона Сариева

Университет „Св. Леон“, Флорида, САЩ
Адрес: 33701 Флорида -52, Св. Леон, Флорида 33574
✉ iona_sarieva@hotmail.com

Iona Sarieva

Saint Leo University Florida, USA
Address: 33701 FL-52, St Leo, FL 33574
✉ iona_sarieva@hotmail.com

РЕЦЕНЗИИ

REVIEWS

Модерно за българския модернизъм

The Modern about Bulgarian Modernism

Силвия Георгиева

Югозападен университет „Неофит Рилски“ (България)

Silvia Georgieva

South-West University „Neofit Rilski“ (Bulgaria)

Bulgarian Modernism, edited by Stefana Roussenova, translated by Julia Stefanova and Stefana Roussenova, Sofia, Polis, 2017

Анализът на родна литературна творба на чужд език, както и нейният превод, е сакрален процес на повторното ѝ раждане. Пресътворяването на българския модернизъм на английски език – *lingua Franca* на съвременния глобализиран свят – е именно такъв творчески акт. Под редакцията на Светлана Русенова в книгата са събрани двадесет и шест есета, осветляващи различни аспекти и представители на този европейски и световен културен феномен в страната ни в периода от 1903 до 1939 г. Това е първият обстоен преглед за България, „страна, рядко включвана в изследванията на модернизма“ (с. 7).

Целта на подобно начинание е „да осветли важни български течения и тенденции и да предостави подробна фактологична информация относно личностите и техните текстове по отношение на идеи, стилове и жанрове“ (с. 7). Специфичната българска окраска на модернизма е чудесно нюансирана хронологично в два основни раздела. Първият от тях обхваща периода на радикалната промяна в българската словесност между 1903 и 1923 г. и ранните прояви на българския символизъм. Във втория раздел на книгата е осветлена следващата вълна на експериментирането с модернизма в България, в периода между двете световни войни, като се добавя и прегледът на тенденциите в изобразителното изкуство и музиката от това време. Поезия, философия, визуални изкуства и музика са вплетени в една прекрасна многоизмерна пред-

става за българския вариант на едно от най-многопластовите, революционни и мистични течения на европейската духовност.

В края на всяко есе е представена подобрена библиография, която улеснява читателя в желанието му за по-задълбочени търсения по съответната тема. Безспорно очарование придават приложените в края на сборника преводи на английски език на образци от поезията на Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Гео Милев, Никола Вапцаров, Атанас Далчев. Великолепието на българската поезия, запазено и предадено от деликатния английски превод, демонстрира по още по-категоричен начин развитието на българския модернизъм в перспективата на световното литературно наследство.

Авторите, наели се да екстравертират интровертния свят на родните творци на модернизма, са сериозно подбрани изтъкнати представители на българската академична общност. Всеки от тях се е впуснал в изключително задълбочени и подробни изследвания на различните прояви, идеи, жанрове и влияния на европейския модернизъм в България: не само с перфектното познаване на литературната, социалната и културната история на Европа, Русия и България, не само с тънкия усет на литературоведи, но и с красивото си пристрастие към поезията и българската култура.

Както ни въвежда Стефана Русенова в началото, „модернизмът е комплексен и хетероген феномен, чиито характеристики са подробно идентифицирани от Малкълм Брадбъри и Джеймс МакФарлън като авангарден стилистичен експериментализъм, епистемологична критика на класическото реалистично изкуство и усещане за криза, базирана на социални и политически катаклизми, които имат своите корени в индустриализацията и урбанизацията“ (пак там). Калейдоскопът на българския модернизъм е изследван в този сборник от есета на базата на тази предпоставена формулировка, поставяща го в противовес на традицията, зададена от чисто локалния културен фон. „Така изпъкващите паралели и подобия с европейските тенденции оформят ясно националната перспектива на едно интернационално културно явление. А с това се демонстрира най-поразителната черта на модернизма – неговото широко географско разпространение“ (пак там).

В увода на сборника С. Русенова прави задълбочен хронологичен преглед на явленията в България, като въвежда читателя именно в тази липсваща национална съставка на хетерогенната природа на модернизма, която го превръща в „български“. Тя твърди, че „националният въпрос също е играл важна роля при определянето на посоките на развитие и тенденциите: за разлика от модернизма в Европа, който се ражда след две столетия индустриален капитализъм, модернизмът в България се развива в една в голяма степен аграрна страна“ (с. 8). Русенова прави наблюдението, че литературната традиция до появата на модернизма също е на различно ниво от това, което заварва европейският феномен. За разлика от образците на литературния реализъм и

натурализъм, които биват разчупени в Европа, в България това течение се ражда в средите на една млада следосвобожденска литература. „Мотивиращият фактор е осъзнаването на необходимостта да се отвори провинциалната национална литература за европейските влияния, за да се ускори нейният напредък и да се разширят хоризонтите ѝ. Оттук и закъснелият характер на българския модернизъм и неговата зависимост от европейските достижения. Българските писатели бързо са попили европейските влияния и са ги пригодили спрямо богатата фолклорна и иконографска традиция. Най-сериозните влияния, подхранили модернистките иновации в България, са от страни като Франция, Русия, немскоговорящите и Скандинавски страни“ (с. 8). Тези влияния са изследвани задълбочено в първата част на сборника, наречена „Обръщане навътре“. Светлозар Игов прави обстоен преглед на явлението в есето си „Модернизъм и традиция в началото на XX век“. Негово е и есето, посветено на ярката личност на ерудита поет Пенчо Славейков, въвел в българската култура немската идеалистична естетика и индивидуализъм. Блестящият талант на Яворов, при който ясно се откроява „обръщането навътре“ в българската поезия, е тема на есето на Светлана Стойчева. „Джендър“ погледът върху европейския и българския модернизъм е отправен от М. Данова в есето „Жените в модернизма в България и Европа“. Основният интерес на авторката лежи „в препрочитането на историята на модернизма в България от гледната точка на феминизма, тъй като тази история е била брутално осакатена, за да пасва на доминиращата комунистическа идеология през 80-те години“ (с. 32). Следващите есета са посветени конкретно на известни и мили за всеки български читател имена: Дебелянов, Лилив и Христо Ясенов, за които пише Биляна Борисова, и Теодор Траянов – през погледа на Светлозар Игов.

Последните три есета от първата част на сборника си поставят нелеката компаративистична цел да обследват детайлно влиянията на различните европейски „модернизми“ по пътя на развитие на нашата литература и излизането ѝ от рамките на националните ѝ традиции. Магдалена Панайотова разглежда многоликото и разнообразно влияние на руските модернисти върху българската литература; Дина Манчева прави преглед на общите теми и мотиви в българската и френската и франкофонска драма; Елизария Рускова подробно изследва влиянието на Ибсен и Стриндберг върху фолклорните драми на Петко Тодоров и психологическите пиеси на Яворов, като се фокусира върху конфликтите между сексуалната страст и конвенционалния морал. Читателят не може да не се впечатли от ерудицията, блестящото познание на литературните оригинали на съответния език и таланта на авторите да съпоставят културните тенденции и прояви в различните им национални окраски.

Същото впечатление се запазва и при четенето на втората част от сборника. Светлозар Игов задълбочено и интригуващо представя най-младия български поет Христо Смирненски, познат и любим на поколения българи.

Следващото есе внася известен контраст, поставяйки под светлината на прожектора един елитарен български автор, чийто читателски кръг е стеснен от неговата окултна идеология: Светлана Стойчева се концентрира върху теософския мистицизъм в българската литература и култура в лицето на крайно неконвенционалната и всестранна личност на Николай Райнов – теософ, писател, художник, есеист, преводач, учител и лектор. Тя е автор и на есето, посветено на Сирак Скитник. Ярката личност на Гео Милев и неговото творчество се разглеждат от двама изследователи, представящи българската и италианската аналитична призма: Биляна Борисова и Джузепе дел’Агата, който сравнява творчеството на италианския футурист Маринетти, българския футуризм и поемата „Септември“ на Гео Милев. Биляна Борисова се е наела и с изследването на творчеството на Никола Фурнаджиев, Чавдар Мутафов, Никола Вапцаров и Атанас Далчев. „Хулиганската поезия на Николай Марангозов и българският авангард“ е тема на интересното есе на Владимир Янев. Юлия Стефанова блестящо запознава читателя с личността на Пенчо Славейков и неговото творчество, обгледано отново през призмата на идеите на модернизма. Чавдар Мутафов внася нов нюанс в последните заглавия на сборника, които излизат от чисто литературните рамки на изследването и даряват читателя с по-сетивно усещане за модернизма в българската култура в поредица от три есета, които анализират декоративните елементи в българската живопис, фантастичното изкуство на Иван Милев и българската идентичност в изкуството на Владимир Димитров – Майстора. В рецепцията на разглеждания културен феномен са включени и звуковете ни сетива с финалното есе на Юлиана Алексиева относно българската музика и модернизма. Естетиката на епохата е предадена и визуално: книгата е богато илюстрирана с репродукции на изявени български художници от това време.

Сборникът може да се чете както от чужденци, така и от сънародници. Той представлява едно елегантно отдръпване и наблюдаване от страни на „своето“, представено на чужд език, анализирано и за чуждия читател, за когото българският модернизъм е екзотично изключение. Писането на английски език спомага за леката дистанция от собствената идентичност, чрез която може да се види цялостната панорама на европейската култура от началото на XX век и безспорният и ценен български принос в нея.

Гл. ас. д-р Силвия Георгиева

Филологически факултет

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Адрес: ул. Иван Михайлов 66, 2700 Благоевград, България

✉ silvial@swu.bg

Assist. Prof. Silvia Georgieva, PhD

Faculty of Philosophy

South-West University „Neofit Rilski“

Address: 66 Ivan Michailov st. 2700 Blagoevgrad, Bulgaria

✉ silvial@swu.bg

Проучване на факторите, влияещи на успешното учене на втори език

A Study of the Factors Influencing Successful Second Language Learning

Проф. д-р Димитър Веселинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.

Sofia University „St. Kliment Ohridski“ (Bulgaria)

Шопов, Т., Е. Софрониева. *Всичко да става за поука. Проучване на факторите, влияещи на успешното учене на втори език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2017, 181 с.

През 2018 г. излезе от печат новата книга на проф. д-р Тодор Шопов и доц. д-р Екатерина Софрониева „Всичко да става за поука. Проучване на факторите, влияещи на успешното учене на втори език“. Това е третата книга в поредицата на авторите, публикувана от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“. Тя може да се разглежда като естествено продължение на първата им съвместна монография от 2014 г. „Изследвания в обучението по съвременни езици“, в която те представят на читателите си съществуващите изследователски методи в педагогиката на езика в теоритичен и практически план, като ги илюстрират чрез научните си изследвания от този период.

В тази книга Тодор Шопов и Екатерина Софрониева описват своя съвместен научноизследователски проект от последните пет години (2012–2017), който се основава на търсенето на фактори за успеха в две главни области, а именно стратегиите за учене и личностните качества на учещите. Целта е

да се открият емпирични доказателства и факти, свързани с повишаване на ефективността на езиковото обучение, така че стратегиите на преподаване да могат да бъдат в синхрон и съответствие със стратегиите на учене. Както отбелязват авторите, въпросът за учебния успех вълнува всички, поради което той не засяга само експертите, но и широката публика с опит в езиковото учене и преподаване.

Шопов и Софрониева дават кратка обща перспектива на темата за академичния успех в условията на формалното образование и поставят въпроса „Как може да се осъществи педагогическо въздействие така, че всички учещи да постигат очакваните учебни резултати?“. Авторите приемат, че образование трябва да отчете „индивидуалните различия“ и „естествената енергия“ на учещите (Dewey 1916), но същевременно отчитат, че глобалната образователна стратегия е предоставянето на „добри възможности за учене на всички“ (ЮНЕСКО, Global Monitoring Report, 2016). Те провеждат поредица от проучвания сред студенти, учещите английски език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и в Международното висше бизнес училище, Ботевград, за установяване на степента на влияние на фактори като стратегии за учене, самооценка, локус на контрол, тревожност и емпатия върху учебните им постижения по език. Тези изследвания са проведени в синхрон с развитието на съвременната постметодическа педагогика, при която автономността е фактор за освобождаване на учещия от зависимостта му от учителя и учебната среда и за осигуряване на свобода на общуване на втори език. Резултатите са обобщени в твърдения относно наличието или отсъствието на зависимост между горепосочените фактори и учебния успех в предложения от авторите контекстуален модел на ученето.

Книгата е в обем от 181 страници и е структурирана в осем глави, които описват елементите на научноизследователския проект и проведените емпирични проучвания на отделните фактори. Първа глава представя проекта в детайли. Разгледан е изследователският метод и конкретната теория, план и практика, нужни за изпълнението на проекта. Изследователският метод се определя от три главни особености: изследването е основано на индуктивен-дедуктивен модел на търсене на решение на поставените въпроси; то е емпирично и самокоригиращо се. Използвани са вътрешни инструменти за проверка и външни механизми за наблюдение от други изследователи и заинтересовани лица. В практически план е представена и диаграмата на потока на данните, която дава функционален изглед на целия проект. Отчетена е актуалността на проблема в общия педагогически контекст на съвременната „постметодическа педагогика“, един сложен контекст, свързан с напредъка на познанието в областта на езиковото обучение, науката и прогреса в обществото като цяло. Накратко, научноизследователският проект е изграден върху теоретичен мо-

дел, в който фактори на успех при изучаването на втори език са учебните стратегии на учещите и техните личностни характеристики.

Във втора глава авторите правят задълбочен и изчерпателен преглед на научноизследователската работа върху темата за успешните учещи, учебните стратегии и стилове на учене. Те разглеждат понятието *учебен стил* като теоретична система от признаци на общ начин на учене, а *стратегия за учене на втори език* като поведение на учещия, целящо да осигури усвояването и затвърждаването на употребата на езика. Предложени са различни модели и измерителни инструменти като инструмента за установяване на личностни качества по Майерс-Бригс (Myers-Briggs 1956), измерителната скала на холандския изследовател Ян Вермунт „Инвентар на учебните стилове“, модела на общите перцептивни стилове на познание на Уиткин (Witkin, 2003), описателния модел на учебни стилове на Дейвид Колб (Kolb 1984) и др. Учебните стилове са свързани с учебните стратегии и се реализират чрез избраните конкретни стратегии за учене. Редица известни учени като Елис (1995), Уенден (1987), Оксфорд (1990), Рубин (1987) и др. предлагат работещи дефиниции на стратегиите. Те разглеждат стратегиите в различен план, като специфични техники и дейности или като подходи, ориентирани към проблем. Стратегиите включват лингвистично и нелингвистично поведение. Те допринасят пряко (например отгатване на контекста) или непряко (например употребата на жестове) за научаването. Стратегиите са дейности, които могат да се прилагат съзнателно или да са автоматизирани. Учебните стилове и стратегии са свързани и с мотивацията на учещите. Тази връзка е изследвана от автори като Золтан Дьорнией (2003) и Иштван Ото (1998). Дьорнией обобщава познанието по управление на учебната дейност и стратегиите за самомотивация в ученето, като разглежда пет главни класа самомотивиращи стратегии. Една от най-популярните таксономии за стратегии на учене на втори език е тази на Ребека Оксфорд (Oxford, R.L and J.A. Burry-Stock 1995). Този модел съдържа 50 стратегии, разделени в шест категории: мнемонични, когнитивни, компесаторни, метакогнитивни, афективни и социални. В своето проучване сред български студенти, изучаващи втори език, авторите на настоящата книга използват инвентара на Ребека Оксфорд. Българската версия на анкетата е създадена от Тодор Шопов и Сун Юнхун през 2011 г. Получените резултати показват интересни зависимости между студенти от различните специалности и стратегиите, които те използват при изучаването на език. Възрастта също е фактор, който влияе на избора на конкретни стратегии. От най-голямо значение в изследването се доказва нивото на езиково владееене. По-високото владееене на език позволява по-голяма автономност на студентите за прилагането на разнообразни стратегии.

Следващите четири глави от книгата (глава трета до глава шеста) описват резултатите от изследванията на авторите във втората главна област на фак-

торите на успеха, а именно личностните качества, засягащи познавателните способности на учещите. Шопов и Софрониева разглеждат в теоретичен и практичен план афективните/емоционалните фактори при изучаването на езици. В своите изследвания сред български студенти те приемат, че елементът *личност на учещия* се определя от четири главни характеристики, а именно: самооценка, локус на контрол, тревожност и емпатия. В проучванията, представени последователно в отделните глави, са използвани адаптирани от авторите версии за български език на известни скали за измерване на съответния конструкт, които включват: въпросника на Морис Розенберг, наречен „Скала за самооценяване“ (Rosenberg 1965); скалата на Джулиан Ротер за измерване на локуса на контрол (Rotter, J. 1966); Инвентара на тревожността като състояние и признак (Spielberger 1989 и Spielberger, Gorsuch, Lushene, Vagg and Jacobs 1983) и два от най-разпространените инструмента за измерване на емпатията: „Поведенческата скала на Кеймбридж“ или позната още като „Коефициент на емпатия за възрастни“ скала на Саймон Барон-Коеи и Сали Уйлрайт (Baron-Cohen and Wheelwright 2004) и скалата на Марк Дейвис „Индекс на междуличностна реактивност“ (Mark Davis 1980). Резултатите от проведените емпирични проучвания сред студентите показват съществуването на зависимости между тревожността, емпатията и локуса на контрол на учещите и техните учебни постижения по английски език.

Първото от проучваните качества на личността е самооценката на учещите. Трета глава предлага на читателите различни съществуващи дефиниции на понятието самооценка. Авторите свързват самооценката с емоционалната нагласа спрямо собствената ни личност. Те разглеждат понятието самоефикасност (Бандура 1997, 2006) като подвид на самооценката и предлагат хипотезата си за усвоената самоефикасност като обяснение на явлението „културна трансмисия на опитност“. Самоефикасността е качество на личността, което се придобива автоматично през най-ранното детство в определена културна среда. Предложен е и кратък обзор на главните открития и факти относно отношението между самооценката и учебните постижения. Едно от изследванията на Софрониева (2012) в областта проучва прилагането на нови методи в езиковото обучение с цел развитие и засилване на представата за самоефективност на студентите. Като цяло в литературата се открояват две различни гледища. Едното е, че съществува корелация между висока самооценка и висок учебен успех, а второто е, че самооценката не влияе на академичния успех. В проведеното от авторите проучване не се установява връзка между самооценката на студентите и учебните им постижения по втори език. Нужни са последващи изследвания в тази област. Като перспективна насока Шопов и Софрониева посочват възможността за проучване на хипотезата за усвоената самоефикасност. Тя е близка с теоретичното предложение на английския биолог Ричард Докинс относно конструкта „мем“, който е поведенческият екви-

валент на „ген“. Мем е идея, поведение или стил, който се разпространява от човек на човек в определена култура.

В четвърта глава е разгледана втората изследвана личностна характеристика: „локус на контрол“. Хората, които тълкуват събитията като продукт на собственото си поведение, а не като резултат от външни фактори, се характеризират с наличие на силен вътрешен локус на контрол. Съвременните проучвания по темата показват засилен интерес към отношенията между локуса на контрол и академичните постижения. Две изследвания на екипи от международни учени от 2006 г. установяват наличие на връзка между по-висок академичен успех и по-изразен вътрешен локус на контрол при ученици и студенти. Различните проучвания използват различни инструменти. Съществуват голям брой версии и скали за измерване на конструкта локус на контрол, базирани на оригиналната скала на Ротер. В съвременното моделиране на Ротер е развит, като локусът на контрол е интегриран с други признаци на личността като самооценяване, самоефективност, емоционална стабилност и др. Данните от проведеното авторско изследване на връзката между локуса на контрол на българските студенти и техните оценки по втори език сочат, че силният вътрешен локус на контрол е положително свързан с успеха по втори език.

В пета глава авторите изследват фактора „тревожност“ в обучението. Те разглеждат тревожността като чувство, определящо целия живот на индивида. Прегледът на литературата по педагогическа психология показва, че влиянието на тревожността върху академичните постижения не е доказано. Безспорен принос и стъпка в тази област е направеното проучване на чувството на тревожност на българските студенти и установената отрицателна зависимост между отчетените нива на чувство на тревожност и тези на учебните резултати. Успешното езикоусвояване се влияе от състоянието на учещите и се възпрепятства от състояния като тревожност, което се характеризира с опасения и соматични симптоми. Използваният инвентар в изследванията проучва тревожността като състояние и признак. Тревожното състояние се определя като страх и възбуда на автономната нервна система, временно породено от въображаема заплаха. Тревожността на личността се определя като относително постоянна склонност към безпокойство и неудобство независимо от обстоятелствата. Използвана е скалата на Спилбергер, която се състои от две части, които се отчитат поотделно. Получените зависимости между ситуативната тревожност и личностната тревожност на учещите и учебните им постижения по английски език показват, че колкото по-висока е тревожността, толкова по-нисък е техният резултат по език. Това дава основание емоцията тревожност да се разглежда като важен фактор в обучението по езици.

Шеста глава акцентира върху ролята на емпатията в езиковото обучение. Безспорен е и приносът на Шопов и Софрониева за включването на емпатията като личностна характеристика, пряко свързана с учебния успех по език. Авто-

рите разглеждат понятието като част от емоционалната интелигентност, като проекция на собствената личност върху личността на другия и разбиране и приемане на чуждото поведение или гледище. Една от скалите, които те прилагат, е на Марк Дейвис (1980), която предлага многомерен подход за изследване на конструкта. Способността на хората за емпатия се измерва по четири отделни подскали, две от които оценяват когнитивните способности за емпатия, а другите две – емоционалната реактивност. В проведеното проучване върху ролята на емпатията за езиковото обучение на студенти по педагогика в Софийския университет се установява наличие на прякопропорционална зависимост между учебния успех по английски език на студентите и техните нива на емпатия. Следователно заключението на авторите е, че трябва да се използват методи за езиково обучение като Наративния формат (Ташнер, 2005), които да целят както развиването на езиковите умения на учители, студенти и деца, така и способностите им за проявяване на емпатична загриженост и фантазия в различни ситуации. Заключението на авторите е, че емпатията е умение, което е вродено, но се развива и трябва да бъде развивано през целия живот. Именно в това те виждат и една от бъдещите цели на съвременното обучение.

Накрая, последната седма глава, озаглавена „Учебен успех по втори език“, се фокусира върху езиковите способности на учещите. Авторите представят своя обобщен модел, наречен 15 кутийки, който описва езиковото владение като съчетание от две измерения – езикова комуникативна компетентност и речево комуникативно поведение. Първото измерение включва три компонента – лингвистична, социолингвистична и стратегическа компетентност. Това измерение е умственото познание, подлежащо на комуникацията (език). Второто измерение е изпълнителното познание, подлежащо на комуникацията (реч). То включва пет компонента: четене, писане, диалогично говорене, монологично говорене и слушане. Предложеният обобщен модел е изчерпателен и се базира на основните компетенции по Общата европейска референтна рамка за езиците, равнищата на владение и степента на езикоусвояване. Този модел е свързан с формулирането на реални цели на теста по втори език, което от своя страна ще позволи резултатите от теста да са валидни и полезни. Моделът позволява да се систематизират и потенциални общи цели на теста.

Трябва да се отбележи, че теоретичните понятия в книгата, в тяхната цялост и сложност, са интригуващо разяснени и логически обвързани. Прегледът на литературата по педагогическа психология относно влиянието на изследваните конструкти върху постижения на учещите, направен към всяка глава, е впечатляващ както със своя обем, така и с качеството на селекцията на най-актуалните съществуващи теории и хипотези. Съвременните изследвания в много случаи показват сложни, нееднозначни зависимости, а теоретичните спекулации са разнопосочни. Авторите се позовават на над 200 публикации по проблемите от изтъкнати учени и изследователи, като умело успяват да

предадат това ценно познание в много синтезиран вид и на достъпен за читателя стил, който вълнува и интригува.

В заключение може да се каже, че Шопов и Софрониева предоставят още една „навременна и съвременна книга“, в която са посочени теоретични и емпирични доказателства относно факторите, които влияят на учебния успех. Добрият учещ и успешното усвояване на втори език са теми от голямо значение, а авторите категорично потвърждават наличието на „педагогиката на добрите възможности за учене на всички“.

Проф. д-р Димитър Веселинов

Катедра „Методика на чуждоезиковото обучение“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ d_vesselinov@yahoo.fr

Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.

Department of Foreign Language Teaching Methodology

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ d_vesselinov@yahoo.fr

ХРОНИКА

EVENTS

Научна конференция по случай юбилейна годишнина на специалност Тюркология в Софийския университет

Jubilee Conference on the Occasion of 65th Anniversary of the Department of Turkic studies in Sofia University

Стоянка Кендерова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (България)

Stoyanka Kenderova

St. st. Cyril and Methodius National Library (Bulgaria)

И тази година колегите от специалност Тюркология към катедра „Тюркология и алтаистика“ (Център за източни езици и култури) не изневериха на своята традиция – да отбележат чрез научна конференция 65-годишнината от нейното основаване. Това е първата у нас филологическа специалност, която се базира на източен език и чието начало е поставено през далечната 1952 г. под наименованието „Турска филология“. Тя формира ядрото на Катедрата по ориенталистика, която впоследствие се разраства в Центъра за източни езици и култури, за да обхване в преподавателската и научната си дейност и други региони от Изтока.

През тези 65 години от своето съществуване специалността е ръководена от академични личности, между които проф. Борис Недков, проф. Страшимир Димитров, проф. Емил Боев, доц. Юлия Кирилова и други, допринесли както за нейния престиж, така и за създаването и израстването на редица поколения турколози, тюрколози и османисти. Предвид факта, че тук се изучават езикът, историята и културата на съседна Турция, с чието минало се преплита и

съдбата на нашата страна, специалност Тюркология се отличава със своите приоритети и актуалност. Днес тя подготвя кадри за различните области на науката, дипломатията и практиката, в които е необходимо отличното владение на турския език.

Постиженията на специалността и извоюваният авторитет в академичните среди бяха справедливо отбелязани в поздравителните слова на гостите на конференцията. Приветствия бяха поднесени от ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ проф. Анастас Герджиков, от Техни Превъзходителства посланиците на Република Азербайджан Наргиз Гурбанова и на Република Казахстан Темиртай Избастин, от проф. Мадлен Данова, декан на Факултета по класически и нови филологии, от директора на Центъра за източни езици и култури проф. Александър Федотов, от доц. Ирина Саръиванова, ръководител на Катедрата по тюркология и алтаистика, от ръководителя на катедра „Методика на чуждоезиковото обучение“ проф. Димитър Веселинов, както и от доц. Иво Панов – ръководител на специалност Иранистика и председател на Съюза на преводачите в България. Поздравителни адреси бяха прочетени от името на Югозападния университет „Неофит Рилски“ в Благоевград и от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. С особена трогателност бе посрещната и г-жа Сесилия Хазай, директор на фондация за ориенталистични изследвания в Будапеща, носеща името на нейния баща – професор Георг Хазай, работил също в катедрата.

Поради големия брой участници научната конференция „Тюркологията днес – предизвикателства и перспективи“, посветена на годишнината, протече в две зали, а докладите бяха разделени в две секции: „Език и история“ и „Литература и култура“, като част от тях бяха изнесени на турски език. Участваха не само настоящи и бивши преподаватели в катедрата, но и колеги от други факултети и катедри към Софийския университет и Центъра за източни езици и култури, от Шуменския университет, от Пловдивския университет, от Анкарския университет (Турция), от Университета Галатасарай (Турция), от Българската академия на науките, от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, от Столична библиотека, от Историческия музей – Видин и др.

Както би могло да се очаква, една голяма част от докладите бяха на езиковедска тематика: съвременен състояние на българския книжовен език (Антони Стоилов), проблеми при превода на лингвистични термини на турски език (Осман Сенемоглу), турцизмите във френския език (Димитър Веселинов) и обратно – семантични промени при думите от френски език в съвременния турски език (Мануела Даскалова), интензивност при прилагателните имена (Милена Йорданова), лексикално-семантични двойки в турския език (Харун Бекир), причастни конструкции (Александрина Гюндоан), наименования за части на тялото като израз на локации в турския език (Райна Иванова). Два доклада бяха посветени на граматически категории в турския и азербайджан-

ския език: наставката „dir“ (Иван Колев) и глаголните системи в двата езика (Красен Гулиев). Свързан с ранните години на българската университетска тюркология бе докладът на Валери Стоянов, посветен на Дьорд Хазай. На въпроса за „дискриминираните“ езици в българското езиково пространство се спря Даниела Боянова.

Един от най-ранните документи, съхраняван в НБКМ и създаден през 1477 г. по повод охраната на стратегическата крепост „Султанийе“, ни върна в османската епоха. Докладът поднесе палеографска, езикова и граматическа характеристика на езика от онова време (Стоянка Кендерова, Жана Желязкова). Също на палеографските особености, но този път на няколко надписа от Родопите, се спря колегата Катерина Венедикова, наш най-добър специалист по османска епиграфика. От доста по-късно време, датиран 1858 г., бе друг османски документ със значение за паричната система в Османската империя (Никола Робев). За следосвобожденския период от историята на Видин и съдбата на мюсюлманските култови сгради, пострадали от наводнения, пожари или разрушени, говори Невен Илиев. В миналото ни върна и докладът на Татяна Стойчева „Белгийската мантия и българският калпак“, в който не бе пропуснат и агарянският ямурлук. Цвета Тодорова направи връзката „От ориенталска към европейска София“. Интересен въпрос повдигна и Илияна Чалъкова, представяйки ни турците, „открили“ Америка, според романа на Жоржи Амаду. Всъщност става въпрос за сирийски араби, които, като преселници в Южна Америка от пределите на Османската империя, са възприети като турци.

Голямо разнообразие от теми присъстваха в докладите на колеги от други области на ориенталистиката. За алегорията в средновековната корейска проза говори Александър Федотов. Иранистът Иво Панов представи средновековни персийски писмени и фолклорни паметници, в които се споменават българите. Особеностите на персийски речници, съхранявани съответно в Националната библиотека в София и в Гази Хюсрев-Беговата библиотека в Сараево, бяха разгледани от Марио Аппен. На начина, по който се чете името Мухаммад в съхранените до днес арабописмени паметници – като Мехмед или Мохамед, се спря Анка Стоилова.

Тринадесети век бе отразен с краткото съобщение относно мистиката в творчеството на Мевляна Джелиледдин Руми. До този период се докосна и Невена Граматикова с изложението си за културата на алевийско-бекташийските общности като последователи на Юнус Емре. Още един материал, този път посветен на традициите, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето, ни представи света на алианите в българските земи (Емилия Караханова). Към тази тематика ще допълним и доклада, посветен на традиционната култура на някои тюркоговорящи народи в района на Кавказ (Ружа Нейкова), както и на татарското население в Североизточна България (Венета

Янкова). Два други доклада имаха отношение към турската народна писмена и устна култура: религиозни и мистични текстове в сборниците „джьонк“ (Ирина Саръиванова) и разнообразната житейска тематика в песните „мани“ (Михаил Янчев).

Не беше подминато и едно явление, което в последното десетилетие характеризира не само българския телевизионен екран. Става въпрос за проникването на турските сериали като резултат от разрастващата се филмовата индустрия в Турция (Тотка Монова). Съвсем съвременно звучене имаше и докладът „Турция, България и Новият път на коприната на КНР“, който поставя икономически и стратегически въпроси, включително и пред българската страна (Александър Алексиев).

Всички доклади от научната конференция са публикувани в сборник, част от научен проект¹ по отбелязването на юбилейната годишнина, ръководен и успешно реализиран от доц. Милена Йорданова.

Проф. д-р Стоянка Кендерова

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (България)

Адрес: бул. Васил Левски № 88, 1504 София, България

✉ kenderovastoyanka@yahoo.fr

Prof. Stoyanka Kenderova, PhD

St. st. Cyril and Methodius National Library (Bulgaria)

Address: 88 Vasil Levski Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ kenderovastoyanka@yahoo.fr

---

¹ Проектът на тема „Туркологията днес – предизвикателства и перспективи“ е финансиран по ФНИ с Договор № 80-10-91/20.04.2017 г.

Епиграфиката като съдба – доц. Катерина Венедикова на 75 години

Epigraphy as a Destiny – Assoc. Prof. Katerina Venedikova's 75th Anniversary

Милена Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Milena Yordanova

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Катерина Иванова Венедикова е виден османист, чиито изследователски интереси са насочени главно към анализи на османски епиграфски паметници, османските извори за българската история, изследвания върху историята на Мала Азия историческата граматика на турския език и др.

Катерина Венедикова е родена на 20 ноември 1942 г. в гр. Скопие в семейството на проф. Иван Венедиков. Този факт донякъде предопределя съдбата ѝ, тъй като от ранна детска възраст е заобиколена от голямата библиотека на баща си, в която преобладават книги с филологическа и историческа насоченост.

Започва образованието си в „първоначалното“ училище „Ламби Кандев“ (София) през 1949–1950 г. Завършва VIII гимназия „Васил Левски“ (София) през 1960 г., а в периода 1960–1965 г. следва специалност Турска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. След успешно полагаане на държавните изпити се дипломира през 1966 г. Веднага след завършването си започва работа като хоноруван асистент в Софийския университет (1966–1971), където преподава дисциплините практически турски език и води упражненията по морфология и синтаксис на съвременния турски език. От 1972 г. е назначена на длъжността проучвател в Института по история (дн. Институт за исторически изследвания) при Българската академия на науките,

а от 2001 г. е старши научен сътрудник II степен (доцент) в същия институт след представяне на хабилитационен труд на тема „Българите в Мала Азия от древността до наши дни“.

Паралелно с работата си в Българската академия на науките доц. Катерина Венедикова продължава и преподавателската си дейност в Софийския университет, където чете курсовете по османотурски език (1986–1988) (специалност „Тюркология“, специалност „История“), османотурска текстология (1986–2003) (специалност „Тюркология“), османска епиграфика (1986–2004) (магистърска специалност „Тюркология“, бакалавърска специалност „Тюркология“ и магистърска програма „Османистика“), балкански писмени паметници на турски език (1998–2003) (магистърска програма „Османистика“), османска епиграфика (2015–) (следдипломна квалификация на чуждестранни студенти) и др. От 1999 г. е лектор в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, където води дисциплините история на турския език и историческа граматика (1999–2015), османотурска дипломатика и палеография (2009–2015), османотурски извори за българската история (2000–2005), история на Турция (2007–2015) (бакалавърска специалност „Турска филология“) хунобългарския културно-исторически ареал в Европа и Мала Азия (2001–2004). В Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ чете лекции по стара турска литература (2011–2013) (бакалавърска специалност „Български език и турски език“) и лексикология на турския език (2011–2013) (бакалавърска специалност „Български език и турски език“).

Доц. Катерина Венедикова осъществява научно ръководство на редица дипломанти и дисертанти от различни университети в страната, като по този начин подпомага израстването на млади специалисти в областта на тюркологията и османистиката.

Отличното владение на османски и съвременен турски език, както и доброто познаване на персийски и арабски език са основа за високото ниво на научните ѝ изследвания. Познанията ѝ по руски, немски и италиански език са предпоставка за познаването на най-новите достижения в световната наука.

До сега е участвала в научни експедиции в над 150 селища в страната, като за над 80 от тях е осъществила публикации или е представила изследвания на повече от 50 национални и международни конференции. Същевременно е оказала научно сътрудничество на над 40 музея в България и чужбина.

Научната ѝ дейност е насочена към ориенталистиката и османистиката. Публикациите ѝ са посветени на анализи на османската и арабографична епиграфика, османската и арабографична текстология с акцент на ръкописните книги, историческата граматика на турския език, османските извори за българската история, има изследвания върху историята на Мала Азия и различни религиозни течения в исляма и др.

В монографичното изследване „Българите в Мала Азия от древността до наши дни“ (1998) се разглежда подробно българското присъствие в областта. Комплексно се анализират езикът, религията, битът, културата и дори бойното изкуство на анадолските българи. Книгата представлява историко-филологическо изследване, реализирано на основата на изданията и на някои ръкописи на „Историята на Караман“. Сполучливото съчетание от текстологични и историко-географски анализи свидетелстват за високата компетентност на автора по разглежданата проблематика.

Книгата „Българи, арменци и караманци в Средновековна Мала Азия“ (2003) разглежда въпроса за българското присъствие в Анадола от друг аспект. Изложението отново е базирано на исторически източници, като основен извор е ръкописът „Летописи на династията Караман“ (*Tevarih-i al-i Karaman*). Тук акцентът е поставен на критичен анализ на вижданията на различни изследователи по въпроса за българското, караманското и арменското население в Мала Азия през Средновековието, като авторката убедително доказва своята хипотеза.

През 2007 г. излиза от печат книгата „Демир Баба теке. Българският Ерусалим“, която е публикувана в съавторство с Диана Гергова. Доказателство за високата стойност на изданието е и фактът, че то е спечелило конкурса на Министерството на културата „Помощ за книгата“.

Монографията „Надписи на Алианското население в района на град Кърджали“ (2010) е оригинално епиграфско изследване. То е посветено на надписи на надгробни паметници от Кърджалийско, чиито специфики се разглеждат детайлно.

Най-новото монографично изследване на доц. К. Венедикова „Епиграфски паметници от османско време“ (2017) е структурирано в два раздела. Първият от тях е посветен на паметници и надписи, свързани с Бали Ефенди и текето му в софийския квартал Княжево. Във втората част на книгата се разглеждат епиграфски паметници, които се отнасят за историята на Велинград и околността. В изследването се отразява дългогодишният интерес на авторката в областта на епиграфиката, както и към различни религиозни (мюсюлмански) култове.

Съществен принос в изследванията на доц. К. Венедикова са разчитането и преводът на български език на голям брой надписи и данни, свързани с българската история, както и на множество паметници на българска територия.

Доказателство за авторитета, който има доц. К. Венедикова сред колегите си, е и членството ѝ в научни организации като Съюза на учените в България (1980–) и Българското историческо дружество (1980–).

Доц. Катерина Венедикова е била на множество краткосрочни и дългосрочни научни специализации в чужбина по османска епиграфика и изворазнание. Сред тях се отличават специализациите в гр. Алма Ата (Казахстан)

през 1968 г., в гр. Тунис (Тунис) през 1974 г., в гр. Дамаск (Сирия) през 1976 г., в гр. Бейрут (Ливан) през 1976 г., в гр. Истанбул (Турция) през 1983–1984 г., в гр. Будапеща (Унгария) през 1978 г. и др.

Участието ѝ в научни проекти като член или експерт показва, че доц. К. Венедикова е ценен специалист в своята област, заслужил уважението на колегите си. Струва си да се отбележат някои многогодишни и междуинституционални проекти като програма „Родопи“ (1978–1992), програма „Гетика“ (1990–2007), „Контрасти и конфликти „зад кадър“ в българското общество през XV–XVIII в.“ (1998–2003), „Архитектура, история и култура на хетеродоксните мюсюлмани в Източните Родопи“ (2003–2007) и др.

Като доказал се специалист в своята област доц. К. Венедикова е канена да участва в научни журита за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ или за избор на академична длъжност на колеги от различни университети.

През 2017 г. е наградена от Института за исторически изследвания при БАН с почетна грамота за „значими приноси в научноизследователската дейност“ и „за популяризиране на историческото познание“.

Доц. Катерина Венедикова е изтъкнат университетски преподавател и учен със сериозен авторитет. Тя е един от най-изявените български специалисти по османска епиграфика, който със своята прецизност, задълбоченост и ерудиция е спечелил уважението на научната общност в страната и чужбина.

Доц. д-р Милена Йорданова

Катедра по тюркология и алтаистика

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Assoc. Prof. Milena Yordanova, PhD

Department of Turkic and Altaic Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Библиография на доц. Катерина Венедикова

Assoc. Prof. Katerina Venedikova's Bibliography

Милена Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Milena Yordanova

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Хабилитационен труд

2001

Българите в Мала Азия от древността до наши дни, 1998 г., 490 с. + XVI с. ил. Хабилитационен труд за придобиване на научното звание „доцент“.

Монографични изследвания

1998

Венедикова, Катерина. *Българите в Мала Азия от древността до наши дни*. Стара Загора/София 1998 г., 490 с. + XVI с. ил.

2003

Венедикова, Катерина. *Българи, арменци и караманци в Средновековна Мала Азия*. София: ИК „Огледало“, 2003, 124 с.

2007

Гергова, Диана, Катерина Венедикова. *Демир Баба теке – българският Ерусалим*. Снимки М. Азис и др. София: Агато, 2007. 114 с.

2010

Венедикова, Катерина. *Надписи на Алианското население в района на град Кърджали*. София: ИК „Огледало“, 2010. 98 с.

2017

Венедикова, Катерина. *Епиграфски паметници от османско време*. София: ИК „Огледало“, 2017, 334 с.

Статии и студии в периодични научни издания

1981

Венедикова, Катерина. Имена, свързани с българи в Мала Азия през XI в. в един литературен паметник. – *Помощни исторически дисциплини*, Т. 3, 1981, с. 173–182.

1984

Венедикова, Катерина. Върху езиковите особености на един турски летопис. – *Филология*, кн. 14–15, 1984, с. 44–54.

1987

Венедикова, Катерина. Текстологичен анализ на най-ранното сведение за българи в „Историята на Караман“. – *Филология*, кн. 17–18, 1987, с. 88–105.

1993

Венедикова, Катерина. Бронзово печатче от Етнографския отдел на Музея в Кърджали. – *Нумизматика и сфрагистика*. 1–4. София, 1993. с. 94–97.

1996

Венедикова, Катерина. Синовете на Абдуллах. – *Български фолклор*, год. XXII, кн. 3–4. София, 1996. с. 4–20.

Венедикова, Катерина. Два преписа на Историята на Караман от Ахмед Бей Шикяри, завършена през XVI в. – *Българският XVI век*. София. 1996. с. 253–273.

1997

Венедикова, Катерина. Печатче от Пазарджик от 1279 г. по Хиджра (29.VI.1862 – 18.VI.1863 г. сл. Хр.). – *Нумизматика и сфрагистика*, IV, 1995–1997, с. 154–157.

Венедикова, Катерина. Строителен надпис от Археологическия музей в София от 1239 г. по Хиджра (7.IX.1823–26.VIII.1824 г. от н.е.), посветен на валията на Силистра Мехмед Селим Паша. – *Годишник на Националния Археологически Музей*. т. X, 1997, с. 343–356.

1998

Венедикова, Катерина. Един късен печат на шейх от ордена „Кадирие“ – *Нумизматика и сфрагистика*, V, 1, 1998, с. 125–131.

Венедикова, Катерина. Село Душинково (Джанбашлъ), Джебелско. Тюрбе (гробница) на Исхак Деде (Дядо Исхак) с надгробен надпис от 1218 г. Х. (23.IV.1803 – 11.IV.1804 г. сл. Хр.). – *Rhodopica*, 1998, № 1, с. 151–164.

1999

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници от Крумовградско. – *Rhodopica*, 1999, № 1, 175–184.

2001

Венедикова, Катерина. Името Караман и песните за Крали Марко и Момчил. – *Исторически архив / Historical Archives*. Год. III, № 9–10, София, ноември 2000–май 2001, с. 131–134.

2002

Венедикова, Катерина. Към историята на село Горна крепост в Източните Родопи. (По данни от епиграфски паметници на арабско писмо.) – *Rhodopica*, 2002. 1–2. с. 231–251.

2003

Венедикова, Катерина. Надгробна плоча на син на еничар от село Великденче, Кърджалийско. – *Нумизматика и епиграфика I*. [Нумизматика, сфрагистика и епиграфика], бр. 1, София, 2003. с. 257–259. Табло LXXXIV.

2004

Венедикова, Катерина. Надписи от Археологическия музей в София и връзката им с паметници от други райони. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 1, София, 2004, с. 205–216, табл. XXXV–XXXVI.

2005

Венедикова, Катерина, Магда Милчева. Тюрбето край село Кралево, Хасковска област. – *Българска етнология*. Год. XXXI. Книга 2. София, 2005. с. 101–108.

2006

Венедикова, Катерина. Строителен надпис над вратата на тюрбето в с. Текето, Хасковско. – *Известия на Регионалния исторически музей – Хасково*. Т. III. 2006. с. 86–93.

Венедикова, Катерина, Магда Милчева. Надпис върху сахан от 1221 г. X. (1806–1807 г. сл. Хр.). – *Известия на Регионалния исторически музей – Хасково*. Т. 3. 2006. с. 94–95.

Венедикова, Катерина. Надгробна плоча от 27.XII.1829 г. от с. Текето, Хасковско. – *Известия на Регионалния исторически музей – Хасково*. Т. 3. 2006. с. 232–235.

Венедикова, Катерина. Надписи от алиански селища. – *Паметници, реставрация, музеи. Списание на архитектурно издателство Архиарт*. (Научен ред. ст. н. с. д-р арх. Ник. Тулешков). бр.1–2, февруари–април. София, 2006. с. 19–25 и с. 89.

2007

Венедикова, Катерина. Надписи в чест на преподаватели (мюдерриси). – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 3 / част 2, 2007. с. 153–170, табла XVI–XVIII.

Венедикова, Катерина. Надписи от град Кюстендил. – *Известия на Историческия музей Кюстендил*. Т. XIV. Кюстендил 2007. с. 83–99.

2008

Венедикова, Катерина. Два надписа, свързани с миналото на Велинградско. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*. бр. 4, 2008. с. 253–277, табло XXXI, обр. 1, 2 и 3.

Венедикова, Катерина. Байракът с надписи от Момчилградското село Постник-Теке. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*. бр. 5, 2008, с. 377–410.

2010

Венедикова, Катерина. Надписи на чешми от Археологическия музей в София. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика/Numismatica, Sphragistica and Epigraphica*, бр. 6, 2010, с. 215–242, табла XXXIX – 1, 2, XL – 1, 2.

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници в района на община Батак: надписи от село Фотиново. – *Известия на Исторически музей – Батак*. Т. 3, 2010. с. 159–182.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от Музея във Велинград. – Цепина, Чепинско, Велинград – хилядолетната история на Северозападните Родопи. – *Доклади от национална научна конференция, Велинград, 23–24.X.2008*. София: Исторически музей Велинград, 2010. с. 92–106.

2012

Венедикова, Катерина. За надписите върху камък и метал от Археологическия музей в София. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 8, 2012. с. 185–205, табло XXXII–XXXIV.

2013

Венедикова, Катерина. Бронзова купичка с инкрустирани украси и надписи. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 9, 2013. с. 229–241, табла XXXI–XXXIII.

Венедикова, Катерина. За Шумен и шуменци през османско време. (втора част) – *Тюркологични изследвания 2013*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2013. с. с. 5–49.

2014

Гергова, Диана, Светла Петрова, Николай Дерменджиев, Катерина Венедикова. № 71. Обект „Старата турска баня“ – малка пристройка пред входа на банята в с. Баня, община Разлог. – В: *Археологически открития и разкопки през 2013 г.* София, 2014. с. 372–374.

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници от османско време от град Пазарджик. – *Годишник на Регионален исторически музей Пазарджик*. Пазарджик, 2014. с. 7–32.

Венедикова, Катерина. За Махмуд Паша – строителя на Голямата джамия в София. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 10, 2014. с. 315–340, табла XLIII, XLIV, XLV, XLVI.

2015

Венедикова, Катерина. Надпис върху елипсовидна бронзова плочка от Перперикон. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 11, 2015. с. 203–216, табла XXII–XXV.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от османско време от Търново и Търновско. – *Известия на Регионален исторически музей Велико Търново*. т. XXX. 2015. с. 101–120.

2016

Венедикова, Катерина. Йордан Венедиков за въстанието в Батак 1876 г. – В: *Известия на Исторически музей – Батак. Том IV. Априлската епопея – Батак. Размисли 140 години по-късно*. Пазарджик, 2016. с. 221–229.

Венедикова, Катерина. Приветствие към участниците в Научния форум по повод честванията на 140 години Априлска епопея Батак, 60 години на Исторически музей Батак и преиздаването на книгата „*История на въстанието в Батак 1876 г.*“ на Йордан Венедиков през 2016 г. – В: *Известия на Исторически музей – Батак. Том IV. Априлската епопея – Батак. Размисли 140 години по-късно*. Пазарджик, 2016, с. 241–242.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от османско време от град Пловдив. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 12, 2016. с. 205–223, табла XXVI–XXIX.

2017

Венедикова, Катерина. За живота на един светец и един интересен надгробен паметник от 1478/1479 г. – *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, бр. 13, 2017. с. 317–361, табла LX–LXIV.

Статии и студии в сборници

1982

Венедикова, Катерина. Сведения за българи в Мала Азия и отношенията им с Анадолски племена и княжества (XI–XVI в.). – В: *Първи международен конгрес по българистика, София, 23.V–3.VI, 1981 г. Доклади*. София, 1982, с. 57–69.

1987

Венедикова, Катерина. За личното в епиграфските паметници от османско време и за тяхното значение като исторически извор. – В: *Личните документи като исторически извор*. София: Издателство на БАН, 1987, с. 177–198.

1988

Венедикова, Катерина. Към демографската и етническата характеристика на Източните Родопи по данни на епиграфски паметници. – В: *Демографски и етносоциални проблеми в Източните Родопи*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1988, с. 77–92.

1996

Венедикова, Катерина. Два преписа на Историята на Караман от Ахмед Бей Шикяри, завършена през XVI в. – В: *Българският XVI в. София*, 1996, с. 253–273.

1999

Венедикова, Катерина. Сватбени ритуали, описани в житието на Демир Баба. – В: *Ислям и култура. Изследвания. [Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите, IV]* (Съст. и отг. ред. Г. Лозанова и Л. Миков). София: МЦПМКВ, 1999. с. 197–249.

2001

Венедикова, Катерина. Архитектите според някои извори. – В: *Културните взаимодействия на Балканите и турската архитектура*. т. 2. Анкара, 2001. с. 773–780.

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници на арабско писмо като извор за историята на мюсюлманската култура. – В: *История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания. [Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите, VII]* (Съст. и отг. ред. Росица Градева). София: МЦПМКВ, 2001. с. 539–546.

2003

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници на арабско писмо от Освободителната до Балканската война в Родопите. – В: *90 години от Освобождението на Родопите*. (Съставители Г. Марков, Р. Караганев, Т. Марева, Цв. Гарова, Зл. Петрова, К. Сулинаджиева). Смолян, 2003. с. 102–115.

Венедикова, Катерина. Арабписмени сведения за българи в Мала Азия. – В: *Контрасти и конфликти зад кадър в българското общество през XV–XVIII в.* (Съставител Е. Грозданова). София, 2003. с. 451–477.

2004

Венедикова, Катерина. Българите и Евразия. – В: *България като мост между евразийските култури. България, толерантност, евразийство*. Шумен: ШУ „Еп. Константин Преславски“, 2004. с. 48–53.

2005

Venedikova, Katerina. Kültür, Öğretim ve Öğrenimle İlgili Kitabeler. [Надписи, свързани с културата, обучението и образованието] – În: *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu. 11–13 Mayıs 2005. Eskişehir – Türkiye*. İstanbul, 2005. s. 275–282.

Venedikova, Katerina. From the Saint's life of Demir Baba (Father Demir) [Из житието на Демир Баба (отец Демир)] – În: *Helis IV: Investigations, Results and Problems in "Sbornovo" // Хелис IV. Изследвания, резултати и проблеми в „Сборяново“*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2005. с. 242–250.

Венедикова, Катерина. За Султан Джем и неговия лала и кетхуда Али Бей и отношенията им с българи (в Мала Азия и България). – В: *Древните българи в основите на световната история, материалната и духовна култура и цивилизацията*. (Съст. С. Иванов и Вл. Цонев). София, 2005. с. 231–234.

Венедикова, Катерина. Надгробна плоча на Мехмед, син на каймакама на Кърджа 'Али (Кърджали) Мехмед Бей от 1296 г. Х. (26.XII.1878/14.XII.1879 г. н. е.). – В: *Междуетнически контакти Изток–Запад – интеркултурна комуникация*. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2005. с. 235–242.

Венедикова, Катерина. Надписи от Историческия музей в Смолян. – В: *Хуманитаристичните изследвания за Родопите в началото на XXI век*. Смолян, 2005. с. 15.

2006

Венедикова, Катерина. Извори за Демир Баба, за текето и района му. – В: *Хелис V. Международна конференция „Гетите – култура и традиции. 20 години проучвания на Свещарската гробница и резервата "Сборяново"“*. (Съставител и редактор Диана Гергова). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2006. с. 262–273.

Венедикова, Катерина. Османотурски надписи от град Казанлък. – В: *Краеведски четения. Свитък II*. (Съст. Р. Инджиева. Ред. д-р Косьо Зарев, Р. Инджиева). РИМ „Искра“ – Казанлък. Казанлък: Издателство „Ирита“, 2006. с. 55–67.

Венедикова, Катерина. За надписите, свързани с обителта на Демир Баба. – В: *Текето Демир Баба – Железният баща в Сборяново. Изследвания и легенди*. (Съст. Б. Илиев и д-р А. Кънев. Под общата редакция на Ал. Фол. Редактори Д. Гергова и К. Венедикова). София, 2006. с. 69–82.

Венедикова, Катерина. Из Житието на Демир Баба. – В: *Текето Демир Баба – Железният баща в Сборяново. Изследвания и легенди*. (Съст. Б. Илиев и д-р А. Кънев. Под общата редакция на Ал. Фол. Редактори Д. Гергова и К. Венедикова). София, 2006. с. 83–95.

2007

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници от Разград и Разградско. – В: *Изследвания в памет на акад. Анание Явашов*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2007. с. 136–155, 3 с. ил.

Венедикова, Катерина. Надписи от Историческия музей в Смолян. – В: *Хуманитаристични изследвания за Родопите в началото на XXI век.* – Смолян: Смолян, 2007. с. 381–389.

2008

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници и други извори за районите на Рудозем и Смолян. – В: *Рудозем и околностите му. Археология, етнография и история. Том I.* София, 2008. с. 156–222.

Венедикова, Катерина. За жезлите и бастуните на шейховете и дервишите и няколко предмета от колекцията на Д-р Васил Хараланов. – В: *Сто години от рождението на д-р Васил Хараланов (1907–2007).* Шумен: Регионален исторически музей Шумен, 2008. с. 413–431.

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници от Северозападна България. Няколко надписа от селища в област Монтана – В: *Националноосвободителните движения в българските земи XV–XIX век и тяхното отразяване в музеите.* Издателска агенция ФДК, 2008. с. 41–49.

2009

Венедикова, Катерина. Един надпис от село Рогозари, Джебелско. – В: *Турският език и балканското културно взаимодействие. Türkçenin Balkan Kültürleri Etkileşimindeki Yeri.* Велико Търново: Фабер, 2009. с. 267–275.

Венедикова, Катерина. За Шумен и шуменци през османско време. – В: *Шумен и шуменци в националната история.* Велико Търново, 2009. с. 34–57.

Венедикова, Катерина. За званието *баша, баше, беше.* – *Сборник в памет на професор Велизар Велков.* София, 2009. с. 532–557.

2010

Venedikova, Katerina. Elmalı Baba Tekkesinde Yazıtlar. – *Hacı Bektaş Velî'nin Tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri.* Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları. Araştırma Dizisi – 12, 2010. s. 105–116.

Венедикова, Катерина. Надписи, свързани с просветата, образованието и културата. – Просвета и промяна. – В: *Сборник в чест на чл. кор. ст. н. с. I ст. д. ист. н. Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия.* София: БАН – Институт за исторически изследвания, 2010. с. 110–132.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от град Казанлък. – В: *От регионалното към националното. I част.* Велико Търново: Издателство Абагар, 2010. с. 306–337.

2012

Venedikova, Katerina. Edirne'nin Erken Tarihine ait Kaynaklar. – In: *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozumu Bildiriler Kitabı.* Edirne: Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 2012, s. 25–42.

Венедикова, Катерина. За надписа на Черната джамия в София. – В: *Василка Герасимова – Толова. In memoriam.* София, 2012. с. 637–666.

Венедикова, Катерина. Извори за живота и дейността на българския митрополит Геннадий Велешки. – В: *Юбилеен сборник „От регионалното към националното“. Доклади и съобщения от V национална научна конференция „От регионалното към националното – история, краезнание и музейно дело“ на Историческия музей – Полски Тръмбеш.* (Съставител Христо Харитонов). Велико Търново: Издателство Абагар, 2012. с. 70–90.

2013

Венедикова, Катерина. Надписи върху ятагани от Регионалния исторически музей в Разград. – В: *Юбилеен сборник, посветен на 100 годишнината от началото на Балканската война от 1912 година.* Велико Търново: Издателство Абагар, 2013 г. с. 334–351.

2014

Венедикова, Катерина. Османотурски надписи върху ятагани. – В: *Балканската война и Западните Родопи. Споделени размисли 100 години по-късно.* Велинград, 2014. с. 128–149.

Венедикова, Катерина. За времето на датирането на някои османотурски източници. – *Времето на Балканите: език, история, памет*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2014. с. 7–15.

Венедикова, Катерина. За дарителството в някои надписи на арабско писмо от османско време. – В: *Сборник Доклади и съобщения от VII национална научна конференция „От регионалното към националното – дарителството“*. Велико Търново: Издателство Абагар, 2014. с. 235–249.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от село Сини вир. – В: *България в световното културно наследство*. Шумен, 2014. с. 825–846.

2015

Venedikova, Katerina. Baştino (Hasan Babalar) Köyü ve Yöresiyle İlgili Kaynaklar. – In: *Balkanlar'da Alevilik Bektaşılık*. (Editör Dr. Mehmet Ersal). İstanbul: Altan Basım Ltd., 2015. s. 62–85.

Венедикова, Катерина. Няколко срещи с изгъкнатия османист на Шумен и шуменско Минко Пенков. – *Места на всекидневието на Балканите*. (Съставител: доц. д-р Венета Янкова) Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2015. с. 205–208.

2016

Venedikova, Katerina. Liturgische Gerät. 100. Kessel. – In: *Glanz des Ostens – Christliche Kunst aus Bulgarien*. Band III. Sofia, 2016. p. 166–167.

Венедикова, Катерина. Надгробен надпис в чест на шейх. – В: *Мултикултурният човек. Сборник в чест на проф. д.и.н. Камен Гаренов (отец Петър Гарена). Том I. Археология и история. Език и литература*. София: ИК Гутенберг, 2016. с. 704–716.

Венедикова, Катерина. Надписи, посветени на просветата, образованието и културата. – В: *От регионалното към националното. Просветното дело и музеите*. Велико Търново: Издателство Абагар, 2016. с. 207–219.

Венедикова, Катерина. Колекция от метални предмети с османотурски надписи в Регионален исторически музей „Стою Шишков“ – Смолян. (XVII–XX век). – В: *Музеи и колекции*. Смолян: Регионален исторически музей „Стою Шишков“, 2016. с. 139–150.

Венедикова, Катерина, Б. Герасимова. За автора Йордан Венедиков. – В: *Йордан Венедиков. История на въстанието в Батак 1876 г.* Второ допълнено издание. Пазарджик, 2016. с. 11–16.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от Поморие и околностите. – В: *Известия на Исторически музей – Поморие. Том 2. 20 години Исторически музей – Поморие*. Поморие: [Издателство Фабер], 2017. с. 190–206.

2017

Венедикова, Катерина. Развитие на османотурската и арабписмената епиграфика у нас. – *Български учен, ориентиран към Изтока. Научен сборник в памет на проф. Емил Боев*. (Съставители: Татяна Евтимова, Ирина Саръиванова, Милена Йорданова и др.) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017. с. 212–225.

Венедикова, Катерина. Няколко надписа от Родопите. – *Тюркологията днес*. (Съставители: Милена Йорданова, Ирина Саръиванова) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017. с. 229–236.

Венедикова, Катерина. Османотурски писмени източници в колекциите на РИМ Кърджали. – В: *Юбилейна научна конференция 50 години музейно дело в Източните Родопи. Проучвания, изследвания и перспективи*. с. 127–136.

Хроника, отзиви, рецензии, анотации

1998

Венедикова, Катерина. Библиография на трудовете на Иван Венедиков. – *Нумизматика и сфрагистика*, V, 1, 1998, с. 6–15.

Венедикова, Катерина. Ахмед Али Паша, Елхадж. Османски политически трактат. 1776–1777. Подг. за печ. (с предговор и анотации) Бистра А. Цветкова. София. Народна библиотека

Кирил и Методий, 1972. 153 с., 67 л. факсимиле – *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. т. XIV (XX), 1976, с. 786–788.

Корпуси от епиграфски паметници

1989

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници на арабско писмо от Мелник. – В: *Мелник*, I, София, 1989, с. 184–207.

1991

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници в Родопите от османско време. – *Помощни исторически дисциплини*, 5, 1991, с. 198–225.

2001

Венедикова, Катерина. Ислямът в района на с. Чифлик в Източните Родопи (въз основа на данни от епиграфски паметници). – В: *Перперек I. Перперек и прилежащият му микрорегион. Комплексно изследване на хилядолетен мултирелигиозен център в Източните Родопи*. 10 години НБУ, сб. Съставител: Валерия Фол. София, 2001, с. 60–79.

Венедикова, Катерина. Към историята на с. Горна Крепост в Източните Родопи (по данни от епиграфски паметници на арабско писмо.). – *Rhodopica*, 2002, № 1–2, с. 231–251.

Статии в популярни издания

1986

Венедикова, Катерина. И камъкът говори – *Нов живот*, Кърджали, год. XXXI, бр. 4231, 4233, 4234 (бр. 27, 29 и 30 от 1, 4 и 5. II. 1986 г.), с. 3.

1989

Венедикова, Катерина. Епиграфски паметници от източните Родопи. В с. Чернигово девойка приема исляма. – *Родопи*, 1989, № 9, с. 17–20.

1990

Венедикова, Катерина. Надгробна плоча с надпис на арабско писмо и кръст под него от с. Старово, Кърджалийско. – *Родопи*, 1990, № 9, с. 22–23.

Венедикова, Катерина. Житието на отец Демир (Демир Баба) за родословието му. – *Гледища*, Разград, бр. 202/30. X. 1990, с. 5; бр. 203/31. X. 1990, с. 5. (доклад, изнесен на научна конференция в гр. Каварна, организирана от общ. Каварна, музея в Каварна и Софийския Университет, 3–5. X. 1989).

1996

Венедикова, Катерина. Джамии в Източните Родопи. – В: *Училищно краезнание*, Кърджали, 1996, с. 44–46.

Венедикова, Катерина. Doğu Rodoplar'da Camiler – *Родопско равновесие*, Кърджали, бр. 1/януари 1999, с. 5; бр. 2/февруари 1999, с. 5; бр. 3/март 1999, с. 5.

Филм

1999

Джамии в Източните Родопи. (по сценарий на Катерина Венедикова) – за отдел Образование, култура и спорт към община Кърджали.

Преводи

1975

Венедикова, Катерина. Бабичката и чакалът. Опырничавият мъж. Превод на две народни приказки от персийски език. – В: *Трите драконови яйца. Приказки на източните народи*. Съст. и ред. Б. Друмева. София, 1975. с. 18–20, с. 31–37.

Венедикова, Катерина. *Şumen 'de Layoş Koşut 'un Evi ve Müzesi. Лайош Коошут и къщата-музей в Шумен. Съпроводник*. ИК „Огледало“. Унгарски културен институт, София, 1999. Съставител Дьордь Арато. Ред. Пламен Анакиев. 122 с. Преводи на К. Венедикова от български на турски език на с. 5–16, с. 29–34 и под всички илюстрации от страница 1 до 100.

Редакторска дейност

2006

Текето Демир Баба – Железният баща в Сборяново. Изследвания и легенди. (Съст. Б. Илиев и д-р А. Кънев. Под общата редакция на Ал. Фол. Редактори Д. Гергова и К. Венедикова). КПД „Родно Лудогорие“. София, 2006. 196 с.

2012

Туркологични изследвания – 2012. В чест на проф. Йенисой. (Научни редактори: доц. д-р Татяна Чалъкова, доц. Катерина Венедикова) Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2012. 178 с. ISBN 978-954-577-664-9.

2013

Туркологични изследвания 2013. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2013. 238 с. (Научни редактори доц. д-р Татяна Чалъкова, доц. Катерина Венедикова) ISSN 1314-989X.

Научно ръководство на дисертационен труд

2007

Развитие на фонетичната система на книжовния турски език в периода XIX – началото на XX век (въз основа на писмени източници). [дисертационен труд на Мийрям Неджиб Салим] Научен ръководител: Катерина Иванова Венедикова. 2007. 207 с.

Научно ръководство на дипломни работи и магистърски тези

2001

Свещената книга на мюсюлманите – Коранът и мястото му сред божествените книги. [Бакалавърска теза на Хюсеин Хюсеин Читак] Научен ръководител: Катерина Венедикова. (специалност „История на средиземноморските страни“) Нов български университет, 2001. 85 с.

2003

Юруците и татарите в Румелия през XVI век. [Магистърска теза на Мемиш Сюлейман Мердан] Научен ръководител: Катерина Венедикова. (магистърска програма „Хуно-алтаистична българистика“) Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 2003.

2004

Сътворението според Библията и Корана. [Магистърска теза на Хюсеин Хюсеин Читак] Научен ръководител: Катерина Венедикова. (магистърска програма „Сравнително религиознознание“) Нов български университет, 2004.

Рецензент и автор на становища на научни трудове

Сложни думи в османския език. 156 с. Софийски университет „Св. Климент Охридски“. [хабилитационен труд за присъждане на академичната длъжност „доцент“ на Ирина Николаева Саръиванова в професионално направление 2.1. Филология (Османски език и литература) – 26.04.2013] (Рецензенти: Стоянка Тодорова Кендерова, Юлия Спасова Кирилова; автори на становище: Пенка Велкова Самсарева, Татяна Дамянова Евтимова, Димитър Веселинов Димитров, Катерина Венедикова, Мария Стоянова Михайлова-Мръвкарлова и др.) [автор на становище]

Подчинителни отношения в сложното изречение в турския език: върху текст на анонимно съчинение. 204 с. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. [хабилита-

ционен труд за присъждане на академичната длъжност „доцент“ на Мийрям Неджиб Салим – 21.11.2014] (Рецензенти: Катерина Венедикова и др.) [автор на рецензия]
Инфинитните глаголни форми в съвременния турски език. 266 с. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. [дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на Ембие Мехмед Кязимова, област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Тюркски езици – Турски език – Съвременен турски език (морфология)“ – 27.02.2015] Научен ръководител: Емил Пейчев Боев. (Рецензенти: Татяна Иванова Чалъкова, Неля Стефанова Иванова; автори на становище: Валери Григоров Стоянов, Катерина Иванова Венедикова, Ирина Николаева Саръиванова и др.) [автор на становище]

Непубликувани трудове, доклади и рецензии

2016

Венедикова, Катерина. /За някои/ Приноси на нашата колега и приятел М. Михайлова-Мръвкарова за изграждането на специалисти-османисти. – *Един мъртъв език в основата на една жива наука*. [Кръгла маса по повод юбилея на доц. Мария Михайлова-Мръвкарова. Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 28 октомври 2016 г.]

2017

Венедикова, Катерина. Персийски текстове и персийски елементи в ръкописи и епиграфски паметници от османско време. – Персийски ръкописи на Балканите и в Централна Европа [Международна научна конференция, организирана от Центъра за изследвания на Иран, Балканите и Централна Европа, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 23–24 февруари 2017 г.]

Участие в научни проекти

Националната комплексна научноизследователска програма „Родопи“ (1978–1992) – член

Програма „Гетика“ (1990–2007) – член

„Контрасти и конфликти „зад кадър“ в българското общество през XV–XVIII век“ (1998–2003) – член

„Архитектура, история и култура на хетеродоксните мюсюлмани в Източните Родопи“ (2003–2007) (съвместен проект със студенти от Нов български университет и научни работници и преподаватели от други учебни заведения и институти) – член

Доц. д-р Милена Йорданова

Катедра по тюркология и алтаистика

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Assoc. Prof. Milena Yordanova, PhD

Department of Turkic and Altaic Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osвoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Указания към авторите

Списание „Филология“ е научно списание на Факултета по класически и нови филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, чието издаване започва през 1977 г. То излиза до 1997 г., след което е възстановено през 2017 г. като част от Европейския списък на реферираните списания в областта на хуманитаристиката и обществените науки ERIN PLUS. В рамките на научния проект по възобновяване на издаването му списанието излиза два пъти годишно.

Започва събирането на статии за двата броя, които трябва да излязат през 2018 г. (брой 33 и брой 34). Ръкописите могат да са на английски, немски, френски, испански, португалски, италиански и руски език, с обем между 27,000 и 36,000 знака (с разстоянията и включена библиография), като се препоръчва използването на текущите изисквания на MLA конвенцията за цитиране (вж. Ръководство за цитиране по MLA). Всички ръкописи трябва да се изпращат електронно на philologia.sofia@gmail.com и philology@uni-sofia.bg. Моля Ви да добавите в имейла си името на автора, работното му място и заглавието на статията.

Ръкописът не трябва да съдържа името и работното място на автора. Трябва да съдържа кратко резюме (до 200 думи) и най-много пет ключови думи на английски език, заедно с бележки под линия, ако има такива, и използваната литература. След като постъпилите статии бъдат анонимно рецензирани от двама независими рецензенти, авторите ще бъдат уведомени дали ръкописът им е приет или отхвърлен.

Списанието се състои от следните секции:

1. Език, литература, култура. Включва теоретични и изследователски статии от полето на лингвистиката, литературознанието и изследванията в областта на културата в обем до 20 страници.

2. Проблеми на филологията. Включва статии, свързани със специфични проблеми на филологията в обем до 15 страници.

3. Диалози. Включва дебати върху съвременни проблеми на филологията, както и критически дискусии върху проблематични области в хуманитаристиката.

4. Хроника. Включва материали, които отразяват важни моменти от академичния живот на Факултета по класически и нови филологии, както и годишнини на изявени учени, доклади и лекции.

5. Рецензии. Включва рецензии на книги, библиографии и скорошни публикации.

Само статии към първите две секции се подлагат на рецензиране.

Guidelines for Authors

The *Philology/Philologia* Journal is a scholarly journal which was published by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski from 1977 to 1997 and is part of the European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS). We have started a scholarly project to renew its publication with two issues annually.

You are cordially invited to send contributions for the two 2018 issues (No. 33 and No.34). The manuscripts could be written in English, German, French, Spanish, Portuguese, Italian and Russian and should be from 27 000 to 36 000 characters with spaces (including bibliography), preferably using the current MLA style (cf. MLA Style Guide). All manuscripts should be sent electronically to philologia.sofia@gmail.com and philology@uni-sofia.bg. Please include in your e-mail the author's name and affiliation and the title of the article.

The manuscript should not include the name and the affiliation of the author. It should include a short abstract (up to 200 words) and up to 5 key words in English, footnotes and works cited at the end. After all manuscripts undergo a blind-review procedure by two anonymous reviewers, the authors will be notified of the acceptance or the rejection of their manuscripts.

The journal has the following sections:

1. Language, Literature, Culture. Includes theoretical and survey articles from the fields of linguistics, literary studies and cultural studies up to 20 pages.

2. Philological Issues. Includes articles related to specific philological issues up to 15 pages.

3. Dialogues. Includes debates on current philological issues as well as critical discussions on problematic areas of the humanities.

4. Chronicles. Includes materials covering important events in the life of the Faculty of Classical and Modern Philology as well as anniversaries of eminent scholars, memoirs and lectures.

5. Book Reviews. Includes book reviews, bibliographies and recent publications.

Only the articles for the first two sections will be reviewed.

MLA Style Guide

1. General Guidelines

- Your list of references should begin on a separate page, with the title "Works Cited".
- Arrange entries alphabetically, using the last name of the author. If no author is given, alphabetize by the title, eliminating any initial A, An, or The.
- Begin each entry at the left margin. Indent the following lines one-half inch from the left margin.
- Double-space within each entry, and between each entry.
- Follow carefully the punctuation, underlining, and capitalization in the examples.
- Shorten the name of the publishing company by eliminating articles (A, An, or The), business abbreviations (Co., Inc., Ltd.), and descriptive words (Books, House, Press). However, when citing a University Press, add the abbreviation "UP" (Ohio State UP). If the publisher's name is the name of one or more persons, cite the first surname only (Abrams).

2. In-Text Citation

Parentetical references

- The list of Works Cited at the end of your paper tells your reader what resources you used to write your paper. To avoid plagiarism or taking credit for ideas that are not your own, you must also indicate in the text of your paper precisely what is borrowed from a source and where to locate that information in the source.
- The in-text citation usually appears in parentheses and corresponds directly to an entry in your list of Works Cited.
- The author's last name and the page number are usually enough to indicate the location in the source.
- If the author's name is used in the sentence, do not repeat it in the citation.

In-Text Examples:

- Author's name in text - Sellers had expressed that the market changed in the 17th century (91-92).
- Author's name in reference - ...Sellers view on economic growth is not widely embraced among Historians (Cassell 9).
- Multiple authors of a work - The literature also indicates (Hamilton and Spruill 231) that modest improvements have been made to training programs.

- Two locations - Sellers market and democracy theory does have merit (91-92, 261).
- Two works cited - (Salzman 38; Sellers 198)
- References to volumes and pages - (Crowell 4: 19-22)
- Corporate authors - (Chrysler Group, 2009 Annual Report 36-39)
- Work with no author - (Time 22)

3. Book with One Author

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Koenig, Gloria. *Iconic LA: Stories of LA's Most Memorable Buildings*. Glendale: Balcony, 2000. Print.

4. Book with Two Or Three Authors

First author's last name, First name and Middle initial [if available], Second author's First name and Last name, and Third author's First name and Last name. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Landau, Robert, and John Pashdag. *Outrageous L.A.* San Francisco: Chronicle, 1984. Print.

5. Book with More Than Three Authors

First author's last name, First name and Middle initial [if available], et al. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Gebhard, David, et al. *A Guide to Architecture in San Francisco & Northern California*. Santa Barbara: Peregrine, 1973. Print.

6. Book with Editor's & No Author

Editor's last name, First name and Middle initial [if available], ed. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Weisser, Susan Ostrov, ed. *Women and Romance: A Reader*. New York: New York UP, 2001. Print.

7. Book with Author & Editor

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. "Title of Work in Quotations." *Italicize Book Title*. Ed. Editor's First name Middle initial [if available] and Last name. Publication Location: Publishing Company, Year. Pages. Print.

Example:

Sheppard, Michael. "Assessment: From Reflectivity to Process Knowledge."

Handbook for Practice Learning in Social Work and Social Care: Knowledge and Theory. Ed. Joyce Lishman. London: Jessica Kingsley, 2007. 128-137. Print.

8. Book with Two Editors

Editor's last name, First name and Middle initial [if available], Editor's First name Last name, eds [editors]. *Title of Book*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Townsend, Tony, and Richard Bates, eds. *Handbook of Teacher Education: Globalization, Standards and Professionalism in Times of Change*. Dordrecht: Springer, 2007. Print.

9. Anthology (Essay, short story, poem, or other work that appears within a collection of literary pieces)

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. "Title or Description of the Essay/Short Story/Poem." *Italicize Title of Book*. Editor or Compiler (write Trans., Ed., or Comp.). Ed. or Comp. First name Last name. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Orwell, George. "Such, Such Were the Joys." *The Art of the Personal Essay: An Anthology from the Classical Era to the Present*. Ed. Philip Lopate. New York: Anchor-Doubleday, 1994. Print.

10. Reference Books

If the article or entry is signed, place the author's name first; if it is unsigned, give the title first. For well-known reference works, it is not necessary to include full publication information. Include only the title of the reference source, edition, and date of publication.

Encyclopedia

"Title of Article or Entry." Title of Reference Work. Edition. Year. Format.

Example:

"Los Angeles." *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*. 15th ed. 1998. Print.

Dictionary – signed

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article or Entry." Title of Reference Work. Editor's First name and Last name. Edition. Number of volumes in set. Publication Location: Publishing Company, Year. Format.

Example:

Turner, Thornton F. "Mission." *A Dictionary of Architecture and Building*. Ed. Russell Sturgis. 1st ed. 3 Vols. New York: Macmillan, 1902. Print.

11. Article from a newspaper

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Newspaper* Day Month Year of publication, edition: page number(s). Format.

Example:

Ouroussoff, Nicolai. "Enduring Legacy: How the Spanish Missions Still Shape Modern California." *Los Angeles Times* 7 Sept. 1997, home ed.: B2+. Print.

12. Article from a popular magazine

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Magazine* Day Month Year of publication: page numbers. Format.

Example:

Mezrich, Ben. "To Live and Die in L.A." *Wired* May 2003: 131-135. Print.

13. Article from a scholarly journal with continuous pagination

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicized Title of Journal* volume.issue [if available] (year): page number(s). Format.

Example:

Faragher, John Mack. "Bungalow and Ranch House: The Architectural Backwash of California." *Western Historical Quarterly* 32.2 (2001): 149-173. Print.

14. Article from an online full-text database

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Journal*. Volume number. Issue [when issue n. is available] (year): page range. *Italicize Name of Database*. Format. Day Month Year [when accessed].

Example:

Kellogg, Craig. "Looks Count." *Interior Design*. 74.3 (2003): 208-213. *Academic Search Elite*. Web. 24 Dec. 2009.

15. Webpage

Name of Author, Compiler, Director, Editor etc. of the work. "Title of the work." *URL title*. Publisher or sponsor of the site (if not available use N.p.), Date of publication (day, month, and year, as available: if nothing is available, use n.d.). Format. Date of access (day, month and year).

Example:

Matthews, Kevin. "W. E. Oliver House." *Greatbuildings.com*. Architecture Week Great Buildings Collection, 2010. Web. 1 Feb. 2010.

16. Online Book

Author's Last Name, First Name Middle Initial. *Italicize Title of Work*. Edition [If Applicable]. Publication of Publication: Publisher, Year. *Online Library or Retrieved Source*. Web. Date of access.

Example:

Stevenson, Robert Louis. *Treasure Island*. London: Cassell & Company, 1883. *Google Book*. Web. 1 Sept. 2015.

17. eBook

Author's Last Name, First Name Middle Initial. *Italicize Title of Work*. Edition. Place of Publication: Publisher, Year. *Name of Database*. Web. Date of access.

Example:

Heffron, Sean. *The Skinny on Your First in College*. Westport: Rand Media, 2011. *eBook Academic Collection (EBSCOhost)*. Web. 1 Sept. 2015.

